

Bakalářská práce

**Vědomí regionální identity v životních příbězích
obyvatel mikroregionu Svatavka (Sokolovsko)**

Veronika Endrštová

Fakulta humanitních studií
Univerzita Karlova v Praze
Obor: Studium humanitní vzdělanosti

Vedoucí práce: Mgr. Hedvika Novotná

Praha 2006

Prohlašuji, že jsem práci vypracoval/a samostatně s použitím uvedené literatury a souhlasím s jejím eventuálním zveřejněním v tištěné nebo elektronické podobě.

V Praze dne 29.9.2006

.....
podpis

Poděkování

Za cenné rady a konzultace bych ráda poděkovala především odborné vedoucí této práce Mgr. Hedvice Novotné.

Další mé poděkování patří Bedřichu Loosovi, kastelánu hradu Hartenberg, a to nejen za inspiraci k výběru tématu, ale také za podporu při práci v terénu a cenné informace o oblasti, jež mi poskytl. Poděkovat bych chtěla také Ondřeji Menčlovi a to především za důležitou duševní podporu při psaní této práce.

OBSAH

PODĚKOVÁNÍ.....	III
1 ÚVOD.....	5
2 METODY A METODOLOGIE.....	8
2.1 VÝBĚR TÉMATU A VSTUP DO TERÉNU	8
2.2 VÝBĚR A CHARAKTERISTIKA ZKOUMANÉHO VZORKU	9
2.3 PRŮBĚH A PODOBA ROZHovorŮ	11
2.3.1 I. rozhovor – narativní interview.....	12
2.3.2 II. rozhovor – Rozhovor pomocí návodu, polostrukturovaný rozhovor	12
2.4 TERÉNNÍ POZOROVÁNÍ.....	13
2.5 OBSAHOVÁ ANALÝZA KRONIKY	15
3 TEORETICKÁ VÝCHODISKA PRÁCE	16
3.1 IDENTITA.....	16
3.2 REGIONÁLNÍ IDENTITA	19
3.3 DOMOV	22
3.4 LITERATURA K TÉMATU	24
4 CHARAKTERISTIKA OBLASTI.....	27
4.1 SOKOLOVSKO	27
4.1.1 Geografické charakteristiky.....	27
4.1.2 Historie osídlení.....	29
4.2 MIKROREGION SVATAVKA.....	35
4.2.1 Geografické charakteristiky.....	35
4.2.2 Demografické charakteristiky.....	36
4.2.3 Krajsková, Josefov a přilehlé obce Dolina, Anenská ves a Hřebeny – Historické souvislosti	39
5 ANALÝZA ZÍSKANÝCH DAT	46
5.1 ÚVOD.....	46
5.2 KAZUISTIKY.....	47
5.3 VAZBA NA ÚZEMÍ.....	50
5.3.1 Sociálně-ekonomické souvislosti vazby na území.....	51
5.3.2 Souvislost „vědomí domova“ a regionální identity.....	58
5.3.3 Reflexe krajiny a žitého prostoru.....	64
5.3.4 Označení a hranice „regionu“ ve výpovědi respondentů.....	69
5.4 SOCIÁLNÍ ASPEKT REGIONÁLNÍ IDENTITY	70
5.4.1 Rodina.....	71
5.4.2 Souvislosti etnické a regionální identity.....	72
5.4.3 Kulturní a duchovní život obcí	79
6 ZÁVĚR	89
7 POUŽITÁ LITERATURA.....	95
8 PŘÍLOHA I. – PASPARTIZACE ROZHovorŮ	97
9 PŘÍLOHA II. – OBRAZOVÁ PŘÍLOHA	103

1 Úvod

„Jsme také to, kde žijeme .. existuje souvislost mezi naším vnitřním světem a okolní krajinou, kde jedno může zhoršovat, či zlepšovat to druhé.“

Václav Cílek (*Makom, kniha míst*)

Západočeské pohraničí je oblastí v mnoha ohledech specifickou. Samotné obměny jeho pojmenování – „pohraničí“, „Podkrušnohoří“, „Karlovarsko“, „Sokolovsko“ atd.. mají v českém kulturním prostředí zejména díky vlivu médií poměrně široký konotační záběr. Tato hodnotová a významová spojení, která běžnému člověku obvykle jako první vytanou na mysli, bývají ale bohužel spíše negativní. Na druhé straně se v posledních letech v Čechách objevuje řada projektů¹ zaměřených obecně na oblast pohraničí, které se snaží veřejnosti nabídnout také jiný, tedy nejen onen mediální, pohled na tuto oblast.

Tyto projekty lze z části chápat také jako určité upozornění na náš vztah ke krajině, na to, že krajina sama se nestává opuštěnou, znečištěnou, nebo naopak malebnou a pohostinnou, ale že příčinnou těchto podob krajiny je zejména v dnešní době především člověk. Člověk, který vstupuje do krajiny, vytváří si v ní své zázemí, oblast blízkého, se kterým se identifikuje a nachází v něm svůj domov. Do této oblasti promítá své vnímání světa a v tomto ohledu ji přetváří stejně jako je on sám na druhé straně ovlivňován a přetvářen samotnou krajinou. Tento vzájemný vztah je nosnou částí života každého z nás, neboť nám nabízí možnost určité orientace ve světě v odpovědích na otázky „kdo jsem?“, „odkud pocházím a kam patřím?“, „čím se liším?“, „kdo jsou oni?“. Těmito odpověďmi se identifikujeme s jedním a zároveň vymezujeme vůči druhému, neboli utváříme svou vlastní identitu, stejně jako identitu větších sociálních skupin.

Cílem této práce je snaha poodhalit, jakým způsobem se utváří vztah mezi člověkem a jeho *žitým prostorem* (fyzickým i sociálním), který zde nazýváme *regionální identitou*. Strukturu sebe-identifikace konkrétních respondentů s místem, ve kterém strávili většinu svého života, se zde budu snažit odhalit prostřednictvím analýzy narativních vyprávění a polostrukturovaných rozhovorů.

¹ Dlouhodobě se problematice pohraničí věnuje např. Občanské sdružení Antikomplex, které ve spolupráci s P. Mikšíčkem pořádá putovní výstavy *Zmizelé Sudety*. Dále proběhlo v r. 2005 několik fotografických projektů např. „*Krajina na kraji*“. Zajímavým dílem na toto téma je také dokument *Kamenolom Boží Břetislava Rychlíka*

Oblastí, v níž byl proveden kvalitativní výzkum, na němž se tato práce zakládá, je zde mikroregion Svatavka na Sokolovsku. Jedná se o území, na kterém došlo po odsunu Němců v r. 1945 a 1946 k téměř kompletní obměně obyvatelstva. Nově příchozí obyvatelé zde pak tvořili lidé z vnitrozemí Československa a čeští a slovenští reemigranti ze zahraničí. Sledované obce mají v důsledku tohoto historického vývoje charakter tzv. *новоосídленецké vesnice*².

Základními výzkumnými otázkami zde tedy byly:

- Jakým způsobem se utváří vztah mezi člověkem a jeho *žitým prostorem* (fyzickým i sociálním)?
- Jakým způsobem ovlivňovaly významné historické mezníky v dějinách České republiky vztah lidí k místu?
- O které mezníky šlo a jakým způsobem se do tohoto vztahu promítly?
- Existuje významný rozdíl mezi tím, jak se ke svému žitému prostoru vztahují místní starousedlíci a tím, jak jej vnímají pováleční novoosídlenci?

Dílčími otázkami byly pochopitelně také:

- Co znamená pro respondenty hodnota domova pro konkrétní respondenty?
- Co vnímají respondenti jako hlavní vazbu k místu?
- Jak důležitou součást jejich identity přináležitost k místu představuje? .

Alespoň částečné odpovědi na tyto otázky by měla poskytnout analýza provedených rozhovorů v druhé části práce. Vzhledem k tomu, že rozhovory byly provedeny pouze s pěti respondenty zastupujícími tak úzký výběr místních obyvatel, neklade si práce za cíl možné zobecnění závěrů. Má být spíše určitou hlubší sondou do života lidí a jejich vědomí vlastní a skupinové identity. A má být také určitou odpovědí, ať už úspěšnou či nikoli, na výzvu Václava Cílka: „*O tom, že země ovlivňuje vlastnosti lidí, se hodně píše, ale hrozně těžko se to dokazuje.*“³

² „*Takovou obec lze charakterizovat jako zcela nebo z podstatné části vysídlenou, se zcela nebo zčásti přerušným etnickým, kulturním, hospodářským a společenským vývojem, v níž se lokální společnost zakládala ‚na zeleném trávničku‘.*“ Heroldová, I., *Novoosídlenecské vesnice*, In Český lid 71, 184, s. 132.

³ Cílek, V., *Krajiny vnitřní a vnější*, Praha 2005, s. 105.

Na následujících stránkách nejprve představím průběh a podobu výzkumu včetně použitých metod výzkumu, dále se pokusím nastínit teoretická východiska této práce, jimiž jsou především obsahy pojmů identita, regionální identita a domov. Ve výzkumné části práce se zabývám podrobnou charakteristikou zkoumané oblasti, jež je založena převážně na práci s dostupnou odbornou literaturou, zčásti však také na terénním pozorování a analýze pramenů. Dále následuje analýza rozhovorů. V závěru práce předkládám shrnutí a interpretaci dosažených zjištění. Práce je doplněna textovými a obrazovými přílohami.

2 Metody a metodologie

Výzkumná část této práce je založena na kvalitativních metodách antropologie a etnologického výzkumu. Těmito metodami použitými pro získání dat k tématu regionální identity obyvatel na Sokolovsku jsou zde rozhovory s respondenty (narativní vyprávění a polostrukturovaný rozhovor) a jejich následná kvalitativní analýza. Pro vytvoření komplexnějšího obrazu o oblasti výzkumu a jejích obyvatelích jsem tuto oblast také několikrát navštívila za účelem terénního pozorování průběhu především slavnostních událostí místního i obecného významu. Obojí bylo zohledněno při snaze najít odpovědi na otázky položené na začátku výzkumu. Získaná data jsou doplněna studiem literatury. Podrobněji k jednotlivým tématům viz dále.

2.1 Výběr tématu a vstup do terénu

Před vstupem do terénu jsem danou oblast již zčásti znala díky tomu, že jsem se v létě roku 2004 účastnila mezinárodního dobrovolnického projektu (*tzv. workcamp*), jehož náplní byla pomoc při opravě zříceniny hradu Hartenberg, ležícího v obci Hřebeny. Jako vedoucí skupiny dobrovolníků jsem se při zařizování nejrůznějších věcí dostala do bližšího kontaktu s místními a s historií této oblasti. Při rozhovorech s tamním kastelánem, panem Loosem, pak postupně vznikla myšlenka, že by bylo zajímavé pokusit se zachytit paměť tohoto místa a to především s ohledem na dramatické události poválečného období a vliv přerušené kontinuity osídlení na stávající i nově příchozí obyvatele, kulturu a krajinu.

Přípravná část výzkumu, která zahrnovala stanovení metod výzkumu, výběr vzorku a oblasti, tématické vymezení výzkumných otázek a rámce rozhovoru, byla provedena v Praze v průběhu března a dubna 2005. O Velikonocích tohoto roku (25. – 28. 3. 2005) jsem se poprvé vydala na Sokolovsko za účelem bližšího “obhlédnutí terénu” a sjednání si schůzky s prvními dvěma respondenty. Další návštěvy se pak odvíjely od osobní domluvy s konkrétními narátory. Rozhovory byly vedeny s každým respondentem vždy dva, mou snahou tudíž bylo sjednávat schůzky tak, aby mezi jednotlivými návštěvami neuplynula doba delší než tři týdny. Tato skutečnost měla pomoci předejít situaci, při které by respondent již zapomněl témata zmíněná v předchozím rozhovoru a opakoval tak v plné míře

informace již jednou zaznamenané.⁴ Tuto podmínku se až na jednu výjimku podařilo splnit.

Při svých prvních návštěvách jsem o svém výzkumném záměru informovala starosty obcí Krajková a Josefov, pana B. Zajíčka a L. Čížka. Přijetí na radnici zejména v Krajkové bylo poměrně vstřícné a nakonec se proměnilo v téměř hodinový rozhovor, při kterém mi starosta i další zaměstnanci útržkovitě vyprávěli o historii i současné situaci obce a doporučovali mi, koho ze zdejších obyvatel by bylo možné oslovit. Zároveň mi byla nabídnuta možnost nahlédnout do obecní kroniky a ubytovat se v místní turistické ubytovně.

2.2 Výběr a charakteristika zkoumaného vzorku

Předem zvolenými kritérii pro výběr narátorů byl především věk a délka pobytu v některé z obcí mikroregionu Svatavka. Jelikož se tento mikroregion nachází v oblasti česko-německého pohraničí, je svázán s minulostí německého osídlení a událostmi, ke kterým došlo před začátkem a po skončení 2. světové války (vysídlení Čechů, následné vysídlení Němců, znovuosídlení reemigranty a lidmi z vnitrozemí – podrobněji viz násl. kap.). Cílem rozhovorů byla především snaha zachytit ve vzpomínkách a prožitcích zdejších lidí míru jejich identifikace s místem, ve kterém žijí a mají své domovy, a zároveň postihnout to, jakým způsobem se v průběhu let jejich vztah k místu utvářel a měnil. Vzhledem k těmto faktům bylo snahou získat pro rozhovor zejména ty respondenty, kteří se narodili před rokem 1945, a na jejichž životě lze sledovat jak míru ovlivnění válečnými a poválečnými událostmi, tak vývoj života v 2. polovině 20. století v oblasti s přerušovanou kulturní i hospodářskou tradicí. Skupinu respondentů tak tvoří lidé ve věku nad šedesát let, kteří buď v dané oblasti žijí od narození, v tomto případě se téměř bez výjimky jedná o obyvatele německé národnosti, nebo do této oblasti přišli jako tzv. *novoosídlenci* v poválečných letech.

Vzhledem k charakteru získaných dat, které představují poměrně rozsáhlé rozhovory zaměřené převážně na biografické vyprávění, tvoří velikost

⁴ Pozn. aut.: Opakování témat a informací ve výpovědích respondentů má pochopitelně i svůj nesporný pozitivní význam a zejména verifikační hodnotu. V tomto případě se však jedná spíše o snahu zastihnout respondenta ve chvíli, kdy je jeho povědomí o předchozím rozhovoru ještě živé a on je schopen již zmíněné informace ještě rozvíjet a nikoli pouze opakovat.

výzkumného souboru pouze pět respondentů⁵. Je ale nutno přiznat, že původním cílem bylo provést rozhovor s deseti respondenty. Toho se mi však zejména vzhledem k časové náročnosti a finančním nákladům spojeným s cestováním a ubytováním, nepodařilo dosáhnout.

Výběr výzkumného vzorku byl koncipován tak, aby byl z poloviny tvořen respondenty pocházejícími z původního osídlení obyvateli německé národnosti a z druhé poloviny respondenty, kteří do oblasti přišli po 2. světové válce jako tzv. novoosídlenci. Konečný vzorek zahrnuje dva respondenty německé národnosti žijící v oblasti od narození a tři respondenty pocházející z řad českých a slovenských reemigrantů z Rumunska, Maďarska a Holandska. Přestože se jedná o poměrně malý vzorek obyvatel, je jeho složení pro danou oblast charakteristické (s výjimkou novoosídlenců z vnitrozemí) a pro účely práce, jejímž cílem je spíše hlubší sonda do života konkrétních lidí než vytvoření závěrů obecně platných pro širokou skupinu populace, dostačující.

Výběr konkrétních osob byl až na jednu výjimku proveden tzv. metodou „sněhové koule“ (*snowball*), „kdy jeden oslovený narátor informuje tazatele o možném dalším narátorovi a případně poskytuje či zprostředkovává kontakt“.⁶ Spoléhala jsem v této souvislosti na to, že respondenti se vzhledem k poměrně malé územní rozloze zkoumané oblasti a historické provázanosti obcí budou mezi sebou znát a odkáží mě jeden na druhého. Tento způsob výběru také alespoň z malé části pomohl odhalit současné povědomí lidí o okolním světě a jeho obyvatelích – sousedech, přátelích, dávných známých, a odkryl tak mikrosvět zdejších stále trvajících, či již zaniklých sociálních vazeb. V jednom případě byl respondent získán spontánně při náhodném setkání na hřbitově.

Kompletní seznam respondentů, z jejichž výpovědi čerpá analytická část této práce, uvádím z důvodu přehlednosti, v tabulce č. 1.⁷ Podrobnější charakteristika respondentů je uvedena v úvodu k analýze. Paspartzaci rozhovorů lze nalézt v příloze č. I.

⁵ Pozn. aut. - rozhovory byly provedeny se sedmi respondenty, ale dva záznamy nelze bohužel použít v plné míře. Důvodem je v obou případech zcela chybějící část biografického vyprávění, která, jak mimo jiné uvádí také Miroslav Vaněk v knize *Orální historie*, vyžaduje již určitou vyspělost narátora a jeho vlastní motivaci k vyprávění. (Vaněk, M., *Orální historie ve výzkumu soudobých dějin*, Praha, COH 2004. s. 60.) Zároveň byl s respondenty v těchto dvou případech proveden pouze jeden rozhovor – při domlouvání druhého rozhovoru příliš nespolečovali.

⁶ Vaněk, M., *Orální historie ve výzkumu soudobých dějin*, Praha, COH 2004. s. 60.

Tab. 1 - Přehled respondentů kvalitativního výzkumu Vědomí regionální identity obyvatel mikroregionu Svatařka (Sokolovsko)

<i>Respondent /ka</i>	<i>Pohlaví/ stav</i>	<i>rok nar.</i>	<i>národnost</i>	<i>místo bydliště</i>	<i>země původu</i>
A.R.	žena/ vdaná, manžel něm. nár.	1934	německá	Hřebeny	Česká republika
P.D.	žena/ vdova, býv. manžel něm. nár.	1922	německá	Krajková	Česká republika
F.D.	muž/ ženatý, manželka něm. n.	1931	maďarská	Krajková	Maďarsko (reemigrace 1946)
M.K.	žena/ vdaná, manžel slov. nár.	1935	slovenská	Hřebeny	Rumunsko (reemigrace 1946)
A.F.	žena/ vdaná, manžel něm. nár.	1935	česká	Habartov/dřív e Anenská ves	Holandsko (reemigrace 1946)

2.3 Průběh a podoba rozhovorů

Jak jsem již zmínila, rozhovory byly vedeny s každým respondentem vždy dva. Při prvním setkání byl respondent informován o průběhu a zaměření výzkumu a požádán o souhlas k uskutečnění a záznamu rozhovoru. Nikdo z oslovených poskytnout rozhovor neodmítl, pouze v jednom případě si respondentka nepřála, aby byl rozhovor nahráván na diktafon. V ostatních případech (s výjimkou jednoho selhání techniky) byl pořízen záznam na magnetofonovou kazetu. Ve zmíněných dvou případech byl obsah rozhovoru rekonstruován na základě poznámek vytvořených bezprostředně po jeho skončení.

Rozhovory s respondenty probíhaly téměř vždy u nich doma, výjimkou je pouze první a část druhého rozhovoru s paní A. F., které se, jak už jsem zmínila, odehrály na hřbitově v Krajkové a cestou z Habartova do Krajkové. Mou snahou bylo, aby rozhovor probíhal povětšinou mezi „čtyřma očima“, né vždy toho ale bylo možné dosáhnout – podrobnější okolnosti rozhovoru budou uvedeny vždy u každého případu zvlášť. Délka rozhovoru se pohybuje v rozmezí 1,5 až 3 h (výjimkou je opět paní A.F., se kterou jsem strávila přibližně 6h).

⁷ Pozn. aut.: Jsem si vědoma, že používání tabulek není v kvalitativním výzkumu příliš zvykem, přesto jejich využití umožňuje přehlednější uspořádání informací a následně lepší orientaci v textu. Výhradně z tohoto důvodu jsou v práci uvedeny i další tabulky č.2, 3.

2.3.1 I. rozhovor – narativní interview⁸

Na začátku prvního rozhovoru byl každý respondent požádán o to, zda by mohl vyprávět svůj životní příběh - dětstvím a s ním spojenými událostmi počínaje, přes události, které se odehrály v jeho životě v letech následujících až do současnosti. Zároveň byli všichni respondenti ujištěni, že na povídání mají dostatek času a veškeré, tedy i detailní, informace mají pro výzkum svou hodnotu a důležitost. V některých případech bylo obtížné přimět respondenta k souvislému vyprávění, nebo byla fáze hlavního vyprávění příliš krátká. Z tohoto důvodu bylo nutné přistoupit k dotazovací fázi a vyprávění podnítit tzv. externálními a internálními otázkami⁹ typu: „*Můžete mi, prosím, vyprávět o vašich rodičích?*“ či „*Ve vyprávění jste se zmínil o XY. Můžete mi tuto situaci popsat podrobněji?*“ atp.

Hlavním cílem tohoto rozhovoru bylo získat detailní informace o životě respondenta a odhalit „subjektivní významové struktury o určitých událostech, které se vyjeví při volném vyprávění.“¹⁰ Vzhledem ke skutečnosti provedených rozhovorů je však nutno konstatovat, že tento cíl se naplnit téměř nepodařilo. Respondenti hovořili o svém životě obvykle jen krátce a ve stručném výčtu jednotlivých bodů života nijak hlouběji jednotlivé fáze nerozebírali. K tomuto došlo vždy až po položení otázky. Svou roli zde hrály obavy respondentů, zda mohou být „obyčejné“ příběhy jejich života pro mě nějakým přínosem. I přes řadu mých ujištění, že právě toto je tím nejdůležitějším, bylo nutné rozhovory vždy již po krátké chvíli stimulovat otázkami. Ovlivňujícím faktorem zde bylo také to, že respondenti měli obvykle potíže s porozuměním výzkumného záměru mé práce, jež jsem se však vždy znovu snažila podrobněji a jednodušeji osvětlit.

2.3.2 II. rozhovor – Rozhovor pomocí návodu¹¹, polostrukturovaný rozhovor

Druhý rozhovor se odehrál zpravidla v rozmezí 14 dnů až 3 týdnů od první návštěvy a tématicky navazoval na fázi ukončení rozhovoru předchozího. Ve většině případů byly dodatečně kladeny otázky pro upřesnění nejasností

⁸ Hendl, J., *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace*, Portál, Praha 2005, s. 176.

⁹ Hendl, J., c. d., s. 177.

¹⁰ Hendl, J., c. d., s. 176.

¹¹ Hendl, J., c. d., s. 174.

z předešlého rozhovoru a rozvíjeny informace, které respondent předtím zmínil pouze okrajově a pro výzkum jsou podstatné.

V další části se rozhovor odvíjel na základě volně formulovaných otázek z předem připraveného tzv. „návodu k rozhovoru“, v němž jsou obsaženy okruhy otázek tématicky úžeji zaměřené např. na *vztah respondenta k místu narození, jeho vztah k místu současného domova, na popis udržovaných tradic a svátků, sousedských vztahů, jeho hodnocení událostí místního i obecného významu* atd.

Rozhovor byl v závěru doplněn několika otevřenými strukturovanými otázkami soustředěnými na respondentův hodnotící postoj k určitým záležitostem, na jeho znalosti historie a současnosti regionu a vůli setrvávat v místě bydliště, či se z něj odstěhovat.

př.:

- *Mohl/a byste mi vyjmenovat některé další obce a města v ČR, ke kterým máte osobně bližší vztah?*
- *Chtěl/a byste v některém z nich bydlet? Proč?*
- *Uvažoval/a jste někdy o tom, že byste se odsud odstěhoval/a? Pokud ano, proč? Kam?/ Pokud ne, co je tím, co vás zde "drží"?*
- *Jak se podle Vás změnila obec za dobu, co v ní žijete?*

Zpracování rozhovorů jsem provedla metodou otevřeného kódování.

2.4 Terénní pozorování

Jak bylo již uvedeno, pro doplnění a rozšíření obrazu zkoumané oblasti jsem provedla také několik samostatných pozorování, jejichž součástí byla i řada neformálních rozhovorů s informátory (M.O.¹², F.O.¹³, XY¹⁴, Bohumil Zajíček¹⁵, Bedřich Loos¹⁶). Tato pozorování probíhala povětšinou v průběhu některé z místních slavností či svátků. Konkrétně jsem se účastnila (fotodokumentace viz příloha s. 105 a 106):

- *Stavění máje a pálení čarodějnic* (30. 4. 2005, *Krajková, Josefov*)
- *Oslavy 125 let výročí založení školy v Krajkové* (28.-29. 5. 2005, *Krajková*)

¹² M.O., žena, 61 let, v důchodu (dříve kuchařka v místní ZŠ), *Krajková*.

¹³ F.O., muž, přibližně 65 let, v důchodu, dobrovolný hasič, *Krajková*.

¹⁴ X.Y., muž, přibližně 25 let, vyučený zedník, *Krajková*.

¹⁵ Bohumil Zajíček – starosta obce *Krajková*, uvádím celé jméno, neboť informace zde získané byly spíše oficiálního rázu a na rozhovory s ním odkazují již v předchozím textu.

¹⁶ Bedřich Loos, muž, 41 let, kastelán hradu *Hartenberg*.

- *Pout' sv. Petra a Pavla* (2.–3. 7. 2005, *Krajková*)
- *Mikulášská jízda* (3. 12. 2005, *Hřebeny*)

Informace o plánovaném konání těchto akcí jsem získávala prostřednictvím webových stránek obecních úřadů *Krajkové* a *Josefova*¹⁷, které jsou v průběhu roku pravidelně aktualizovány. Zde je také možné sledovat místní vyhlášky a měsíční Zpravodaje stručně reflektující proběhlé události a usnesení zastupitelstva, čehož jsem se snažila využít pro získání obecného přehledu o aktuálním dění v obci.

Při jedné z návštěv *Krajkové* jsem také byla pozvána do domácnosti paní M.O. a jejího manžela, pana F.O., který je velitelem místních dobrovolných hasičů. Paní M.O. je mimo jiné dcerou respondentky P.D., čímž se mi naskytla možnost určitého srovnání života dvou generací místních starousedlíků německé národnosti. Zároveň mi byla poskytnuta řada informací o současném i minulém životě *Krajkové*. S oběma manžely jsem se následně setkávala také v průběhu místních oslav, kde mě vždy obeznámili se širším kontextem dění.

Zmíněných akcí jsem se (v závislosti na druhu akce) snažila účastnit po celou dobu jejich trvání. Přesto jsem si vědoma toho, že můj pobyt v oblasti byl značně nárazový a vždy pouze krátkodobý a nelze tedy hovořit o zúčastněném pozorování jako takovém, tedy ve stejném smyslu, v jakém s ním obvykle pracuje např. antropologie. Předmětem pozorování zde mimoto byly převážně spíše slavnostní než každodenní události. Zároveň je však nutno brát v potaz, že tomuto pozorování nebylo kladeno za cíl proniknout hluboko do místní komunity, ale spíše na tuto komunitu nabídnout i jiný pohled než ten, který nám nabízí obraz vytvořený z mozaiky vyprávěných příběhů našich respondentů.

Záznam pozorování byl vytvořen na základě pořizovaných terénních poznámek vždy bezprostředně po jeho skončení. K některým akcím byla pořizována také fotodokumentace (viz příloha s. 103-109).

Důležitým faktem vyplývajícím z těchto pozorování je zjištění, že tyto dvě roviny výzkumu – terénní pozorování a provádění rozhovorů, se ve své podstatě nepropojily. Důvodem toho je skutečnost, že většina lidí z generace

¹⁷ Viz internetové stránky obcí: <http://www.volny.cz/ou-krajkova>; <http://www.geodata.cz/krajkova/>, www.volny.cz/ou-josefov

respondentů se zmíněných akcí již spíše neúčastní. Poznatky z terénního výzkumu tedy nejsou v práci příliš zohledněny.

2.5 Obsahová analýza kroniky

V průběhu pobytu v místě výzkumu mi bylo umožněno nahlédnout do kroniky obce Krajková. Vzhledem k obsáhlosti těchto záznamů a s tím spojené dlouhé době, kterou bych musela strávit na místním obecním úřadě, jsem zvolila cestu pořízení digitální fotokopie těchto pramenů. Obsah téměř celé kroniky jsem tak přenesla do svého počítače a analýzu jsem prováděla následně v Praze. Svou pozornost jsem přitom zaměřila na několik faktorů – prvním z nich byla historická fakta spojená tímto nejužším možným způsobem přímo s Krajkovou a okolními obcemi. Tato fakta dále sloužila pro porovnání s výpověďmi respondentů. Pozornost jsem dále věnovala zápisům vztahujícím se nějak významněji k fyzickému a sociálnímu prostředí obce, což následně zohledňuji především v charakteristice proměn kulturního a duchovního prostředí obce.

3 Teoretická východiska práce

Hlavním tématem této práce je výzkum charakteru a formování identity, zde konkrétně identity regionální. Chci se proto v následující kapitole zaměřit na některé koncepty identity, které byly vypracovány v rámci oborů antropologie a sociologie. V samostatných podkapitolách se konkrétněji zaměřím na pojetí a význam pojmů: identita, regionální identita a domov.

3.1 Identita

Slovo identita pochází z latinského *idem ens*, neboli „totéž jsoucí“, či totožné a je jednou ze základních kategorií myšlení.¹⁸ S pojmem identita pracuje ve velké míře většina humanitních oborů, nejčastěji se pak lze s tímto pojmem setkat především v (sociální) psychologii, kde se identitou většinou rozumí „jednota vnitřního psychického života a jednání, která bývá též nazývána autentickým bytím.“¹⁹ Filosofická antropologie tematizuje identitu převážně jako „život v pravdě“, jako míru integrace jáství a role, skutečné podstaty osobnosti a její společenské „fasády“.²⁰

Člověk jako lidská bytost se vždy rodí již do nějakého společenství lidí a jedině skrze toto společenství druhých se stává člověkem²¹ – přijímá jazyk a kulturu dané společnosti – a tedy jistou podobu, formu, „rolí“. „Tato základní kulturní role tedy není jen nějaká maska, „pod níž“ by se skrýval ten pravý člověk, ... být člověkem zkrátka není přírodní určení, nýbrž kulturní role získaná výchovou.“²² Na tuto základní kulturní roli pak navazují další role spojené s „fungováním“ člověka ve společnosti – jedinec pak vystupuje zároveň např. jako syn, otec, bratr, manžel, sportovec, technik, vegetarián, běloch, třicátník, Pražák atd., přestože zůstává stále jednou a toutéž osobou.

Pojmy „role“ a „status“ se blíže zabývá Ralph Linton v knize *The Study of Man*, kde termín „status“ používá ve smyslu postavení člověka ve společenském

¹⁸ Sokol, J., *Malá filosofie člověka a Slovník filosofických pojmů*, Praha 1998, s. 307.

¹⁹ *Velký sociologický slovník*, Karolinum, 1996, s. 414. (autor hesla: Nakonečný, M.)

²⁰ Tamtéž.

²¹ Vzhledem k tomuto faktu upozorňuje Jan Sokol na nutnost pojmání člověka jako osoby nejen coby lidské individuality, ale vždy zároveň coby bytosti zapojené do společenských vztahů, skrze něž teprve dochází k sobě samé.

systemu a slovo „role“ pak k označení chování, jež se očekává od držitele daného statusu.²³ Každý status, jež člověk zaujímá, pak v sobě nese určitý soubor kulturně podmíněných povinností a práv, které jsou součástí dané role. Linton ještě dále dělí statusy podle míry našeho přičinění se na jejich získání na status „askriptivní (připsaný)“ – postavení, které je nám dáno od narození a status „získaný“ – postavení, které získáme, či ke kterému dospějeme, v průběhu života.²⁴

Jednotlivé „získané statusy“ se v průběhu lidského života mění a s nimi dochází i ke změnám rolí, jež je naplňují. V případě „askriptivních statusů“, kterými jsou např. příslušnost k určitému pohlaví, rodině, rase či v určitých společnostech také pevně dané společenské skupině, je však změna téměř nemožná a lidé svou nespokojenost s ní mohou vyjádřit pouze změnou své role.²⁵ Přestože se tedy naše vystupování ve společnosti a v jednání s druhými odehrává skrze různé role, neznámá to, že bychom byli pokaždé někým jiným, neboť do tohoto vztahu vždy vstupujeme jako nějaké ucelené „já“. „Já“, které je totožné se sebou samým a tomuto bytí svého „já“ nějak rozumí, dokáže určitým způsobem odpovědět na otázku, „kdo jsem?“, „kam patřím?“, čili má určitou identitu.

P. Bourdieu označuje „vlastní jméno jako prvek, který ‘totalizuje a sjednocuje já’, označuje identitu, ‘chápanou jako věrnost sobě samému’, v různých stavech jednoho a téhož sociálního pole (stálost diachronická), nebo v jednom a též momentu v polích různých (stálost synchronická)’.²⁶ Dá se tedy říci, že identita se oproti rolím vyznačuje určitou větší stálostí a trvalejším charakterem, přestože také identitu zažívá člověk ve svém životě více.

Ondřej Roubal ve svém článku *Když se řekne identita ... regionální identita*²⁷ hovoří o identitě, jako o abstraktním a obecném pojmu, kterému lze rozumět univerzálně jako totožnosti (identifikaci potom jako procesu

²² Sokol, J., *Filosofická antropologie - Člověk jak osoba*, Portál, Praha 2002, s. 145-147.

²³ Linton, R., *Studium člověka*, 1936, in Murphy, R. F., *Úvod do kulturní a sociální antropologie*, Praha 2001, s. 59. Pozn. Pojmu status je zde užito v neutrálním smyslu k označení životní situace, nikoliv jako známku míry váženosti, které se status nebo držitel daného statusu těší.

²⁴ Tamtéž.

²⁵ Murphy, R. F., *Úvod do kulturní a sociální antropologie*, Praha 2001, s. 60.

²⁶ Bourdieu, P. cit in Sokol, J., *Filosofická antropologie - Člověk jak osoba*, Portál, Praha 2002, s. 152.

²⁷ Roubal, O., *Když se řekne identita ... regionální identita (I. část)*, <http://www.socioweb.cz/index.php3?disp=teorie&shw=138&lst=111>, 28.8.2006.

ztotožňování), a jenž specifikujeme a přibližujeme určitému obsahu významů pomocí zapojení do vztahu (regionální biografická, kulturní, politická, třídní apod.). „Sebepoznání a hledání celistvé identity je obsahem základního socializačního procesu a principem integrity osobnosti.“ Vědomí vlastní identity umožňuje člověku orientovat se v okolním světě skrze vytváření vztahů, či „ztotožňování se“ s něčím, někým a především pak se sebou samým. „Identita člověka má multidimenzionální charakter. Můžeme se ztotožnit např. s národem, regionem, městem či vesnicí (kde žijeme, nebo jsme žili), politickou ideou, vědeckým výkladem světa, televizním hrdinou, životním stylem apod. Máme přirozenou potřebu někam patřit, zařadit se, definovat se. Toužíme světu okolo sebe rozumět, hledáme orientační body v nepřehledné masové společnosti, hledáme to, co nás odliší vymezí a učiní rozpoznatelným vůči okolí.“²⁸

Peter L. Berger a Thomas Luckmann pojímají identitu jako klíčový prvek subjektivní reality²⁹, k jehož vytváření dochází primárně v průběhu socializace jedince prostřednictvím identifikace a následné internalizace postojů a rolí a tím i vnějšího (sociálního) světa, v rámci jehož hranic jedinec může ke zmíněným identifikacím docházet.³⁰ Tento proces vytváření identity v sobě „zahrnuje dialektiku mezi identifikací prostřednictvím ostatních a identifikací sebe sama, mezi objektivně přidělenou a subjektivně přijatou identitou. Dostat identitu znamená dostat přiděleno určité místo ve světě“.³¹ Toto pojetí identity dále interpretuje C. Szaló jako „specifickou formu vědění, která typifikuje osoby a lokalizuje je ve světě tak, že jim připisuje podobnosti a rozdíly.“³² Dále pak vzhledem k reflexivní povaze osob rozlišuje mezi a) sebe-identitami, které odkazují k formám sebepoznání osob utvářeného reflexivními diskursivními praktikami a b) typy identit, které odkazují k formám vědění utvářeného diskursivními praktikami budujícími typifikační

²⁸Roubal, O., *Když se řekne identita ... regionální identita (II. část)*, <http://www.socioweb.cz/index.php3?disp=teorie&shw=145&lst=103>, 28.8.2006.

²⁹ Mezi subjektivní a objektivní realitou existuje právě díky „identitě“ symetrický vztah – tzn. že objektivní realita může být snadno „převedená“ do subjektivní reality a naopak. Tato symetrie však nemůže být nikdy úplná. (In Berger, P. L., Luckmann, T., c. d., s. 132.)

³⁰ Berger, P. L., Luckmann, T., *Sociální konstrukce reality*, Brno 1999, s. 130 a 170.

³¹ Berger, P. L., Luckmann, T., c. d., s. 131.

³² Szaló, C., *Sociologie formování sociálních identit*, in *Mozaika v rekonstrukci, Formování sociálních identit v současné střední Evropě*, Brno 2003, s. 16.

schémata vztahující se k lidem obecně.³³ Vzhledem k tématu této práce se budu soustředit na specifické typy identit, které typifikují osoby tak, že je vztahují k určitému místu a s ním spojené společnosti, historii a souboru událostí, zvyků a tradic. Takto geograficky založenou identitu označuji jako *regionální identitu*.³⁴

Jako důležité vodítko a inspirace pro zkoumání teoretického rámce regionální identity mi posloužil především sborník *Regionální identita obyvatel v pohraničí*³⁵, kde František Zich při vymezení pojmu identita upozorňuje zejména na dynamický aspekt identity, který je nejlépe možné sledovat právě jako „*biografickou identitu*“, neboť během vyprávění životního příběhu se odhaluje konstitutivní složka osobní identity člověka včetně hierarchizované struktury jednotlivých „identifikací“. „Tato struktura se během života více či méně mění. Ty, které zůstávají, tvoří jakési jádro toho, „čím člověk je““.³⁶ Biografická identita „je přitom založena na spojení různých „identifikačních momentů“ (situací), jež se během života objeví, v jeden smysluplný proces sebepoznání, jehož výsledkem je vědomí sounáležitosti, či ztotožnění se s nějakým sociálním celkem, hodnotou, ideou, se sebou samým apod.“³⁷ Vyprávění životního příběhu je pak základem pro poznání osobní identity, jež se uskutečňuje na základě posouzení běhu života, podle činů a jejich pojmenování, jak jsou v daném životním příběhu prezentovány.

3.2 Regionální identita

Vzhledem k již zmíněné multidimenzionální, či pluralitní povaze identity člověka, lze tedy mluvit o identifikačním vztahu člověka (jeho identity) nejen k jednotlivcům, sociálním subjektům, skupinám, vzorům, hodnotám, kulturám, ale také k různým událostem, fyzickému prostředí a různým hmotným objektům. Mezi tyto vztahy, jak uvádí František Zich, patří také „**vztah mezi člověkem a**

³³ Berger, P. L., Luckmann, T., c. d. – cit. in *Mozaika v rekonstrukci, Formování sociálních identit v současné střední Evropě*, Brno 2003, s. 16.

³⁴ Pojem „regionální identita“ přejímám ve stejném smyslu, v jakém s ním pracuje František Zich a další v publikaci *Regionální identita obyvatel v pohraničí*, Praha 2003.

³⁵ Zich, F. (ed.), kol. autorů, *Regionální identita obyvatel v pohraničí*, Praha 2003.

³⁶ Zich, F. (ed.), kol. autorů, *Regionální identita obyvatel v pohraničí*, Praha 2003, s. 19.

³⁷ Tamtéž.

místem, v němž žije, nebo žil“, tento vztah označuje právě pojmem *regionální identita*.³⁸ Tuto identitu je však téměř nemožné posuzovat odděleně od *identity kulturní*, pomocí níž se „individuum ztotožňuje s daným územím a skupinou.“ Vzhledem k charakteru oblasti a jejímu národnostnímu složení bude určitý ohled brán také na identitu etnickou, vždy ale spíše souvztažně k identitě regionální, která je hlavním tématem této práce.

Pro účely bližšího vymezení pojmu regionální identita a jeho dalšího členění se budu nadále opírat o dosud citované práce výzkumného týmu pracovníků Sociologického ústavu AV ČR. Vymezení pojmu identita byla poměrně podrobně věnována kapitola předchozí, nezbývá tedy než se konkrétněji zaměřit také na pojem region. Vymezení tohoto pojmu je poměrně široké a nelze jej chápat pouze ve smyslu, v jakém je používán při územě-správním členění krajiny, v našem případě tedy např. coby zástupný prvek pojmu region Sokolovsko, nebo mikroregion Svatavka. Uvedená oblast slouží v tomto výzkumu především jako hraniční okruh pro výběr respondentů, přestože vědomí i této identity bude zkoumáno a zohledněno v analýze.

Regionální identita se vztahuje k různě vymezeným územím, neboli, jak uvádí F. Zich: „samo místo může být chápáno v různých významech, může to být např. jen obec, nebo dokonce dům, byt, ale může to být také nějaké větší území, kraj, region, stát, kontinent apod.“³⁹ Pojmenování používané k označení daného území potom svědčí o určitém „rozumění“ prostředí a slouží jako nástroj identifikace.

O. Roubal dále podotýká, že nelze myslet pouze samotný prostor bez jeho „sociálních obsahů“ – mezilidských vztahů, zážitků a vzpomínek. „Regionální identitu tedy uvažujeme v souvislosti se socio-kulturním systémem místa a s lidmi, kteří v tomto prostoru žijí“⁴⁰, neboť mezi společnostmi a prostředím dochází k nepřetržitému vzájemnému ovlivňování. Ekvivalenty předchozích prostorových vymezení regionální identity jsou tak z hlediska ono „sociálního obsahu“ např. rodina, sousedé, krajané, národ (viz schéma 1).

Prostředí, ve kterém člověk žije, či žil (*aktuálně žitý prostor, jiný jindy žitý prostor, viz schéma 1*) slouží jako identifikační znak také pro naše okolí – „je

³⁸ Zich, F. (ed.), kol. autorů, *Regionální identita obyvatel v pohraničí*, Praha 2003, s. 21.

³⁹ Tamtéž.

⁴⁰ Roubal, O., *Když se řekne identita ... regionální identita (III. část)*, <http://www.socioweb.cz/index.php3?disp=teorie&shw=149&lst=103>, 28.8.2006.

informací o určitém způsobu života, ale i postojích a hodnotách obyvatel.“⁴¹ Právě přijetí hodnot a ideálů, motivů a aspirací od jiných a ztotožnění se s nimi považuje za poměrně silný aspekt regionální (zde též *územní*) identity také J. Vencálek⁴², který je dalším autorem zabývajícím se touto problematikou. Důležitým prvkem stimulujícím vazbu k místu je zde zmiňována také „odpovědnost“ k místu předávaná s rozdílnou intenzitou z generace na generaci. V tomto smyslu hraje důležitou roli zejména otázka kontinuity či diskontinuity osídlení daného území, která je právě v pohraničí s většinou tzv. *новоosídленeckých vesnic*⁴³ významným faktorem zdejšího vývoje.

Regionální identitu lze z hlediska zaměření vztahu členit na několik úrovní. O. Roubal ve svém článku jmenuje tři identifikační celky: prvním z nich je vztah k místu (a lidem), kde žijeme – k tzv. žitému prostoru, blízkému okolí, který označuje jako *lokální identitu*; další rovinou může být větší územní celek (odtud se také často odvíjí identifikační označení Pražák, Sokolovák, Krajkovák); jako třetí rovina je zde označen vztah k území národního státu, případně i větším územním celkům (Evropa).⁴⁴ Všechny tyto úrovně lze zároveň vztáhnout k sociálnímu aspektu tohoto vztahu. Schéma č. 1 představuje graficky znázorněný koncept pojmu regionální identity tak, jak jej pojímá F. Zich ve sborníku *Regionální identita obyvatel Euroregionu Nisa*. Obě zmíněná členění poslouží jako vodítko pro účely analýzy této práce.

Problematikou regionální identity se velmi obsáhle zabývá také antropolog Jakub Grygar, který obsah tohoto pojmu, jímž je vztah člověka k regionu či místu, nahlíží skrze generace tvořenou sítí významů, které s sebou prostor nese. „*Vnímání regionu a vztahování se k němu představuje dosti náročnou činnost: vytýčení důležitých orientačních bodů, které dají doposud prázdnému prostoru jeho střed i hranice, obdaření těchto bodů významem, který bude sdělný nejenom mně samotnému, ale i mému okolí, nalezení dostatečně přijatelného zdůvodnění, obhajujícího tuto volbu a přesvědčení ostatních, aby takto vnímaný region vnímali a přijali i se vším tím emocionálním nánosem, kterým byl při svém*

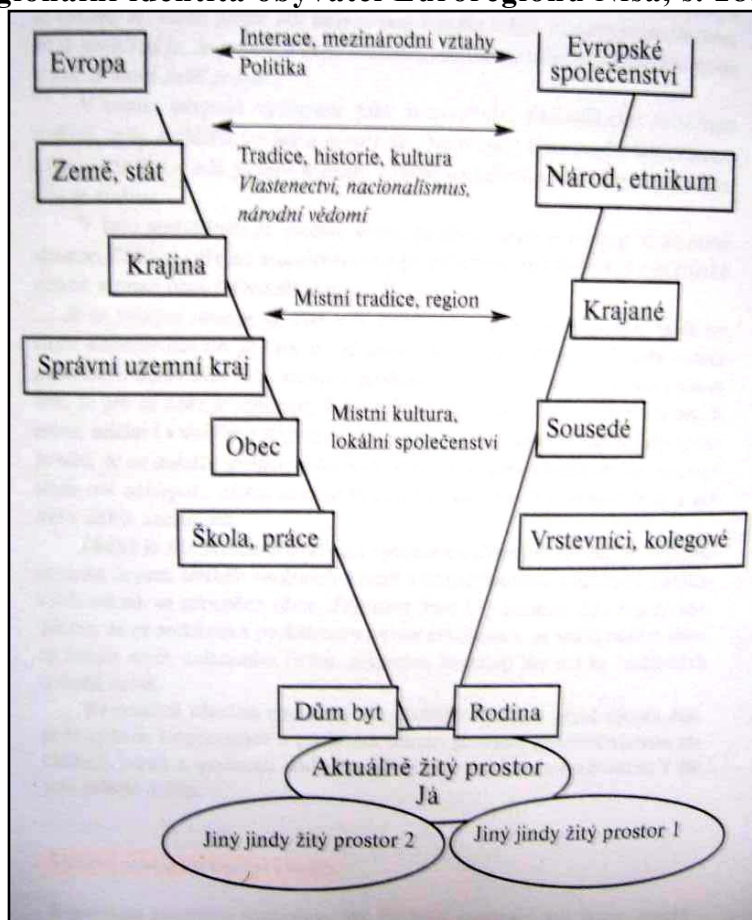
⁴¹ Tamtéž.

⁴² Vencálek, J., *Místní regiony a územní identita*, Ostrava 2003, s. 16.

⁴³ Iva Heroldová charakterizuje novoosídlenickou vesnici jako vesnici, z níž bylo po roce 1945 odsunuto německé obyvatelstvo, na jehož místo přišli převážně čeští a slovenští osídlenci z vnitrozemí. Tento pojem dále vymezuje v protikladu k pojmu *starousedlická vesnice*. Více viz Heroldová, I., *Novoosídlenická vesnice*, In *Český lid* 71, 184, s. 130-139.

vytyčování obdařen. Jinak řečeno, geografický prostor může být uchopen pouze jako prostor symbolický, tedy jako prostor, zatížený významy, které mu byly v průběhu let jednotlivými generacemi přisouzeny“⁴⁵

Schéma č. 1. Regionální identita – koncept pojmu (zdroj: Zich, F., Regionální identita obyvatel Euroregionu Nisa, s. 28.)

3.3 Domov

Otázka regionální identity velmi úzce souvisí s pojmem domova, jež představuje pro člověka prostředí, se kterým se do značné míry sebeidentifikuje, a jež, pokud je obsah tohoto pojmu skutečně naplněn, tvoří

⁴⁴ Roubal, O., *Když se řekne identita ... regionální identita (III. část)*, <http://www.socioweb.cz/index.php3?disp=teorie&shw=149&lst=103>, 28.8.2006.

⁴⁵ Grygar, J., *Těšínská vánočka. Splétání sociálních a regionálních identifikací*, www.volny.cz/jakubgrygar, 2003, In: Kašpar, J., *Lokální identita ve stínu metropole*, diplomová práce FHS UK 2003 (vedoucí práce PhDr. Ivan Rynda).

určitý pevný a jistý základ jeho života. Trvalost tohoto jevu může být dokonce shodná s délkou celého života daného člověka.

Pojetím domova v kontextu výkladu přirozeného světa se zabývá velmi důkladně Jan Patočka⁴⁶. Domov přitom charakterizuje jako „útočiště, místo, kam patřím více než kamkoli jinam. ...Domov představuje tu část našeho světa, s níž jsme převážně obeznámeni, a v níž se cítíme bezpečni. Více domovů nemůže být prožíváno zároveň s toutéž intenzitou“. ⁴⁷ Z této Patočkovy charakteristiky tedy vyplývá, že člověk může jako svůj skutečný domov pocíťovat v určitý daný okamžik pouze jedno místo, s nímž je právě touto vazbou spjat nejsilněji, a jež také zakládá určitou jedinečnou lokální identitu. „Je to část univerza, která je nejvíce lidsky proniknuta; věci jsou zde takřka již orgány našeho života..“⁴⁸ Toto místo však opět neznamená pouze určitý soubor věcí, či míst chápaných pouze ve fyzickém smyslu. K domovu patří také určité společenství lidí, neboť domov není pouze určitou individuální záležitostí. V tomto smyslu jde o společenství chápané, jak v užším smyslu – coby rodina zakládající úzký rodinný domov, tak ve smyslu „širších společenských svazků, s nimiž se člověk cítí v různé míře spjat a jimž na základě tradic a vlastních zájmů rozumí“ – v tomto kontextu dochází k vytváření tzv. širšího domova.⁴⁹ Jednotlivé části světa se svou fyzickou i sociální stránkou vnímá člověk jako různým způsobem „zdomácnělé“ a tomto základě pak pojímá svět jako strukturu různých domovů – „rodinného, místního, obecního, krajového, národního, státního atd.“⁵⁰ Vymezením domova je vždy vymezeno zároveň blízké i cizí.

V životě člověka hraje domov velmi důležitou roli, je prostředkem jeho určitého zakotvení jak v hmotném, tak sociálním světě a tvoří tak základ jeho vědomí identity. Tvář domova - konkrétní podoba tohoto prostředí, do značné míry utváří to, jakým člověk je. „Člověk potřebuje pro život, pro každodenní rozhodování o dalších krocích svých vlastních i svých dětí zázemí blízkých a chápajících lidí, krajiny, tradice, o které se opírá a také jistotu, že on sám je

⁴⁶ Patočka, J., c. d., s. 78.

⁴⁷ Patočka, J., c. d., s. 79.

⁴⁸ Tamtéž.

⁴⁹ Patočka, J., c. d., s. 78.

⁵⁰ Patočka, J., c. d., s. 79.

zázemím pro své blízké, že spolukonstituuje společný domov“.⁵¹ Důležitou součástí světa domova je pocit přináležitosti k určitému místu, půdě, území, s nímž má člověk spjaté své kořeny. Tato spjatost umožňuje člověku odpovědět si na otázku „kam patřím“ a stává se tak součástí jeho identity. Prostřednictvím domova člověk naplňuje své základní potřeby bezpečí, sounáležitosti a seberealizace.

3.4 Literatura k tématu

Literaturu, kterou jsem použila pro vypracování této práce mohu rozdělit do několika kategorií. První z nich se týká studií zabývajících se samotným tématem regionální identity, jenž mi posloužily také jako určitá inspirace pro vedení výzkumu. Dále se jedná o publikace zaměřené na metodologii kvalitativního výzkumu a analýzu získaných dat. Třetí skupinu tvoří literatura převážně historická mapující významné události vztahující se k pohraničí (odsun, osídlování). V poslední kategorii uvádím literaturu zaměřenou převážně na socio-kulturní charakteristiku venkova.

Z hlediska přístupu k tématu byly pro mou práci stěžejní publikace, ale také články Františka Zicha, Ondřeje Roubala a Barbory Spalové, kteří se tématem regionální identity zabývají již od r. 1999. Sborník *Regionální identita obyvatel v pohraničí*⁵² se v návaznosti na mezinárodní projekt nazvaný *Mezigenerační biografická konfigurace obyvatel české části euroregionu Nisa*⁵³ zaměřuje na otázky vztahu generace prarodičů a jejich vnuků k fyzickému a sociálnímu prostředí, v němž žijí a pomocí analýzy biografických rozhovorů zjišťuje jakou roli toto „prožívání prostoru“ hraje ve vědomí člověka a zda představuje nějakou identifikační hodnotu. Pouze okrajově, spíše pro účely srovnání, jsem se zaměřila také na publikaci J. Vencálka *Místní regiony a územní identita*⁵⁴ a T.

⁵¹ Pešková, J., Schücková, L.: *Já, člověk ...*, Praha, 1991, s. 89.

⁵² Zich, F. (ed.), kol. autorů, *Regionální identita obyvatel v pohraničí*, Praha 2003.

⁵³ Zich, F., Roubal, O., Spalová, B., *Mezigenerační biografická konfigurace obyvatel české části euroregionu Nisa*, Praha 2003.

⁵⁴ Vencálek, J., *Místní regiony a územní identita*, Ostrava 2003.

Siweka a J. Kaňoka *Vědomí slezské identity v mentální mapě*.⁵⁵ Inspirací mi byla také diplomová práce J. Kašpara nazvaná *Lokální identita ve stínu metropole: Brandýs nad Labem – Stará Boleslav*⁵⁶ Další takto zaměřená díla se mi bohužel najít nepodařilo.

Z literatury zabývající se metodologií kvalitativního výzkumu jsem pracovala především s knihou J. Hendla *Kvalitativní výzkum*⁵⁷ a M. Vaňka *Orální historie ve výzkumu soudobých dějin*⁵⁸. Pro účely analýzy mi posloužil také článek W. Fischer-Rosenthala a G. Rosenthal *Analýza narativně-biografických rozhovorů*⁵⁹.

Historický kontext vývoje poválečné situace v Československu jsem čerpala především z knihy J. Kučery *Odsun nebo vyhnání? Sudetští Němci v Československu v letech 1945-46*⁶⁰, kde se autor ve stručném a přehledném pojednání zabývá průběhem a podmínkami odsunu obyvatel německé národnosti z ČSR po r. 1945. Problematika osídlování není z obecného hlediska v české odborné literatuře dosud příliš zpracována, k nahlédnutí jsou v tomto směru převážně spíše případové studie jednotlivých skupin reemigrantů. Při psaní jsem tedy čerpala do určité míry z knihy L. Slezáka *Zemědělské osídlování pohraničí českých zemí po druhé světové válce*⁶¹, ve které se autor zabývá jednotlivými fázemi konfiskace a následného přidělování půdy novoosídlencům. Určitým přínosem mi v tomto směru byly také některé články H. Noskové⁶² zabývající se studii skupin novoosídlenců v pohraničí. Značnou část místní historiografie jsem čerpala také z knihy V. Prokopa *Kapitoly z dějin Sokolovska*⁶³.

Poslední skupinu tvoří literatura zabývající se venkovským prostorem a to z hlediska sociálně-kulturního, ale také kulturně-ekologického. Zde bych chtěla jmenovat knihy B. Blažka *Venkovy: anamnéza, diagnóza, terapie*⁶⁴ a

⁵⁵ Siwek, T., Kaňok, J., *Vědomí slezské identity v mentální mapě*, Ostrava 2000.

⁵⁶ Kašpar, J., *Lokální identita ve stínu metropole*, diplomová práce FHS UK 2003 (vedoucí práce PhDr. Ivan Rynda).

⁵⁷ Hendl, J., *Kvalitativní výzkum, Základní metody a aplikace*, Portál, Praha 2005.

⁵⁸ Vaněk, M., *Orální historie ve výzkumu soudobých dějin*, Praha 2004.

⁵⁹ Fischer-Rosenthal, W., Rosenthal, G., *Analýza narativně-biografických rozhovorů*, Biograf 24, 2001.

⁶⁰ Kučera, J., *Odsun nebo vyhnání?: Sudetští Němci v Československu v letech 1945-46*, Praha 1992.

⁶¹ Slezák, L., *Zemědělské osídlování pohraničí českých zemí po druhé světové válce*, Brno 1988.

⁶² Nosková, H., *Slovenští reemigranti z Maďarska v Sokolovském okrese a jejich podíl na vytváření lokální společnosti novoosídlené obce*, Český lid 76, 1989,4, s. 223-230.

⁶³ Prokop, V.: *Kapitoly z dějin Sokolovska*, Sokolov 1994.

⁶⁴ Blažek, B., *Venkovy: anamnéza, diagnóza, terapie*, Brno 2004.

*Problémy a výhledy českého venkova*⁶⁵, ve kterých jsou zachyceny různé podoby českého venkova se svými typickými problémy a jejich příčinami pramenícími, jak z historického, tak současného vývoje. Sociálně-kulturní struktura a myšlenkovému světu venkovských obyvatel, sice nikoli české ale slovenské oblasti, se ve své knize *Každodenní život vesničanů středního Slovenska v šedesátých až osmdesátých letech 20. století*⁶⁶ věnuje J. Kandert. K hlubšímu pochopení vztahu člověka k fyzickému okolí mi pomohla také kniha V. Cílka *Krajiny vnitřní a vnější*⁶⁷

⁶⁵ Blažek, B., *Problémy a výhledy českého venkova*, Praha 1998.

⁶⁶ Kandert, J., *Každodenní život vesničanů středního Slovenska v šedesátých až osmdesátých letech 20. století*, Praha 2004.

⁶⁷ Cílek, V., *Krajiny vnitřní a vnější*, Praha 2002.

4 Charakteristika oblasti

Trvalé bydliště či převážná část života strávená v mikroregionu Svatavka byla na začátku výzkumu stanovena jako jedna z hlavních charakteristik pro výběr respondentů. Po jeho skončení lze konstatovat, že vzorek tvoří dva respondenti žijící v Krajkové, dva respondenti z Hřeben (osada obce Josefov) a jedna respondentka, která prožila značnou část svého života v Anenské vsi (osada obce Krajková) a její nynejší bydliště v obci Habartov je od tohoto místa vzdáleno pouhý kilometr. Sama se podle svých slov cítí spjata spíše s Anenskou vsí a obcí Krajková než s Habartovem.

Úvod k této kapitole předestírám ale také proto, abych zde osvětlila svůj záměr charakterizovat v následujících řádcích základní rysy Sokolovského regionu, dále pak v užším pohledu mikroregion Svatavka a nakonec se podrobněji zaměřím na obce Krajková spolu s osadou Dolina a Anenská ves a Josefov s osadou Hřebeny, ve kterých, jak již bylo zmíněno, žijí (popř. dlouhý čas žili) respondenti, se kterými jsem ve výzkumu pracovala. Přestože v tomto podrobnějším zaměření nakonec vynechávám obec Svatava s přilehlými osadami, stále budu pracovat s označením „mikroregion Svatavka“ jakožto názvem zkoumané oblasti a jediným subjektem zastřešujícím výše zmíněné obce.

4.1 Sokolovsko

4.1.1 Geografické charakteristiky

Obce mikroregionu Svatavka se nacházejí v příhraniční oblasti západních Čech v okrese Sokolov, který je počtem obyvatel (93,6 tis.) nejmenším okresem Karlovarského kraje. Vladimír Prokop ve svých *Kapitolách z dějin Sokolovska*⁶⁸ člení okres od severu k jihu na tři charakteristické oblasti. První oblastí jsou zalesněné hřebeny Krušných hor (*Erzgebirge*), dále pak území v oblasti Sokolovské pánve a nakonec jižní část s chráněnou krajinnou oblastí Slavkovský les. Území, kterým se tato práce zabývá, se nachází zhruba na rozhraní první a druhé oblasti. Kopcovitá krajina s hlubokými a malebnými údolími zde zvolna přechází do plošných celků poznamenaných

antropogenními zásahy, spočívajícími v narušení sídelní struktury a krajiny (likvidace sídel, lomy, výsypky, odkaliště).⁶⁹ Tyto celky tvořené často pustými lány zeminy připomínají mnohde spíše měsíční krajinu a představují tak značný kontrast vůči dřívější mozaice hustě osídlené kulturní krajiny. Mezi pozitivní faktory zásahů člověka do přírody zde na druhé straně patří rekultivace různého druhu včetně budování ploch určených k rekreaci. Na mnoha místech však těžba nerostných surovin (uhlí, kámen,..) stále ještě probíhá nebo je dokonce plánováno její započítání v nových lokalitách. Další negativní charakteristikou Sokolovska a celého Podkrušnohoří je značně narušené životní prostředí. Hlavními znečišťovateli a to nejen v místním, ale zároveň celorepublikovém průměru (spolu s Ostravou), jsou Sokolovská a Mostecká pánev.

Hornatý ráz krajiny, drsné klimatické podmínky a nepřítulná úrodná půda zde nikdy příliš nepřály rozsáhlejšímu rozvoji zemědělství. Přesto se v tomto kraji v minulosti poměrně dobře dařilo pěstování chmele a drobnější zemědělské usedlosti se nacházely v každé vsi. Dnes patří Sokolovsko k okresům, ve kterých došlo od roku 1961 k nejvyšším úbytkům zemědělské půdy.⁷⁰ V důsledku toho je zde zaměstnanost v zemědělství ze všech oborů nejnižší, přesto však má nadprůměrné zastoupení samostatně hospodařících zemědělců.⁷¹

Předním hospodářským odvětvím je v této oblasti ale již řadu let průmysl. Nerostné bohatství lákalo do těchto míst těžaře již od středověku, nacházely se zde ložiska olověných rud a cínu, ale také měď, stříbro a výjimečně zlato (odtud také některé místní názvy, např. Oloví, Měděnec, Cínovec). Na těžařskou činnost navazovalo zakládání továren a jednotlivých průmyslových odvětví. V mnoha obcích lze ještě dnes nalézt některé fungující, ale mnohdy již zchátralé, železárny, sklárny, válcovny plechu, ale také textilní továrny, přádelny či pivovary. Přestože dnes dochází k značnému omezení těžby uhlí, s čímž souvisí také problematika nezaměstnanosti v příhraničních oblastech (podle údajů ČSÚ k 30. 9. 2005 je Sokolovsko na třináctém místě mezi okresy s největší nezaměstnaností), je zde průmysl stále

⁶⁸ Prokop, V., *Kapitoly z dějin Sokolovska*, Okresní muzeum Sokolov, 1994, str. 3.

⁶⁹ Jeřábek, M., *Reflexe regionálního rozvoje pohraničí České republiky*, Sociologický ústav AV ČR, 2001.

⁷⁰ Jeřábek, M., c. d., s. 9.

⁷¹ Jeřábek, M., c. d., s. 9.

odvětvím s největším podílem zaměstnanců (předního postavení dosahuje Sokolovsko v tomto směru i v celorepublikovém průměru⁷²).

4.1.2 Historie osídlení

Oblast spadající pod správu města Sokolov, dříve nazývaném Falkenau/Falknov nad Ohří, představovala před 2. světovou válkou politické centrum německé menšiny v Československu. Ze všech pohraničních oblastí českých zemí zde byla převaha německého obyvatelstva nad českou populací nevýraznější. Z údajů Českého statistického úřadu (ČSÚ) ze sčítání lidu v roce 1921 také vyplývá, že se v Karlovarském kraji, pod který Sokolovsko spadá, tehdy nacházelo jen 15 500 obyvatel československé národnosti⁷³, což představuje pouhý 0,23 % podíl z celkového počtu obyvatel československé národnosti v Čechách, na Moravě a ve Slezsku (v rámci Karlovarského kraje tvořili „Čechoslováci“ téměř 3% menšinu).⁷⁴ V roce 1930 pak žilo na Karlovarsku 56 858 Němců a 3690 Čechoslováků (na 1 tis. Němců zde připadalo 65 Čechů⁷⁵). V celkovém národnostním složení tehdejšího Československa představovala německá menšina téměř 30 % obyvatelstva.⁷⁶ Skupinu Čechů a Slováků žijících v pohraničí tvořili téměř výhradně českoslovenští státní zaměstnanci a pracovníci veřejné správy, kteří do oblasti přišli v období 1. republiky z důvodu uplatňování státní politiky a v zájmu celospolečenské prestiže institucionálních orgánů. Tato sféra byla také jedinou, ve které byla v celostátním měřítku i s přihlédnutím k pohraničí zastoupena česká populace výrazněji než německá.⁷⁷ Vznik samostatné Československé republiky v roce 1918 vnesl do vzájemných vztahů Čechů a Němců značné napětí, které se neslo celým prvorepublikovým obdobím. Mezi hlavní předměty sporů patřilo právě převážně německé pohraničí, které se nacházelo vně historických, a roku 1918 znovu obnovených, hranic ČSR. V reakci na tuto situaci se tzv. sudetští Němci pokoušeli o odtržení

⁷² Jeřábek, M., c. d., s. 10.

⁷³ ČSÚ: http://www.czso.cz/sldb/sldb.nsf/i/scitani_v_roce_1921 (15.8.2006)

⁷⁴ ČSÚ: http://www.czso.cz/sldb/sldb.nsf/i/scitani_v_roce_1921 (15.8.2006)

⁷⁵ Prokop, R., *České pohraničí se zřetelem na národnostní a sociálně-ekonomickou charakteristiku*, Slezský ústav SZM Opava 2000, s. 17.

⁷⁶ http://www.czso.cz/sldb/sldb.nsf/i/graf_2_narodnostni_slozeni_obyvatelstva (15.8.2006)

⁷⁷ Prokop, R., c. d., s. 19.

pohraničních krajů a jejich připojení k Rakousku a posléze k Německu.⁷⁸ Tyto snahy skončily neúspěchem, ale protičeskoslovenský akcent sudetoněmecké politiky přetrvával podobně jako poměrně striktní sociální a národnostní politika československé vlády. Jasným mezníkem tohoto vývoje se stala Mnichovská konference v roce 1938 a následná německá okupace Československa, kdy byla většina Čechů a Slováků z pohraničí vyhnána.⁷⁹

V průběhu válečných let nabraly protiněmecké nálady v Československu (a pochopitelně nejen zde) na intenzitě a obraz Němce se stal v myšlení většiny obyvatel synonymem nacisty. Jednání lidí a institucí se v důsledku tohoto, především národnostního, vymezení nepřítele, obracelo často ve zlém i vůči lidem, kteří neměli s nacismem nic společného.⁸⁰ Toto tvrzení platí především o období po 2. světové válce, kdy docházelo k zprvu živelným a následně organizovaným odsunům Němců z ČSR. Samotná myšlenka odsunu se zrodila již v roce 1939 a nebyla v té době v Evropě výjimkou. Rozhodující podporu jak na domácím, tak mezinárodním poli pak toto řešení poválečné situace získalo v letech 1942-43.⁸¹ Schválení tohoto plánu bylo zároveň jakousi odezvou na sílící nacistické represe.

Podmínky odsunu byly předmětem mnoha, ještě exilových, vládních jednání a samotné řešení německé otázky se stalo jednou z nejdůležitějších částí tzv. Košického vládního programu přijatého v dubnu 1945. Tzv. národní revoluce měla za cíl vytvoření národně homogenního českého státu, ve kterém budou žít v rovnoprávném postavení také Slováci a případně další slovanské menšiny, u nichž bylo počítáno s rychlou asimilací.⁸² Plánované vysídlení se mělo týkat přibližně 2,5 milionu Němců. Konkrétní podmínky odsunu však nebyly zejména v prvních poválečných měsících jasné a tak v průběhu května až července 1945 docházelo v této věci k živelným reakcím, které si v mnohém nezdaly s předválečným vyháněním Čechů z pohraničí či s válečnými nacistickými praktikami.⁸³ Tento divoký odsun se týkal především vnitrozemí a podmínky vysídlování byly skutečně tvrdé (náhodné výběry

⁷⁸ Kučera, J., *Odsun nebo vyhnání?: Sudetští Němci v Československu v letech 1945-46*, Praha 1992, s. 4.

⁷⁹ Kučera, J., *c.d.*, s. 5.

⁸⁰ Kučera, J., *c.d.*, s. 9.

⁸¹ Kučera, J., *c. d.*, s. 7.

⁸² Nosková, H. a kol., *K problémům menšin v Československu v letech 1945-89*, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2005, s. 77.

⁸³ Viz protiněmecká opatření In. Kučera, J, *c. d.*, s. 11 -13.

odsunutých, maximální váha zavazadla 25-30 kg ..) a značně emotivní. Po kritice těchto akcí ze strany vítězných mocností byly odsuny v srpnu 1945 přerušeny. Počty lidí vysídlených během těchto divokých odsunů nejsou přesně známy, neboť o nich často ani nebyly pořizovány záznamy.

Atmosféra prvních poválečných měsíců byla zejména v pohraničí značně divoká. Docházelo zde k různým přestřelkám a aktům pomsty. Na konci roku 1945 opustilo západočeskou oblast spolu s americkou armádou tisíce tamních obyvatel německé národnosti. Souběžně s dalšími dobrovolnými odchody, či mnohdy spíše útekami, docházelo k osídlování zabraných domů a usedlostí novoosídlenci z vnitrozemí a v dalších etapách také českými reemigranty. I tato akce prošla svou zcela neřízenou fází, kdy byl majetek Němců nekontrolovaně zabírán převážně lidmi z vnitrozemí. Tomuto, často značně zjištěnému, jednání přispíval určitou měrou také dobový tisk, v němž se objevovaly články vyznívající mnohdy ve smyslu: „stačí jen přijít a brát“.⁸⁴

Odsuny, znovuosídlování a reemigrace uvedly v poválečném Československu do migračního pohybu celkem na 5 miliónů lidí.⁸⁵ Samotné odsuny, tentokrát již organizované, byly znovu zahájeny v lednu 1946. Situaci Němců v ČSR upravovala v té době po právní stránce řada dekretů vydaných již na podzim roku 1945.⁸⁶ V důsledku těchto nařízení byla převážná část občanů německé národnosti zbavena českého občanství a jejich majetek byl konfiskován. Definice německé národnosti byla přitom ještě podrobněji specifikována konkrétními dekrety – např. „dekret č. 12 o konfiskaci zemědělského majetku označoval za osobu německé národnosti každého, kdo se při kterémkoliv sčítání lidu od roku 1929 přihlásil k německé národnosti,“ směrnice o odsunu zahrnovala „osoby německé národnosti a dále osoby, které se v letech 1938-45 přihlásily k něm. národnosti nebo se ucházely o něm. státní příslušnost, aniž k tomu byly donuceny nátlakem nebo jinými zřetele hodnými okolnostmi“.⁸⁷

Skupinu, která nebyla do odsunu zahrnuta, tvořili z obecného hlediska Němci, kteří v průběhu let 1938-45 prokázali vůči ČSR nějakým způsobem loajálnost nebo se dokonce přímo podíleli na boji proti nacismu (např.

⁸⁴ Kučera, J., c. d., s. 15.

⁸⁵ Slezák, L., *Zemědělské osídlování pohraničí českých zemí po druhé světové válce*, Brno 1989.

⁸⁶ Podrobněji k dekretům viz Kučera, J., c. d., s. 17-20.

⁸⁷ Kučera, J., c. d. s.19 a 22.

příslušníci československých vojenských jednotek německé národnosti⁸⁸). Vzhledem k obavám z naprostého ochromení hospodářství, byly odsunu uchráněni také němečtí specialisté nezbytní pro udržení chodu jednotlivých průmyslových odvětví (přibližně 53 600 osob). Spolu se specialisty (vč. rodinných příslušníků) získali právo zůstat v ČSR také němečtí manželé českých žen. Specifickou skupinu v tomto procesu představovali němečtí antifašisté.⁸⁹ Těmto lidem bylo umožněno vystěhovat se ze země za mírně důstojnějších a z hlediska majetku výhodnějších podmínek, přestože i oni zde museli značnou část svého majetku zanechat (antifašistické transporty r. 1946 odvezly na 94 194 osob). Zejména v případech německých antifašistů byly časté také individuální odchody.

Organizované odsuny probíhaly po celý rok 1946, přičemž v celkovém počtu bylo za tuto dobu vysídleno 1 222 628 osob německé národnosti do americké okupační zóny a 633 984 osob do zóny sovětské. Podmínky přijímání transportů se v obou pásmech v určitých ohledech lišily – např. v americké zóně se váhový limit zavazadel změnil v průběhu roku z 30 na 70 kg, do sovětského pásma byla po celou dobu povolena pouze 50 kg zavazadla. Stejně tak se měnilo množství finančních prostředků, které transportované osoby směli, či naopak museli, mít u sebe.⁹⁰ Čeští Němci v tu dobu ale již téměř žádný majetek neměli, neboť jim na základě konfiskačních dekretů byla odňata veškerá vlastnická práva - ponechány jim byly pouze předměty základní potřeby a určitá peněžní hotovost v říšských markách. Mimoto byl život těchto lidí stále svázán řadou oficiálních zákazů a povinností. S omezením práv se setkávali i čs. občané německé národnosti, kteří např. nesměli volit, či být zaměstnání ve státních službách atd.

Po přerušení odsunu na konci roku 1946 již k obnovení procesu nedošlo. V následujících letech probíhaly pouze tzv. akce slučování rodin, z nichž poslední hromadně organizované se uskutečnily v letech 1950-51 za asistence

⁸⁸ Do tohoto výčtu spadaly dále ještě osoby, které prokázaly, že si do 10. února 1946 podaly žádost o zachování státního občanství a jimž na tomto základě bylo vydáno o této skutečnosti prozatímní osvědčení, manželky československých občanů, které žádají o vrácení československého občanství a jimž je o této žádosti vydáno osvědčení, manželé žen české a slovenské národnosti, které měly československou státní příslušnost, a konečně osoby německé národnosti, které se v letech 1938-45 úředně přihlásily k české nebo slovenské národnosti. (In. Kučera, J., c. d., s. 22.

⁸⁹ Uznávání tohoto statutu se setkávalo s řadou negativních emocí ze strany československého obyvatelstva, problém opět souvisí se slučováním německé národnosti s nacismem. (viz Kučera, J., c. d., s. 31.

⁹⁰ Kučera, J., c. d., s. 30.

Německého červeného kříže (podmínky odchodu zde byly už mnohem mírnější). Až v této době došlo také k sociálnímu a právním zrovnoprávnění občanů německé národnosti, kteří v ČSR zůstali.

Zmíněné události představovaly historicky největší zásah do ekonomické, sociálně politické a kulturní struktury pohraničních oblastí. Zasažena byla ale do značné míry také tvář krajiny, neboť osídlování v západočeském kraji probíhalo pro nedostatek kvalitní zemědělské půdy především v zájmu průmyslového rozvoje. Tato skutečnost na mnoha místech předznamenala rychlý zánik obcí, neboť zde nebyla zajištěna kontinuita zemědělského osídlení a četná pole, louky a pastviny zpustly. Nenávratně zde zaniklo také velké množství památek, výrob a tradic.⁹¹

Zajištěný majetek Němců byl uveden pod kontrolu národních správců, potažmo Ústřední osídlovací komise, která započala řízené osídlování českého pohraničí. Přednostní právo v tomto procesu měli dostat vojáci, váleční vězni, antifašisté a čeští reemigranti. Pravidla osídlování však nebyla zejména v prvních poválečných měsících příliš respektována a značná část oblastí byla zabrána již v létě a na podzim roku 1945 právě národními správci a dalšími lidmi z vnitrozemí.⁹² Příchod reemigrantů byl navíc pozdržen kvůli nutnosti vytvoření mezinárodních smluv, jež by krajanům, nyní však již cizím státním příslušníkům, umožnily odchod ze země.⁹³

Samotné osídlování proběhlo v několika etapách v průběhu let 1945 až 1950 (hlavní fáze 1945-48). K největší reemigrační vlně přitom podle údajů ČSÚ⁹⁴ došlo v roce 1947, kdy do Československa přišlo přes 80 tisíc reemigrantů. Mezi zeměmi, ze kterých tito lidé přicházeli, byly nejčastěji zastoupeny bývalé země SSSR⁹⁵, Rumunsko, Polsko, Německo a Maďarsko.⁹⁶

⁹¹ Mikšíček, P., *Revitalizace venkovského prostoru postiženého diskontinuitou*, Diplomová práce FF UK, Praha 2004, Regionální příloha A s. 15.

⁹² Slezák, L., c. d. s. 33.

⁹³ Staňková, I., *Návrat Čechů z Rakouska po r. 1945 a jejich integrace do většinové společnosti*, In Nosková, H., *K problémům menšin v Československu v letech 1945-89*, Ústav pro soudobé dějiny AVČR, 2005, s. 228.

⁹⁴ http://www.czso.cz/sldb/sldb.nsf/i/graf_2_reemigranti_podle_roku_pristehovani_a_podle_statu_ze_ktereho_se_pristehovali, (15.8.2006).

⁹⁵ Značnou část těchto reemigrantů tvořili tzv. „volyňští Češi, většinou zemědělci, potomci českých vystěhovalců, kterým bylo umožněno vystěhovat se v druhé polovině 19. století do carského Ruska a usadit se na bohatých a úrodných rovinách Volyňské gubernie na západní Ukrajině. Na přelomu 19. a 20. století se

Přímo do západních Čech se v této době přistěhovalo celkem 257 913 osob, z toho z českých zemí 192 762, ze Slovenska 27 469 a z ciziny 37 691 osob.⁹⁷ Sokolovsko přitom nadále zůstalo oblastí s nejvyšším množstvím zůstavších Němců (koncem roku 1946 zde žilo 18 919 Čechů včetně reemigrantů a Slováků a 13 778 Němců⁹⁸).

Společnou motivací novoosídlenců byl zisk usedlosti, mnozí přitom museli opustit svá dosavadní malá hospodářství, jiní přišli s prázdnýma rukama. Mezi těmito lidmi se ale našla také řada tzv. zlatokopů, kteří se do oblasti přišli pouze obohatit a brzy místo opustili. Většinou přitom neodcházeli s prázdnou. Mezi léty 1947 a 1950 opustilo pohraničí ale také množství reemigrantů, u nichž se představy a očekávání vytvořené na základě slibů, které jim byly dávány před odchodem do Československa, neslučovaly s nastalou realitou. Mnoho reemigrantů si ale také za léta strávená v cizině vytvořilo o domovině svých předků příliš zkreslené představy a příchod do Čech pro ně pak znamenal značné rozčarování. Zároveň byli tito lidé od místních obyvatel již částečně kulturně odlišní. Všechny tyto důvody vedly k tomu, že mezi léty 1947 a 1952 docházelo v mnoha oblastech k postupné převaze vystěhovalectví nad přistěhovalectvím. Západní Čechy tak za toto období přišly o 33 174 obyvatel. V současné době činí hustota obyvatel této oblasti jen 51,7 % stavu z doby předválečné, nejhustěji osídleným okresem přitom zůstal Sokolov.⁹⁹ K značnému odlivu obyvatelstva německé národnosti došlo také zejména v 60. letech minulého století, šlo již ale o odchody dobrovolné.

Vysídlení Němců po druhé světové válce zcela změnilo národnostní strukturu celé republiky – v současné době čítá německá menšina v ČR (dle Sčítání lidu, domů a bytů z roku 2001¹⁰⁰) na 39 tisíc osob (0,4 %), přičemž z dlouhodobého hlediska dochází k neustálému poklesu tohoto počtu. Okres Sokolov je se svými 4,5 % obyvatel německé národnosti okresem s nejvyšším

jednalo o 25 364 osob, usazených ve 108 osadách a obcích..“ V poválečném Českoslovesnku osídlila velká část této skupiny oblasti Litoměřicka, Žatecka a Podbořanska. (v Slezák, L., c. d. s. 28.)

⁹⁶ http://www.czso.cz/sldb/sldb.nsf/i/graf_1_reemigranti_podle_statu_ze_ktereho_se_pristehovali (15.8.2006).⁹⁷ Mikšíček, P., *Revitalizace venkovského prostoru postiženého diskontinuitou*, Diplomová práce FF UK, Praha 2004, Regionální příloha A s. 16.

⁹⁸ Nosková, H., *Čeští a slovenští novoosídlenci na Sokolovsku a místní německé obyvatelstvo po roce 1945*, Český lid, r. 78, 1991, č. 2., str. 108.

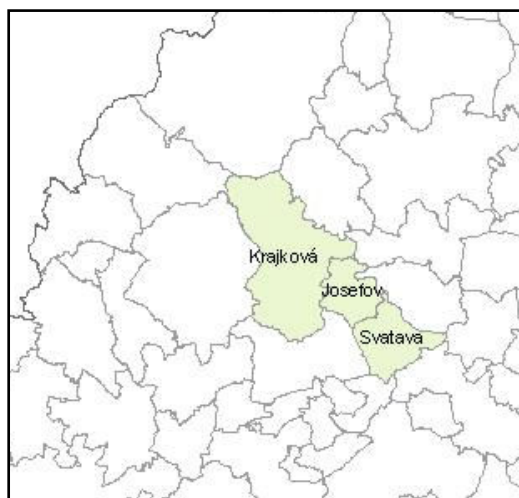
⁹⁹ Mikšíček, c. d., Regionální příloha s. 17.

podílem příslušníků této menšiny v celé České republice. Zároveň je okresem, který má větší než průměrné zastoupení německé, maďarské, romské, ruské, slovenské, ukrajinské a vietnamské menšiny.

4.2 Mikroregion Svatavka

4.2.1 Geografické charakteristiky

Mikroregion Svatavka představuje svazek tří územně správních celků – obcí **Krajkové** s osadami Hrádek, Leopoldovy Hamry, Markvartec, Dolina, Květná, Libnov, Anenská ves, **Josefova** s osadami Hřebeny, Luh nad Svatavou, Radvanov a **Svatavy** s osadami Davidov a Podlesí. Existence tohoto uskupení se datuje od roku 2001¹⁰¹, avšak historická provázanost obcí - zejména Krajkové a Josefova včetně spádových oblastí, je o mnoho let delší. Účelem vytvoření mikroregionu byla

Zdroj: <http://www.kr-karlovarsky.cz/NR/rdonlyres/DA1473F4-5848-4B86-8175->

vzájemná spolupráce a koordinace činností v oblasti rozvoje regionu a pravděpodobně také možnost žádání finančních prostředků z fondů Evropské unie, které mají sloužit pro rozvoj zúčastněných obcí. Od doby založení svazku bylo v regionu realizováno např. vybudování cyklostezek.

Celková územní rozloha mikroregionu je 5,5 tis. ha. Podle velikosti lze obce včetně přilehlých osad seřadit takto – Josefov (833,3ha), Svatava (1158,34ha) a Krajková (3523,37ha). Obce se nacházejí ve vzdálenosti do 12 km od okresního města Sokolov (nejvzdálenější obec – Krajková). V oblasti byly v minulosti poměrně hojně zastoupeny velké průmyslové podniky, jako např. sklárna a textilní továrna v Krajkové, pivovar v Hřebenech či přádelna ve Svatavě. V historii zde také probíhala těžba rud (zejm. v okolí hradu Hartenberg). Dnes je většina těchto podniků již zaniklých a jejich místo zaujali

¹⁰⁰ ČSÚ -Sčítání lidu, domů a bytů 2001 <http://www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/kapitola/4132-05--200> (15.8.2006)

menší podnikatelé české a často také německé národnosti. Oblastí protéká řeka Svatava, která byla dříve využívána k plavení dřeva.

Všechny obce mají vlastní infrastrukturu a jsou vzájemně propojeny sítí silnic a cest. Propojení veřejnými dopravními prostředky je poněkud složitější, ale do všech obcí se lze dostat vlakem, či autobusem ze Sokolova. Všemi obcemi nyní také prochází zmíněná cyklostezka. Základní a mateřské školy se nacházejí v obci Svatava (pouze 1. – 5. třída) a Krajková. Děti z obce Josefov a žáci druhého stupně ze Svatavy docházejí obvykle do školy v Krajkové.

Mezi významné historické památky v obcích patří např. zřícenina hradu Hartenberg v obci Hřebeny, kostel sv. Petra a Pavla v Krajkové, památník nacistického ženského koncentračního tábora a kostel Neposkvrněného početí Panny Marie ve Svatavě.

4.2.2 Demografické charakteristiky

Obce mikroregionu Svatavka mají podle údajů Českého statistického úřadu (ČSU) ze Sčítání lidu, domů a bytů z roku 2001 dohromady 2 714 obyvatel (Svatava 1 577, Krajková 832, Josefov 305). Z tohoto počtu je 1 359 žen (50,1%) a 1 355 mužů (49,9 %).

Věková struktura obyvatel je tvořena následujícími údaji: v mikroregionu Svatavka žije 485 (17,9 %) dětí do 14 let, ve věku 15-59 let se zde nachází 1742 (64,2 %) obyvatel a lidí starších 60 let je zde 487 (17,9 %).

Většina místních obyvatel je české národnosti (84,6 %), další významněji zastoupenou menšinou je zde obyvatelstvo německé (6,9 %) a slovenské (5,4 %) národnosti. Zbývá 3,1 % představují ostatní národnosti (z uvedených např. ukrajinská, polská, moravská) a nejištěné údaje. Zároveň je jak v mikroregionu, tak obecně na území okresu Sokolov poměrně silně zastoupena romská menšina. Obecně však platí, že se tito lidé v rámci statistických šetření často uvádí spíše národnost slovenskou, či českou a dochází tak ke zkreslení skutečných údajů.¹⁰² Podle ČSÚ žije tedy na Sokolovsku 0,5 % Romů a z obcí mikroregionu se k romské národnosti hlásí pouze 13 (0,5 %) obyvatel obce Svatava, skutečné hodnoty jsou však prokazatelně vyšší. Průměrné údaje o národnostním složení

¹⁰¹ Viz stránkách sdružení: <http://www.volny.cz/svazeksvatavka/> 25.8.2006.)

¹⁰² Zich, F., *Národnostní a etnické vztahy v českém pohraničí – obraz Čecha, Němce, Rakušana a Róma ve vědomí obyvatel*, Praha, SÚ AVČR 1996.

mikroregionu jsou v jednotlivých případech překročeny pouze v případě národnostního zastoupení Slováků v obci Krajková (9,1 %) a Němců v obci Josefov (14,1 %). Podíly jednotlivých národností mikroregionu na celkovém počtu jeho obyvatel odpovídají svými hodnotami údajům za celý okres Sokolov. Zaměříme-li se ale pouze na obce Krajková a Josefov, ze kterých pocházejí naši respondenti, hodnotové údaje se o 1 až 2 % posunou (Češi 81,5%, Němci 8,5 %, Slováci 7,7 %). Zastoupení obyvatel jiné než české národnosti je zde tedy o něco málo vyšší než jejich průměrné zastoupení v okrese Sokolov. Nadále však patří Sokolovsko spolu s dalšími okresy jako např. Cheb, Tachov, Karlovy Vary a Chomutov k okresům s nejvyšším počtem zástupců jiné národnosti, zároveň je zde zaznamenána největší koncentrace obyvatel německé národnosti.¹⁰³

Tab. 4.1 Národnostní složení obcí mikroregionu Svatavka v porovnání s okresem Sokolovsko (zdroj informací: ČSÚ, Sčítání lidu, domů a bytů 2001)¹⁰⁴.

	Josefov	Krajková	Svatava	Mikroregion	Sokolovsko
Češi	243 (79,7 %)	684 (82,2 %)	1368 (86,8%)	2295 (84,6%)	79 776 (85,2%)
Němci	43 (14,1 %)	54 (6,5 %)	90 (5,7 %)	187 (6,9 %)	4 349 (4,7 %)
Slováci	12 (3,9 %)	76 (9,1 %)	59 (3,7 %)	147 (5,4 %)	4 983 (5,3 %)
Ost. nár.	2 (0,7 %)	5 (0,6 %)	17 (1,1 %)	24 (0,9 %)	1 288 (1,4 %)
nezjištěno	5 (1,6 %)	13 (1,6 %)	43 (2,7 %)	61 (2,2 %)	3 211 (3,4 %)
Počet obyv.	305 (100 %)	832 (100 %)	1 577 (100%)	2 714 (100%)	93 607(100 %)

Z 2 714 obyvatel mikroregionu Svatavka je pouze 660 (24,3 %) věřících, větší religiozitou se přitom vyznačují obce Krajková (26 %) a Josefov (25,6 %). Zastoupení věřících v obcích mikroregionu je o 5 % větší než je průměrná hodnota za Sokolovsko. Většina zdejších věřících se hlásí k římskokatolické církvi (84,7 %). Z ostatních, pouze okrajově zastoupených církví, je možno jmenovat např. církev Českobratrskou evangelickou (3,8 %), Svědky Jehovovi (2,9 %) a církev Československou husitskou (1,2 %). Celkové množství obyvatel mikroregionu Svatavka, kteří jsou bez vyznání, je 72,5 %, přičemž u 3,2 % nebyla informace zjištěna (šlo o nepovinný údaj). Podrobnější informace k jednotlivým obcím viz následující tabulka.

¹⁰³ Zich, F., c. d. s.6.

¹⁰⁴ ČSÚ, Sčítání lidu, domů a bytů 2001, <http://www.czso.cz/sldb/sldb2001.nsf/okresy/CZ0413> (15.8.2006).

Tab. 4.2 Obyvatelstvo obcí mikroregionu Svatava a okresu Sokolovsko podle vyznání (zdroj informací: ČSÚ, Sčítání lidu, domů a bytů 2001)¹⁰⁵.

	Josefov		Krajková		Svatava		Mikroreg.		Sokolovsko	
	Abs. počet	Podíl na obyv. (%)	Abs. počet	Podíl na obyv. (%)	Abs. počet	Podíl na obyv. (%)	Abs. počet	Podíl na obyv. (%)	Abs. počet	Podíl na obyv. (%)
bez vyznání	220	72,1	562	67,5	1185	75,1	1967	72,5	68760	73,5
věřící	78	25,6	216	26,0	366	23,2	660	24,3	18024	19,3
- Římskokatol.	66	84,6	188	87,0	305	83,3	559	84,7	14163	78,6
-Čsl. Husitská	0	0,0	1	0,5	7	1,9	8	1,2	264	1,5
-Českoobr. Evang.	5	6,4	5	2,3	15	4,1	25	3,8	1087	6,0
- Pravoslav. c.	0	0,0	0	0,0	5	1,4	5	0,8	426	2,4
- Jehovisté	0	0,0	6	2,8	13	3,6	19	2,9	507	2,8
- ostatní	7	9,0	16	7,4	21	5,7	44	6,7	1577	8,7
- celkem	78	100,0	216	100,0	366	100,0	660	100,0	18024	100,0
nezjištěno	7	2,3	54	6,5	26	1,6	87	3,2	6823	7,3
celkem	305	100,0	832	100,0	1577	100,0	2714	100,0	93607	100,0

Co se týče nezaměstnanosti obyvatel mikroregionu lze z celkového množství ekonomicky aktivních obyvatel konstatovat 12,4 % nezaměstnanost (nejvíce nezaměstnaných je v obci Svatava – 14,3 %). Tento údaj se shoduje také s údajem za celý region a představuje o cca 4 % vyšší podíl nezaměstnaných než je celorepublikový průměr (k 30. 7. 2006 - 8 %; zdroj ČSÚ). Téměř polovina (44,6 %) všech zaměstnaných pracuje v některém z průmyslových odvětví. Nejméně lidí je v mikroregionu zaměstnáno v zemědělství. Zde se však opět značně liší údaje za obec Svatava, kde je v zemědělství zaměstnáno pouze 0,6 % místních obyvatel a údaje za obce Krajková a Josefov, kde je toto odvětví zastoupeno shodně 9,7 %. V obou obcích představuje zemědělství také druhou nejčetněji zastoupenou pracovní činnost (v tomto se obce značně liší od regionálního průměru, kde je zemědělství zastoupeno jednoznačně na posledním místě).

Devadesát procent místních obyvatel uvedlo, že do svého zaměstnání musí dojíždět. Mimo obec přitom denně dojíždí téměř 60 % místních. Uvnitř mikroregionu jsou opět zaznamenány určité rozdíly – nejmenší fluktuaci obyvatelstva se vyznačuje Krajková, kde je značná část obyvatel zaměstnaná

¹⁰⁵ ČSÚ, <http://www.czso.cz/slodb/slodb2001.nsf/okresy/CZ0413> (15.8.2006).

přímo v obci, největší naopak Josefov. U všech tří obcí ale platí, že obyvatelstvo zde dojíždí za prací převážně pouze v rámci obce či okresu (pouze 6,6 % dojíždí v rámci kraje nebo do jiného kraje). Tyto údaje mimo jiné říkají, že 70 % všech ekonomicky aktivních obyvatel mikroregionu Svatavka, kteří představují 35 % celkového obyvatelstva, tráví většinu času na území regionu Sokolov. Kdybychom připočítali ekonomicky neaktivní obyvatelstvo (důchodci, žáci a studenti), u kterého je značná pravděpodobnost, že se po většinu času zdržují taktéž na území obce, popřípadě regionu, došli bychom k pravděpodobnému výsledku, že min. tři čtvrtiny obyvatel tráví většinu svého pracovního a volného času v obci či okresu, v němž mají svá trvalá bydliště.

4.2.3 Krajková, Josefov a přilehlé obce Dolina, Anenská ves a Hřebeny – Historické souvislosti

Do roku 1945

První písemné zprávy o obci **Krajková** (dříve *Gossengrun*) pocházejí z první poloviny 13. století, kdy jakožto poddanská ves patřila až do roku 1760 k panství Hartenberg (dnes Hřebeny). Tato obec tedy, stejně tak jako Dolina a Hřebeny, představuje jednu z nejstarších osad v Sokolovském okrese.¹⁰⁶ Roku 1485 byla Krajková díky místní těžbě rud povýšena na město a tento statut si uchovala až do poloviny 20. století. V roce 1930 měla Krajková již 283 domů a 1707 obyvatel téměř výhradně německé národnosti (v roce 1910 zde žil pouze 1 Čech, r. 1920 – 6 a r. 1930 – 11 Čechů¹⁰⁷). Obyvatelé sami se nazývali *Egerlander* a podobně říkali i svému nářečí *Egerlanderisch* (obojí podle tehdejšího kraje Egerland).¹⁰⁸

Dřívější podoba vsi s řadovou výstavbou domů podél hlavní cesty je částečně patrná dodnes, přestože obec získala ve svém vývoji i řadu městských rysů. Budova místní školy byla založena v roce 1878 a je také jednou z nejdéle zde stále fungujících institucí. Většina dalších - jako např. poštovní úřad, některé továrny či pivovar a řada živností, zanikly většinou

¹⁰⁶ Dvořák, F., *Dějiny Krajkové*, Sokolov 2001, s.7.

¹⁰⁷ Dvořák, F., c. d., s. 67.

¹⁰⁸ *Heimat und Musikfest, 450 Jahre Gossengrun*, Ortsgruppe Gossengrun des Bundes der Deutschen, 1935, s. 5.

vlivem válečných a poválečných událostí minulého století. Lidé z okolních osad docházeli do Krajkové pravidelně nejen za prací, ale také do zdejšího kostela sv. Petra a Pavla. Tradičními činnostmi byly v Krajkové kromě těžební činnosti také výroba krajek a hudebních nástrojů. Podle vzpomínek zůstavších Němců, zde před válkou probíhal poměrně bohatý kulturní život.

Osady **Dolina** (*Loch*) a **Anenská ves** (*Annadorf*) byly i v minulosti vždy úzce spjaty s historií Krajkové, potažmo Hartenberského panství. Dolina patřila k obci Krajková již před 2. světovou válkou, Anenská ves byla připojena až v roce 1946. Obě osady měly a dodnes mají převážně zemědělský charakter. Co se týče místního obyvatelstva, tvořilo jej v roce 1939 v Dolině 160 osob německé a 6 osob československé národnosti¹⁰⁹, v Anenské vsi to bylo 113 osob převážně také německé národnosti.¹¹⁰

Založení nynější osady **Hřebeny** (*Hartenberg*) je datováno do počátku 13. století. Zprávy z tohoto období souvisejí se zdejším hradem Hartenberg (později přestavěn na zámek, dnes již pouze zřícenina). Pod tehdejší Hartenberské panství spadala řada okolních osad včetně již zmíněné Krajkové. Mezi vlastníky hradu patřily v minulosti krom pánů z Hartenbergu, např. rody Šliků, Prissnitzů a Kopalů. K hlavnímu rozvoji vsi Hřebeny došlo v 19. století, kdy zde byl zřízen velký hospodářský dvůr, škola a v podhradí byla postavena železniční trať vedoucí ze Sokolova do Kraslic. V této době došlo také k založení **Josefova** (*Josefsdorf*).¹¹¹ Hospodářskými podniky, z nichž některé fungovaly až do poloviny 20. století, zde byly pivovar, lihovar, papírna a dva mlýny. Obživu zde lidem přinášely také rudné štolý. V obci se nacházela také pošta a kaple sv. Epifana, na kterou místní pamětníci často vzpomínají.

Ves Hřebeny měla v roce 1936 na 34 domů s 238 obyvateli opět vesměs německé národnosti a římsko-katolického vyznání.¹¹² Spolu s obcí Josefov byly Hřebeny součástí politické obce Luh nad Svatavu. V celém tomto správním celku

¹⁰⁹ Dvořák, F., c. d., s. 98.

¹¹⁰ Dvořák, F., c. d., s. 93.

¹¹¹ Beran, P., *O zámku Hartenberg v Hřebenech*, Sokolov: Okresní muzeum, 1992, s.14.

¹¹² Beran, P., c. d., s.16.

se v roce 1936 nacházelo 685 obyvatel, z toho 659 Němců, 22 Čechoslováků a 4 cizinci.

Sílicí moc fašismu v Německu ve 30. letech 20. století měla přímý vliv na politický život Československa a především na vývoj pohraničí. Požadavky Sudetoněmecké strany na připojení této oblasti k Německé Říši čekalo brzké naplnění a po Hitlerově protičeskoslovenském projevu na nacistickém sjezdu v Norimberku 12. září 1938 došlo v mnoha pohraničních městech a obcích k ozbrojeným útokům.¹¹³ Henleinovci zde přepadali pošty, četnické stanice a jiné státní instituce. K této události došlo také v Krajkové, kdy při obraně Československé státnosti zahynulo pět lidí.¹¹⁴ Už konce roku 1938 obsadila německá vojska značnou část pohraničí a roku 1939 se pak celá oblast stala součástí tzv. Velkoněmecké říše a zde žijící obyvatelstvo české národnosti muselo povětšinou opustit své domovy. Prchala ale také řada místních Němců – zvláště antifašistů a odpůrců sudetoněmecké strany.

Od roku 1945

Obecné rysy poválečného vývoje v Československu byly zmíněny již v předchozí kapitole. Zde bychom chtěli nabídnout podrobnější, ale přesto stručný, pohled na to, jak se vyvíjela zejména sídelní a demografická struktura obcí od konce první poloviny minulého století.

První poválečný zápis v Krajkovské kronice provedený roku 1948 se vrací o tři roky zpět do r. 1945. *„Tehdy zde žilo také mnoho žen a dětí uprchlíků ze zemí kudy se přehnala válka, hlavně východní Německo a Polsko. Obec čítala tehdy 1900 duší. Živili se většinou domácími prací – šitím krajek, záclon, nebo pracovali v textilní továrně. Muži pracovali v dolech uhelných, na polích, mnoho z nich se zabývalo výrobou houslí, kytar a mandolín. Obec byla chudá, kulturní život nebyl žádný, místní rozhlasové zařízení nebylo v provozu, pouliční světla nesvítila, biograf nebyl v provozu. To vše bylo důsledkem druhé světové války.“*

„Příliv českého obyvatelstva“ je kronikou zaznamenán už v červenci téhož roku, v souvislosti s ním probíhala konfiskace majetku místních Němců

¹¹³ Prokop, V., c. d., s. 55.

a v létě roku 1946 pak jejich organizovaný odsun. Dá se předpokládat, že v podobném sledu došlo k těmto událostem také v okolních vsích a osadách. Postupně zde byly dány pod národní správu všechny průmyslové, živnostenské i restaurační podniky. Také většinu obchodů a zemědělských statků převzali osídlenci z vnitrozemí.¹¹⁵ 1. září 1945 byla v Krajkové otevřena první 1. česká škola s jednou třídou. Děti z německých rodin, které zde zůstaly, mohly začít chodit do školy až o rok později, přičemž i pro ně byla vyučovacím jazykem čeština.

Odsuny obyvatel německé národnosti z Krajkové a okolí probíhaly od března do října roku 1946. Celkem bylo z Krajkové a okolních vsí vypraveno přibližně 13 – 14 transportů směřujících převážně do americké okupační zóny. Těmi, kteří zde zůstali, byli převážně horníci a jejich rodiny. Téhož roku byla do odsunu zařazena také majitelka zámku v Hřebenech, hraběnka Kopalová, a zámek i s velkostatkem přešel pod národní správu. Na zemědělské půdě bývalého velkostatku začalo hospodařit Horské pastvinářské družstvo z Nymburka a roku 1949 zde vznikl státní statek Hřebeny, se sídlem v zámku.¹¹⁶

Časně z jara roku 1946 přišlo do Krajkové i Hřeben mnoho rodin Slováků z Rumunska (Krajková -15 rodin), kteří obsadili zejména zemědělské usedlosti po odsunutých Němcích. Tito novoosídlenci pocházeli převážně z Rumunského Rudohoří, kde pracovali většinou jako dřevorubci a drobní zemědělci. Spolu s nimi přišli také osídlenci ze Slovenska z okresu Brezno nad Hronom a usadili se v Libnově, na Květné, na Hrádku a v Anenské Vsi. Na podzim se do Krajkové dostalo i několik rodin reemigrantů z Maďarska z okolí Šalgotarjánu a dále také reemigranti z Holandska, Francie, Belgie a ze západní zóny Německa. V těchto případech se jednalo především o rodiny horníků, kteří zde po příchodu začali pracovat v hlubinných dolech. Roku 1947 dorazilo také několik romských rodin z východního Slovenska a dále pak rodiny Volyňských Čechů, kteří obsadili zejména zemědělské usedlosti po těch Slovácích, kteří se zatím stihli vrátit zpět na Slovensko. V celkovém množství obyvatel zde však vůči předválečnému stavu došlo k značnému úbytku, který nebyl nikdy vyrovnán (např. v Hřebenech žilo v roce 1950

¹¹⁴ Dvořák, F., c. d., s. 22.

¹¹⁵ Dvořák, F., c. d., s. 105.

¹¹⁶ Beran, P., c. d., s. 18.

oproti původnímu počtu 238 obyvatel pouhých 126 lidí a dnes je tento stav ještě nižší).

Částečný odliv obyvatelstva byl, jak již zmíněno, zaznamenán v období 1945-50, kdy se někteří novoosídlenci vrátili zpět do vnitrozemí.¹¹⁷ K dalšímu odlivu došlo v 60. letech, kdy se na vlastní žádost vystěhovalo několik německých rodin z Krajkové, Josefova i Hřeben (např. r. 1966 evidoval místní úřad v Krajkové 42 žádostí o přesídlení). Těmito odchody značně utrpěla sklárna v Krajkové, která tak ztratila 70 % (cca 100 lidí) svých zaměstnanců (převážně zaměstnankyň). Tito lidé se vystěhovali převážně do SRN. V reakci na tuto skutečnost došlo k dalšímu dosídlování lidmi z vnitrozemí.

30. června 1946 se v Krajkové již konala 1. Národní pouť, při které bylo, podle zápisu v místní kronice, možno vidět zejména mnoho slovenských žen v národních krojích, konal se průvod alegorických selských vozů, slavná polní mše svatá, výstava krajek a houslí, lidová veselice, vystoupila skupina muzikantů z řad holandských horníků. Kronikář obce, František Dvořák, hodnotí tehdejší vývoj takto: „*Z původního německého města se stávala čím dál více česká vesnice. Osídlenci se zbylým obyvatelstvem vycházeli, postupem času se i sblížili a v dalších obdobích z toho vycházely i sňatky a vznikaly smíšené rodiny*“¹¹⁸. Cesta ke sblížení přeci jen ale nebyla tak snadná a přímočará - potvrzují to nejen výpovědi respondentů ve výzkumné části práce, ale také další zápis v knize, který hovoří „*o odsuzování mladých občanů, kteří navázali styk se zdejšími německými děvčaty a s nimi se oženili. Tito mladí čeští občané se ocitli na listině tzv. kolaborantů.*“¹¹⁹.

Rok 1946 znamenal v Krajkové, mimo jiné, otevření Měšťanské školy, první české mateřské školy, krajkářské školy, založení sportovního klubu a zavedení autobusové dopravy. V roce 1947 zde bylo otevřeno kino. Tato léta znamenala ale také zánik textilní továrny, v jejíž budově byla nově zřízena sklárna. Během následujícího vývoje zde zaniklo mnoho dalších místních oborů a živností, přičemž příčinu na tom neslo zejména zestátnění veškerého dosud soukromého majetku v roce 1949. Předválečná výroba hudebních nástrojů nebyla obnovena vůbec. Polnosti drobných zemědělců, kteří sotva

¹¹⁷ Dvořák, F., c. d., s. 67.

¹¹⁸ Dvořák, F., c. d., s. 110.

¹¹⁹ Dvořák, F., c. d., s. 114.

obnovili činnost na polích, jež byla po odsunu Němců nechána nějaký čas ladem, byly kolektivizovány a začleněny do velkokapacitního hospodaření státních statků.

Poválečná léta a doba normalizace do značné míry pozměnila podobu zdejších vesnic. Zejména v 50. letech, ale i v letech těsně po roce 1945 zde bylo zbouráno velké množství rodinných domů i veřejných budov. Jako důvody jsou uváděny „neosídlení“ a „nevyhovující stav“. Celkové množství přesahuje jen v Krajkové počet 120 domů. Na jejich místě byly vystaveny některé hospodářské objekty (např. drůbežárna v Dolině), jinde pak ubytovny a rodinné domky pro zaměstnance státních statků a drůbežárny (v letech 1967, 70 a 71). Už v roce 1959 došlo v Krajkové k výstavbě kulturního domu MNV, který byl koncem 80. let převeden tehdejšímu podniku Restaurace a jídelny a dnes se v těchto prostorách nachází sklad. V roce 1964 zde pak byl postaven první panelový dům, přičemž v 70. letech výstavba sídliště a mnohých dalších budov, pro tzv. střediskovou obec tehdy typických, pokračovala. Celkem zde vyrostlo 6 panelových domů a zároveň s nimi kotelna sloužící k jejich vytápění. Stavěny byly také tzv. okály a dvojokály, opět především pro zaměstnance státních statků (léta 1981-1983). Roku 1972 zde byla po zrušení řady obchodů postavena samoobsluha a roku 1979 nová mateřská škola, taktéž panelová. V těchto letech došlo také k vybudování vodovodu (obec Anenská ves dodnes není napojena). 80. léta pak přinesla výstavbu nové hasičárny. Další stavební rozvoj nastal znovu až v 90. letech, kdy zde bylo vystavěno několik rodinných domů a roku 1994 byla provedena plynofikace.

Druhá polovina 20. století znamenala ve většině zdejších obcí také zchátrání či úplný zánik místních kapliček, božích muk a křížů smíření (zde např. Kaplička sv. Trojice, Černá kaplička).¹²⁰ Značnému nezájmu se dostávalo také dalším kulturním památkám jako jsou kostely, či zde již zmíněný zámek. Obecné příčiny tohoto stavu lze hledat na jedné straně v celkovém postoji tehdejší komunistické vlády k náboženství a původnímu majetku buržoazie, na straně druhé v procesu zakládání střediskových obcí, kdy byla správa široké oblasti svedena do jednoho centra a samostatný rozvoj jednotlivých obcí byl do značné míry pozastaven. Takto se součástí obce

¹²⁰ Dvořák, F., c. d., s. 42.

Krajková staly v roce 1970 také obce Josefov a Hřebeny (samostatnou správu má Josefov znovu od r. 1990).

Kulturní život v obci naplňovala od počátku 50. let především činnost místních organizací zřizovaných v souvislosti s komunistickým režimem ve většině obcí a měst v Československu. Konkrétními organizacemi přímo v Krajkové byly Pionýrská organizace, Československý svaz žen, Místní požární sbor, Základní organizace Československého Červeného kříže, Myslivecké sdružení Dolina a Hubert a Tělovýchovná jednota Dynamo. Tato sdružení se podílela především na organizaci místních tanečních zábav, plesů, ale také např. májových slavností, či Dožíněk. Po r. 1989 došlo k zániku Pionýrské organizace a Svazu žen, ostatní organizace fungují v obci v pozměněné podobě a názvu dodnes.

Život v Hřebenech a Josefově, oproti Krajkové, značně utichl již po válce – činnosti existenčně napojené na zámek zanikly krátce po jeho konfiskaci v roce 1945 a stejně tak byla ukončena činnost zámeckého pivovaru. Inventář zámku byl rozvezen po okolních archivech a Státní statky začaly zámecké prostory využívat coby sídla a příležitostně jako sýpky a skladiště.¹²¹ V letech následujících došlo k značnému poškození budovy a po údajně úmyslně založených požárech v letech 1984 a 85 zůstaly v zachovalém stavu jen některé její části (věž, částečně kaple).¹²² V obci byla v průběhu let zrušena také místní hospoda a obchod.

V současnosti představují Josefov (Hřebeny) a Krajková (Dolina, Anenská ves) dvě samostatné obce spojené oficiálně pouze v rámci dobrovolného svazku obcí mikroregionu Svatavka.

¹²¹ Beran, P., c. d., s.17. a 18..

¹²² Beran, c. d., s. 19.

5 Analýza získaných dat

5.1 Úvod

V této kapitole se zaměřím na analýzu dat získaných z kvalitativního výzkumu prováděného na jaře a v létě r. 2005. Základem pro analýzu jsou zde rozhovory s pěti respondenty. S každým z respondentů byly provedeny dva rozhovory, přičemž u prvního z nich bylo snahou přimět respondenta k převážně samostatnému vyprávění vlastního života (podrobněji viz kapitola Metody a metodologie s. 12). Samotná analýza rozhovorů pak byla provedena pomocí metody otevřeného kódování. Díky této metodě bylo možné určit jednotlivé tématické celky, k nimž se respondenti v rozhovorech vztahují. Tyto celky zde ve své podstatě tvoří strukturu analýzy.

Ještě před uvedením samotné analýzy však považuji za vhodné provést jakési stručné znovu-uvedení do problematiky zkoumané oblasti. Následující částí pak tvoří přehled kazuistik, a dále již samotná analýza rozhovorů.

Zkoumaná oblast představuje typem osídlení tzv. *новоосídленецкую vesnici*¹²³, jež je svou charakteristikou protikladná k vesnici starousedlické. Tuto protikladnost vytváří skutečnost téměř kompletní obměny obyvatelstva těchto vesnic, ke kterému došlo po 2. světové válce v českém pohraničí. V důsledku tohoto vývoje zde byla přerušena jak sídelní tak etnokulturní kontinuita vývoje. Tzv. *новоосídленцы*¹²⁴, kteří přišli do oblasti převážně v letech 1946-47, tvořili Češi a Slováci z vnitrozemí, čeští a slovenští reemigranti a některé menší či zcela malé jinoetnické skupiny. V některých vesnicích, mezi něž patří i zde zkoumaná oblast, představovala část poválečného venkovského obyvatelstva také skupina německých *starousedlíků*¹²⁵, jejichž rodiny nebyly odsunuty a to především z důvodů udržení průmyslové výroby. Značná část těchto starousedlíků však využila možnosti dobrovolného vysídlení v 60. letech a odstěhovala se do Německa. V současné době zde žije jen malé procento obyvatel německé národnosti,

¹²³ Text je vystaven především na informacích obsažených v článku Ivy Heroldové, *Novoosídlenecská vesnice*, Český lid 71, 1984, 3, s. 130-139.

¹²⁴ Pozn. aut.: Tohoto názvu budu používat dále jako označení respondentů z řad reemigrantů.

z nichž většina patří k nejstarší generaci místních obyvatel. Dále se zde nachází několik smíšených česko-německých manželství.

Nově vytvářená společnost novoosídlenecké vesnice byla zpočátku charakteristická především svou rozmanitostí přinesených regionálních kultur. Jakým způsobem hrála tato skutečnost roli při vzniku jednotné lokální kultury, jež představuje jednu z vrstev regionální identity, je jednou z mnoha otázek, na něž se budu v této analýze snažit najít odpověď. Velmi důležitým prvkem je zde také vztah respondentů k místu, kde žijí, bydlí a pracují – jako k domovu, jež ve starousedlické vesnici představuje jakousi „syntézu všech stabilizačních prvků“.¹²⁶ Zjištění, jakým způsobem se tento vztah vytvářel a jakou podobu má dnes, je také jedním z cílů této analýzy. Sledovat zde budeme i to, jak respondenti reflektují kulturní přeměny, vývoj sociálních vztahů a dalších faktorů života na vesnici, jež spoluutvářejí jejich vědomí příslušnosti k určité společnosti a místu a tedy i vědomí regionální identity. Jednotlivé poznatky jsem se rozhodl řadit do kapitol podle jejich základní příslušnosti k fyzickému či sociálnímu aspektu regionální identity.

5.2 Kazuistiky

Paní A.R. – se narodila r. 1934 v Pískovněch nedaleko svého současného bydliště v Hřebenech. Pochází z německé rodiny původních osídlenců. Většinu dětství strávila pouze s matkou v neúplné rodině, o otci se téměř nezmiňuje. Hlavním jazykem je pro ni dodnes němčina, čeština ji stále činí značné potíže a proto ji používá pouze k nezbytné komunikaci se svým okolím. Léta války prožila paní A.R. v místě rodiště, kde jim bylo po roce 1945 i přes probíhající odsuny umožněno nadále zůstat, neboť její matka pracovala v místní přádelně. Roku 1954 se provdala za svého současného manžela pocházejícího taktéž z německé rodiny, z Hřeben. V tomto roce se zároveň přestěhovali do svého současného bydliště, neboť manžel zde získal dům po své babičce. Důležitým okamžikem společného života byla manželova nehoda v r. 1964, při které

¹²⁵ Pozn. aut.: Tohoto názvu budu používat dále jako označení respondentů z řad původních obyvatel, zde pouze německé národnosti.

¹²⁶ Heroldová, I., *Novoosídlenecká vesnice*, Český lid 71, 1984, 3, s. 137.

přišel o ruku. Tento fakt následně ovlivnil rozhodování, zda na konci 60. let přesídlí do Německa, či nikoli. Paní A.R. pracovala za svůj život v přádelně ve Svatavě a následně v hospodě v Josefově, jejímiž byli majiteli. Manželé R. mají jednu dceru, která v současnosti žije s manželem a dětmi v Chebu. Paní A.R. je věřící, ale do kostela chodí spíše výjimečně.

Paní M.K. – se narodila r. 1935 ve slovenské vesnici v Rumunsku, kde žila do svých 11 let. K rodinné historii příchodu svých předků do Rumunska se vztahuje skrze vyprávění své babičky. Toto vyprávění je také pravděpodobně základem identifikace se Slovenskem coby vlastí, přestože se dnes cítí doma v Čechách. V roce 1946 se rodiče paní M.K. rozhodli v rámci reemigrace odejít spolu s širší rodinou do Československa. Hlavní motivací přitom byly zejména lepší ekonomické podmínky. Tento odchod byl ale počátkem dlouholetého putování z místa na místo v Čechách i na Slovensku. Prvním místem, kam se v roce 1946 dostali byla Krajková, odsud ale po necelém roce odešli na Slovensko, aby se za dalších deset let vrátili zpět – tentokrát již do Hřeben. Mezitím se paní M.K. roku 1953 provdala za svého muže, který pochází také z rodiny slovenských osídlenců v Rumunsku, ale do Československa přišel až v roce 1947. Do Čech se celá rodina přestěhovala znovu v r. 1956. Rodiče paní M.K. se usídlili v Hřebenech, kam se po střídavém bydlení v okolních vesnicích vrátila i paní M.K. s manželem a dětmi. Příčinou těchto změn usídlení byly zejména mužovy neshody v zaměstnání. V Hřebenech žijí manželé K. od začátku 60. let. Za tuto dobu zde vystřídali postupně tři různé domy. Společně mají dvě dcery, z nichž jedna se narodila ještě na Slovensku, druhá již v Čechách. Obě i se svými dětmi žijí v nedalekém okolí. Paní M.K. pracovala většinu života na státním statku v Hřebenech, či jako dělnice v průmyslových podnicích (přádelna ve Svatavě), je věřící, ale náboženství pojímá především jako morální ponaučení mající vést lidi k tomu, aby byli „dobří“. Do kostela příliš často nechodí. Z rodiny paní M.K. dosud žijí její dvě sestry, rodiče a mladší sestra jsou pochováni v Krajkové. Jako komunikační jazyk používá paní M.K. češtinu, kterou občas prokládá slovenštinou.

Pan **F.D.** – se narodil r. 1931 v Maďarském Salgatorjánu. Považuje se za Maďara, ale z části se cítí být Čechem, neboť jeho dědeček se narodil v Čechách. Celková národnostní skladba rodiny je poměrně pestrá, neboť ze strany otce a matky zahrnuje celkem čtyři národnosti. Pan F.D. i s rodinou přišel do Čech coby reemigrant v r. 1946. V této době on ani nikdo z rodiny neuměl česky, neboť doma se mluvilo pouze maďarsky (pan F.D. však ovládal ještě němčinu). Motivací k přesídlení byly stejně jako u paní M.K. ekonomické důvody. Pan F.D. pochází ze šesti sourozenců, z nichž někteří žili, či dosud žijí, v blízkém okolí, jiní odešli do zahraničí (smíšená manželství – odchod do Německa v 60. letech). O svém soukromém životě pan F.D. příliš nehovoří, svůj vztah ke Krajkové pojímá především skrze sebe sama a své profesní a společenské působení v obci. Přesto se krátce zmiňuje i o své manželce, která pochází z německé rodiny původních osídlenců a jejich společné dceři a vnoučatech žijících v sousedním Habartově. Pan F.D. je dlouholetým kronikářem obce Krajková, řadu let zde také působil coby ředitel místní sklárny a zastával i další společenské či organizační funkce. Díky těmto aktivitám si v obci získal poměrně vážené postavení. On i manželka dnes již téměř bez problémů hovoří česky.

Paní **A.F.** – se narodila v r. 1935 v české rodině v Holandsku, kde její tatínek pracoval jako horník v rámci tzv. předválečných pracovních výměn. Do Čech přišli také jako reemigranti v r. 1946 a usídlili se v Anenské vsi, kde respondentka žila až do svých 25 let. Motivací zde byla celkově především možnost vrátit se do Čech a získat s tím také bydlení a zaměstnání, snaha zlepšit ekonomickou situaci nebyla tak silná jako u reemigrantů z východu. Paní M.F. pochází z devíti dětí, přičemž se ještě jako dítě musela o většinu z nich starat. Ona i sourozenci, kteří se narodili ještě v Holandsku mluvili výborně holandsky, doma se mluvilo převážně česky. Po té co se provdala za svého manžela, který je původem Němec a v dané oblasti se narodil, přestěhovala se do sousedního Habartova. Zde žije v pětipodlažním činžovním domě, ale při častých procházkách se neustále vrací do Krajkové a Anenské vsi. Několikrát se byla podívat také v Holandsku na místě, kde dříve bydleli. Paní F.M. pracovala v továrně Krajka v Krajkové a po jejím zrušení ve

sklárně také v Krajkové. Paní M.F. má dvě děti, syn s rodinou bydlí ve vedlejším vchodě téhož domu. Paní A.F. hovoří bez problémů česky.

Paní P.D.- se narodila r. 1922 v Dolině u Krajkové. Pochází z německé rodiny místních starousedlíků. V Dolině měli její rodiče menší zemědělskou usedlost, ke které patřilo pole a dobytek. Tatínek navíc pracoval v Oloví ve sklárně. Od dětství byla zvyklá pracovat na poli jak doma, tak ve službě u jiných. V zimě obvykle šili krajky. Když byla paní P.D. ještě malá, oslepla jí maminka, takže musela spolu se sourozenci zastat část práce za ní. Po r. 1945 mohli díky tatínkově zaměstnání zůstat v Čechách, ale přišli při tom téměř o všechnu majetek. R. 1948 se paní P.D. provdala za vdovce také německé národnosti a přestěhovala se do Krajkové, do domu, ve kterém žije dodnes. V době sňatku měla paní P.D. již nemanželskou dceru, manžel měl dvě děti z prvního manželství a dohromady se jim narodil ještě syn. Bratr a maminka paní P.D. odešli v r. 1968 do Německa. Ze žijících příbuzných má ještě sestru, která bydlí v Lomnici (nedaleko Krajkové). Dcera paní P.D., která se účastnila části prvního rozhovoru, bydlí i s manželem v domě přes ulici. Jejich děti žijí v Německu. Dcera s matkou spolu mluví výhradně německy, čeština dělá paní P.D. dodnes značné problémy. Většinu života pracovala paní P.D. v zemědělství na Státním statku, v drůbežárně a v teletniku.

5.3 Vazba na území

Vztah k území, ve kterém člověk žije (či kde žil) se, jak již bylo zmíněno v teoretické části práce, odehrává v několika rovinách. Cílem této kapitoly je postihnout ve vyprávění respondentů určité vlivy působící na vztah člověka k určitému fyzicky myšlenému prostoru a zároveň se tak pokusit odhalit charakter tohoto vztahu a jeho význam pro život konkrétních lidí, tak jak je sami interpretují. Předpokládána je zde poněkud rozdílná situace je v případě *novosídlenců* a *starousedlíků*. Vzhledem k malému počtu respondentů bych na několika místech ráda věnovala pozornost individuálním případům.

5.3.1 Sociálně-ekonomické souvislosti vazby na území

Ekonomická motivace příchodu novoosídlenců

U novoosídlenců, kterými jsou v tomto výzkumu pouze reemigranti, byl určitý vztah k území budoucího bydliště vybudován jaksi předem a to jak na základě vyprávění rodinných příslušníků o zemi svých předků, tak na základě sdílené (a osídlovacími úřady posilované) představy o zemi s větší ekonomickou prosperitou, tedy zemi, „kde se budeme mít lépe.“ Tento vztah, založený tedy ještě nikoli na zkušenosti, ale na určitém zprostředkovaném vědomí, byl směřován k území celého tehdejšího Československa, neboť rodiny často vůbec neměli představu, kam přesně budou osídlovacími úřady umístěni. *„Já vždycky jsem se jich [rodičů, pozn. aut] ptala: ‚Proč jste se domluvili a šli zase sem zpatky, jo.. když už tam byli zabydleni [v Rumunsku, pozn. aut.]? No, tak nám to říkali, že někdo se jako našel .. do té vesnici přišel a řekl potom ta válka, když skončila v tom čtyřicátým patým tak, že bysme mohli, kdo chce.. Slováci se vrátit sem zpatky zase. No, a babička ta už měla bráchu na Slovensku v Bratislave ... a on napsal té babičce mojí: ‚Sestro, nemeškej, když máš možnost.. když matie možnost, vemte všechny děti a prítie, pretože v Rumunsku – tam budete mít furt bídu, tady je lepší jako, jo‘.“¹²⁷* Podobnou výpověď lze najít i u druhého respondenta: *„...po válce situace tady v Československu byla poměrně lepší, než byla tehdy v Maďarsku – ať už, co se týká živobytí nebo oblečení nebo tak. Československo bylo dál než Maďarsko a my viděli teda vhodnou nabídku a jako reemigranti jsme přišli sem.“¹²⁸*

Takto předem vytvořené představy byly následně konfrontovány se skutečností, která je v rozhovorech reflektována v obou zmíněných případech pozitivně jak ve vzpomínkách na situaci po příchodu do ČSR, tak i vzhledem k pozdější životní bilanci. *„Tady v Čechách se nám líbí nejlíp,.. , eště že jsme išli sem.. tam mají všecko, ale je to chudy. Oni říkají mají všechno, ale bosy chodia ještě... my se máme dobře tady“¹²⁹*. Přestože jsou ve zmíněné životní bilanci uváděna i nelehká období života, spojená např. s chudobou, vnímají je

¹²⁷ M.K., žena, reemigrantka (Rumunsko), 71 let, Hřebený.

¹²⁸ F.D., muž, reemigrant (Maďarsko), 75 let, Krajková.

¹²⁹ M.K., žena, reemigrantka (Rumunsko), 71 let, Hřebený.

respondenti stále v souvislosti s možnými horšími časy, kterými by pravděpodobně museli projít, kdyby bývali zůstali v zemi předchozí. U obou těchto respondentů tedy došlo k pozitivnímu stvrzení předchozího vztahu k území Československa, jehož příčinou byla především *lepší ekonomická situace*, popř. „možnost mít se dobře, uživit rodinu, mít zaměstnání, dům, mít se lépe než jinde“.

Mírně odlišná situace je patrná v případě paní A.F., která patří mezi reemigranty ze západu a onu motivaci „*jít za lepším*“ ve své výpovědi neuvádí. Území Československa zmiňuje pouze ve vztahu k původu svých rodičů a v souvislosti s vlastní nevolí opustit Holandsko kvůli neznámé zemi. Své pocity po příchodu do Československa tak shrnuje do poměrně negativního vyjádření. „*No, my když jsme sem přišli, to byl šok – žádná elektrika, my měli pračku a to nic nemohlo fungovat, pro vodu se muselo chodit do studně. V Holandsku jsme měli splachovací záchod, tady latrinu..no, velká bída.*“¹³⁰ Ekonomický aspekt v tomto případě sehrál opačnou roli, neboť „*lépe bylo v Holandsku*“, čímž byla možnost identifikace s novým územím znesnadněna.

Oba výše uvedené případy identifikace (s Československem na jedné a Holandskem na druhé straně) vyplývají z možnosti srovnání, která se reemigrantům naskytla při příchodu do jiného prostředí, myšleného zde ještě v obecné rovině jako stát, se kterým především byla ona prosperita (či bída) spojována. Jelikož v poválečném období byli respondenti *novoosídlenci* ještě dětmi, byla i tato vazba zpočátku nejspíše zprostředkována vnímáním rodičů, v pozdějším věku ji však pravděpodobně přijali za svou.

Poválečná situace německých starousedlíků a jejich vztah k místu

U respondentek z řad německých *starousedlíků* k podobnému srovnání vzhledem k událostem po 2. světové válce dojít nemohlo. O ekonomickém aspektu regionální identity je tak možno hovořit v poněkud odlišné perspektivě.

Z části o této vazbě vypovídají již vzpomínky na podobu Krajkové před válkou, jež byla poměrně prosperujícím menším městem. „*Tady prakticky*

bylo všechno. Moc hospodářství a ty továrny byly, co dělaly krajky se strojem. I moje máma tam chodila a opravila, když byla nějaká chyba tam (myšleno krajky). Bylo to tak, no. Všechno, kováře jsme tady měli dvě – jeden nahoře, jeden byl tady dole. Krámy jsme měli, cukrárny byly tři, drogerie, lékarna, boty – všecko, šatstvo, všecko tady bylo. To se nemuselo ani do Sokolova“¹³¹. Ekonomicky soběstačná předválečná Krajková je zde pro respondentku obrazem místa, které poskytovalo svým obyvatelům takové služby a možnosti zaměstnání, díky nimž nebylo nutné chodit jinam téměř ani na nákup (což zároveň dále staví do kontrastu se situací dnes). Toto místo rovněž umožňovalo vlastní hospodaření. „V Dolině třicet osm baráků – každé, když neměl kozu, tak měl tu krávu v Dolině. Tam byli dva velký sedláky a ty menší měli vždycky jednu nebo dvě krávy a s tím hospodařili pole. Ještě měl kousek póle obdělávat, aby měl brambory a chleba. My jsme měli čtyry hektarů, měli jsme čtyry kusy a táta furt koukal k tomu nájem přidat na nějakou louku, abychom měli dost seno“¹³². Právě ono hospodářství, možná více než co jiného, poutalo tyto lidi k místu, kde žili.

Po 2. světové válce se jejich situace však značně změnila a s ní i charakter ekonomického aspektu vztahu k území. Rodiny, které nebyly v letech 1945 či 1946 vysídleny, se zde dostaly do nesnadného ekonomického i sociálního postavení. „My jsme měli doma hospodářství, ale čtyřicet pět nám to všechno sebrali. ..Měli jsme čtyry kusy dobytek a všechno sebrali. Jsme zbytečně dřeli a nic jsme z toho nedostali“¹³³. Možné úvahy ohledně dobrovolného opuštění tehdejšího Československa, však navzdory této situaci, obě respondentky odmítají – či naopak považují za zcela samozřejmé, že zde v momentě, kdy to jejich rodinám bylo umožněno, zůstaly. Zůstat zde prakticky znamenalo zachovat alespoň část svého ekonomického a sociálního zázemí, odejít - naopak ztrátu téměř všeho. „Ty čtyřicet šest museli vysídlovat s osmdesáti kilo. Co to je osmdesát kilo? To nic není. Když měli víc, tak jim to ještě sebrali“¹³⁴ Ekonomický aspekt vazby na území zde nabyl na určitou dobu spíše charakter existenční nutnosti a vedle řady dalších

¹³⁰ A.F., žena, reemigrantka (Holandsko), 71 let, Habartov.

¹³¹ P.D., žena, Něm., 84 let, Krajková.

¹³² P.D., žena, Něm., 84 let, Krajková.

¹³³ P.D., žena, Něm., 84 let, Krajková.

¹³⁴ P.D., žena, Něm., 84 let, Krajková.

faktorů ovlivňujících vztah k místu sehrál velice důležitou roli. Jeho hlavní součástí byla možnost zaměstnání a z něj plynoucí určité finanční zajištění, dále pak ponechání alespoň části dosud nabytého majetku.

Vlastnictví domu, hospodářství

V případě obou skupin respondentů lze jako silnou vazbu na území označit „dům“, který je možno z určitého hlediska zařadit taktéž do oblasti ekonomického aspektu vztahu k území (z hlediska dalších aspektů bude zmíněn v dalších kapitolách). V tomto smyslu je jako velice významná součást toho „*mít se někde dobře*“ uváděn na několika místech především ve výpovědi respondentky M.K. Dům zde figuruje také jako prvek srovnání ekonomické situace rodiny v Rumunsku a v Čechách. „*V Rumunsku.. tam si postavili baráček, ale to jsme měli baráček zase jenom jako malou kulňu a taky přikrytý slámou a takový malinkatý okýnka si pamatuji. Ty bohatší už měli normální baraky, ale můj tatínek ten neměl, ten měl jenom ze slámy a blátem oházenou*“¹³⁵. V Čechách i na Slovensku jim bylo oproti tomu umožněno bydlet lépe. „*No, a pak jsme přišli sem a já říkám, jestli by nás pan Horáček vzal a on říká: ‚To víte, že jo! Jen přijďte, já mám už volný baráčky a nové baráčky – to dostanete.‘ Ježiš, já byla šťastná v té době.. my jsme měli nové baráčky..*“¹³⁶.

V jiném světle pohlíží na tuto věc respondentka v případě popisu prvního příchodu rodiny do Čech. Její vzpomínka je situována do r. 1946. „*Zase se domluvili, že nevíme, co tady máme dělat po Němcech.. a každému to bylo líto, jo.. na cizím hospodařit. Naši rodiče ty furt brečeli, že to připadalo takový nespravedlivý, že jsme přišli do hotovýho, jenomže z toho nikdy nebude dobře, jo.. tak naši byli nespokojení a zase celá ta naše rodina se sebrala a zase šli na Slovensko*“¹³⁷. [Pozn. aut: na základě popisovaných důvodů rodina z místa po roce odešla na Slovensko, po deseti letech se všichni vrátili opět do Čech – tentokrát již natrvalo.] Je pravděpodobné, že obdobné úvahy byly mezi poválečnými novoosídlenci spíše výjimkou, přesto nelze tento fakt obtížné identifikace s místem, ve kterém není nic „skutečně mé“, opomenout.

¹³⁵ M.K., žena, reemigrantka (Rumunsko), 71 let, Hřebený.

¹³⁶ M.K., žena, reemigrantka (Rumunsko), 71 let. Tato citace se vztahuje k začátku 60. let, kdy se respondentka usídlila i s rodinou v Hřebenech.

¹³⁷ M.K., žena, reemigrantka (Rumunsko), 71 let, Hřebený.

Otázka „vlastnictví“ jako pouta k určitému místu sehrála svou roli v příbězích respondentů také v souvislosti s obdobím kolektivizace zemědělství. To mělo ve svém důsledku vliv na odchod řady novoosídlenců, kteří po válce začali hospodařit na zemědělské usedlosti po odsunutých Němcích. „*No, jenomže v čtyřicátom devátym to bylo, takže to brali hospodárství do toho JZD, jo zase. Brali to všem tym zemědělcům, jo. Takže tatínek potom zase někde našli a to bylo v Novákách a to je zase na Slovensku, ale tam otvirali šachtu v tej době, jo a i baraky tam byly volny, takže zase celá banda jsme nasedali na auta a zase šli.. ale to bylo tak sto kilometru, to jsme nešli daleko*“¹³⁸.

Poválečné ztrátě půdy a hospodářství ve smyslu konfiskace i následné kolektivizace připisuje respondentka P.D. význam také v souvislosti s pozdějšími odchody některých starousedlíků z řad původních tradičních zemědělců. Těmito odchody je zde myšleno především dobrovolné vysídlování Němců na konci 60. let. „*No, šli do Německa, protože tady nic neměli – všechno byl sebraný*“¹³⁹.

Samotné dobrovolné vysídlování je ve výpovědích respondentek-starousedlic reflektováno jako „*odchod za lepším*“, tedy v podstatě podobně, jako tomu bylo v případě českých poválečných reemigrantů. Důležitým momentem v jejich hodnocení této situace je ale nadřazení aspektu domova a sociálních vztahů, který u nich samotných vedl k tomu, že v Československu zůstaly. „*Tři děti on měl, každej děcko už měl svojí rodinu, na ty léta bych už teda já nevysídlovala. Když nemůžu vzít moje děti s sebou, tak zůstanu tam, kde sem. Von šel tam. Ted' má to lepší – má dobrý důchod, ne a barák hezky opravenej, ale nemá tam doma, ne. No tak zase ted' přišel sem zpátky*“¹⁴⁰. O podobných návratech bývalých sousedů a známých po r. 1989 hovoří respondenti ve vícero případech. Většinou se však jedná spíše o krátkodobé návštěvy než o zpětné trvalé usídlení.

Vlastnictví domu jako prvek regionální identity se projevuje i v těch výpovědích respondentů, jež se vztahují k současnosti. V tomto ohledu je často jako důvod setrvání v místě uváděna možnost žít ve vlastním domě se

¹³⁸ M.K., žena, reemigrantka (Rumunsko), 71 let, Hřebený.

¹³⁹ P.D., žena, Něm., 84 let, Krajková.

¹⁴⁰ A.R., žena, Něm., 71 let, Hřebený.

zahradou, což je respondenty stavěno do kontrastu s životem ve městě a bydlením v paneláku.

Prosperita regionu, zaměstnání

Reflexe ekonomické prosperity regionu se, ať už v pozitivním či negativním smyslu, objevuje ve výpovědích všech pěti respondentů. Ti přitom často buď vyzdvihují období, ve kterém zde docházelo k rozkvětu určitého odvětví, či zmiňují pracovní možnosti daného místa. Z charakteru následující zmínky je patrná dokonce určitá hrdost na místo, či dokonce oblast, jež dosáhla v daných oborech velice dobrých výsledků. „*Jak zdejší sklárna, tak i okolní textilky – počínaje Kraslicí, konče s Ašem a Libavským údolím atd.. tady v tom regionu, ty vyráběly věci, opravdu kvalitní věci. ...Náplň tady tý sklárny – tady se dělaly veškerý zrcátka, kapesní, nástolní, holící, kadeřnická, vypouklá skla pro hodinky, pro budíky...ta výroba byla tak rozmanitá, že celá republika žila tady z tý malý Krajkový*“¹⁴¹. Respondent, který v dané sklárně velkou část svého života pracoval a s jejím fungováním se velmi ztotožňuje, se zde skrze ní vztahuje nejen ke Krajkové, ale zároveň také k jakémusi „okolí“, které blíže specifikuje vyjmenováním konkrétních měst a vesnic, jež považuje za podobně úspěšné. Do určité vztahu klade také „malou“ Krajkovou, z jejichž výrobků "žila celá republika".

S prosperitou regionu do značné míry souvisí také otázka zaměstnanosti. Současné období a s ním spojenou poměrně vysokou nezaměstnanost na Sokolovsku nikdo z respondentů ve své podstatě nezmiňuje. Příčinou toho je pravděpodobně zejména fakt, že žádný z respondentů se již nenachází v ekonomicky aktivním věku. K možnosti zaměstnání v daném místě se však respondenti vyjadřují ve svých vzpomínkách. „*Můžeme říct, že ty podmínky tady opravdu byly lepší, protože tatínek hned byl zaměstnanej, bráška taky hned začal chodit do práce.*“¹⁴². Tato výpověď se týká prvních let po druhé světové válce, kdy přišel respondent se svou rodinou do Československa. Další respondentka popisuje možnost zaměstnání jako důvod toho, proč se přestěhovala zpět právě do Hřeben. „*A pak zase s bráchou už se tady navštěvovali můj tatínek, a že tady je líp na Hřebenech, jak na Kynžvartě. Tak*

¹⁴¹ F.D., muž, reemigrant (Maďarsko), 75 let, Krajková.

¹⁴² F.D., muž, reemigrant (Maďarsko), 75 let, Krajková.

náš tatínek samozřejmě zabalit a jedeme zase. ... V tej době bylo lepší práci tady. Tady byla lepší¹⁴³. V dalším vyprávění popisuje respondentka tuto možnost zaměstnání dokonce jako určitou „životní spásu“. „Můj manžel, potom se narodil kluk ještě,.. on potom už byl v invalidním důchodu ..měl šest set korun. Kdybych nedělala tady v teletníku, tak bysme nemohli ani žít“¹⁴⁴.

V souvislosti s vývojem po r. 1989 je zmiňována především kritika toho, do jakého stavu se dostaly některé místní podniky – sklárna, drůběžárna a zemědělství obecně. Tyto skutečnosti však už nijak výrazněji neovlivňují vztah respondentů k místu, spíše jej reflektují a chápou jako důsledek toho, proč řada mladých lidí odchází za prací jinam. „No, to se stalo tím, že tady skončilo to zemědělství a končila dolová činnost na Rádě a končila ta továrna Tesla tady a to znamená, že ty lidi neměli pracovní příležitost, tak každý se snažil někam jinam se umístit“¹⁴⁵. Tento odliv lidí z obce shrnuje respondent F.D. slovy "Krajková začíná být taková obec na dožití", v čemž zároveň shrnuje své obavy z jejího možného budoucího úpadku.

Shrnutí

Ekonomické či socio-ekonomické souvislosti regionální identity sehrály, a dodnes zčásti sehrávají, v otázce identifikace respondentů s určitým územím důležitou roli. Rovina identifikace se projevuje jak na úrovni většího územního celku, kterým je zde stát, tak v měřítku menšího území – obce či města. Zdůraznění rozsahu této identifikace ve vztahu k ekonomickému aspektu se liší v závislosti na okolnostech jednotlivých fází života, jehož podobu a vývoj v případě respondentů nejvýrazněji formovaly události spojené s roky 1945, 1949-50, následně 60. léta a v určitém ohledu také r.1989. Socio-ekonomický aspekt se projevuje především v životních podmínkách, které dané místo nabízí, v možnosti zaměstnání a vytvoření zázemí, ale také v rovině reflexe prosperity dané oblasti, jež zakládá i určitou místní hrdost. Negativa těchto faktorů regionální identitu výrazně oslabují. Na otázku, jak důležitým se tento aspekt ukáže být v porovnání s jinými aspekty regionální identity by měly odpovědět kapitoly následující.

¹⁴³ M.K., žena, reemigrantka (Rumunsko), 71 let, Hřebený.

¹⁴⁴ P.D., žena, Něm., 84 let, Krajková.

¹⁴⁵ F.D., muž, reemigrant (Maďarsko), 75 let, Krajková.

5.3.2 Souvislost „vědomí domova“ a regionální identity

Domov jako prostředek identifikace jak s místem, tak s určitou společností, značně prolíná i všemi dalšími aspekty regionální identity. Dá se říci, že pocit domova je pro vědomí regionální identity doslova určujícím prvkem. Jakým způsobem reflektují fyzickou stránku domova respondenti z první generace poválečných novoosídlenců v určitém porovnání s místními starousedlíky, je tématem této kapitoly. Zároveň bych ráda zdůraznila, že vnímání místa jako domova je zejména v pohraničních oblastech značně ovlivněno právě generační příslušností daného respondenta. Takovéto srovnání zde však vzhledem k výběru respondentů není možné provést, podrobně se však tomuto tématu věnuje publikace *Mezigenerační biografická konfigurace obyvatel české části euroregionu Nisa*¹⁴⁶.

Domov - druhý domov?

Místo domova je často spojováno s místem narození. Podmínka tohoto vztahu a vnitřní identifikace určitého místa s domovem, však záleží zcela na individuálním pojetí každého člověka. Důležitou roli v tomto směru hrají také okolnosti „odchodu“ z původního domova – tedy to, zda šlo o odchod dobrovolný, či nucený. Pozdější vztah k tomuto místu je tímto značně ovlivněn a samo vztahování se k němu je pak často charakteristické použitím odlišných pojmů. Respondentky z řad starousedlíků v rozhovorech v souvislosti s odsunutými Němci často zmiňují pojmy jako je „ztráta“, či určitá „krádež domova“, symbolizující nedobrovolnost odchodu svých tehdejších krajanů. O *ztrátě* však hovoří i v případě dobrovolných odchodů v 60. letech, v této souvislosti pak zároveň zmiňují touhu těchto lidí po původním domově. „*Kamarádka mi říká: ‚Nejradši bych šla pěšky domů [myšleno do Hřeben, pozn. aut.]. Když pak je člověk sám a myslí na doma.. ‚Mají se dobře, ale ztratili to ‚doma‘‘*“¹⁴⁷.

V podobném smyslu se však vyjadřuje také respondentka A.F., která za svůj domov považuje stále Holandsko a podle svých slov „*si tady nikdy*

¹⁴⁶ Zich, F., Roubal, O., Spalová, B., *Mezigenerační biografická konfigurace obyvatel české části euroregionu Nisa*, Praha 2003.

¹⁴⁷ A.R., žena, Něm., 71 let, Hřeben.

nezvykla“¹⁴⁸. Přestože je toto její tvrzení mírně v rozporu s jejím pozdějším doslova „zniterněním“ okolní krajiny, dokládá tato slova několika příklady: „*Mně se z toho Holandska nechtělo, my tam měli přátele. A já dodneska si vybavuju všechny ty místa a ty vůně tam. Taky jsem se ještě za komunistů tam několikrát tajně vypravila, to bylo teda dobrodružství tenkrát přes ty hranice*“¹⁴⁹. A dále: „*Doma [v Holandsku, poz. Aut.] mi vždycky říkali Mio a pak jsem přišla sem a tady učitelka pořád na mě „Anežko, Anežko“. Já že nejsem žádná Anežka a ona, že jsem Anežka a hotovo. To mi hrozně vadilo*“¹⁵⁰. Změnu domova zde respondentka prezentuje i jako částečný zásah do osobní identity. Domovem jako takovým je pro ni jednoznačně místo, kde se narodila. Poměrně silnou vazbu cítí na Anenskou ves, kam se s rodiči a sourozenci nastěhovali po příchodu do Čech, ale o tomto místě stejně jako o současném bydlišti v Habartově se vyjadřuje jako o místech, která nejsou tím "pravým" domovem. „*Taky je to tady domov, ale už ne takový. Jak bych mohla být doma tady, když jsem se narodila tam?*“¹⁵¹.

Odlišné pocity v této věci vyjadřují druzí dva respondenti-reemigranti, kteří hovoří o svém současném bydlišti jako o druhém, ale pro ně hlavním, domově. „*On taky jeden sokolovský spisovatel psal o domově a psal o něm tak, že tam kde jsi začínal pást, kde jsi slyšel poprvý slova své maminky, kde jsi se naučil chodit do první třídy do školy – to je tvůj domov. Ten si domov představoval tak jako, kde se člověk narodil – jako kdyby nemohl existovat druhý domov*“¹⁵². Přesto i u nich funguje primární spojení pojmu domova s místem narození. „*Nejmladší moje sestra, ta se narodila až v dvaapadesátém roce už tady – ta opravdu má domov tady v Krajkově*“¹⁵³. Na místo, kde se narodili vzpomínají tito respondenti sice s určitým sentimentem, ale vrátit by se tam nechtěli. Následující reakce je zároveň odpovědí na otázku, zda respondent někdy uvažoval o možnosti přestěhovat se jinam: „*Ne, nikdy – ani tam, kde jsem se narodil bych se nevrátil, i když to kolikrát člověka táhne, když tam přijdu, tak přijdou slzy do očí a člověk si vzpomíná na dětská léta, ale já jsem sem přišel v čtyřicátém šestém – to mě*

¹⁴⁸ A.F., žena, reemigrantka (Holandsko), 71 let, Habartov.

¹⁴⁹ A.F., žena, reemigrantka (Holandsko), 71 let, Habartov

¹⁵⁰ A.F., žena, reemigrantka (Holandsko), 71 let, Habartov.

¹⁵¹ A.F., žena, reemigrantka (Holandsko), 71 let, Habartov.

¹⁵² F.D., muž, reemigrant (Maďarsko), 75 let, Krajková.

*bylo patnáct – dneska mě bude pětasedmdesát, takže většinu jsem prožil tady a já cítím moje domovní právo tady, zde v Krajkové a jsem tady spokojenej*¹⁵⁴.

Respondentky z řad starousedlíků o svém současném bydlišti jako o druhém domově, zdá se, vůbec neuvažují. Zejména díky jeho nevelké vzdálenosti (2 a 5 km) od samotného rodiště obě místa jakoby splývají v celek jednoho širěji pojatého domova a rodiště zároveň. Pokud však hovoří o lidech, kteří vysídlili v 60. letech do Německa, spojují jejich vnímání domova výhradně s rodištěm. „*No, oni cítí to tady pořád jako domov, no. ..Ta jedna moje kamarádka nic neřekla a potom, jak dostala důchod ..tak říkala: ‚Každěj druhěj, třetí noc jsem zase v Lomnici, jo.‘ Jak je člověk svázaněj – tady se narodil a tady byla doma*“¹⁵⁵. Obě respondentky se zároveň cítí být s místem natolik „sžitě“, že jakékoli úvahy o odstěhování se považují za nesmyslné.

Země, místo, dům

V předchozích řádcích byla v souvislosti s pojmem domova řeč především o fyzickém rozměru tohoto pojmu. Domov zde byl sice nejčastěji spojován s konkrétním místem současného bydliště ale v jednotlivých případech také s určitou zemí, či vlastí. Zůstanu zde ještě u fyzického prostoru a tyto dvě roviny identifikace spolu s třetí, již je zde dům, ještě podrobněji rozpracuji.

Pojem „místo“, uvedený v nadpise, je určitým neutrálním vyjádřením konkrétní oblasti. Tato oblast může i nemusí mít své pojmenování, své jasně vymezené hranice a může zároveň zaujímat různě veliký prostor. Uvádím jej proto, že v podobném smyslu lidé často určují hranice svého domova – jako krajiny, kde se hranice blízkého a cizího posouvají v závislosti na kontextu uvažování. Oblast cizího „za vsí“ se stává blízkou, pokud uvažujeme o oblasti cizího za hranicí země. Toto vymezení hranic domova snad nejúžeji souvisí s vymezením hranic onoho „regionu“ *regionální identity*. Můžeme tuto kapitolu tedy zároveň brát jako určitý úvod samostatné kapitole *Hranice a označení „regionu“*, jež bude následovat.

¹⁵³ F.D., muž, reemigrant (Maďarsko), 75 let, Krajková.

¹⁵⁴ F.D., muž, reemigrant (Maďarsko), 75 let, Krajková.

¹⁵⁵ A.R., žena, Něm., 71 let, Hřebeny.

Pojem domov se vyskytuje ve výpovědi všech pěti respondentů. Zajímavé je sledovat, v jakých souvislostech se o něm oni sami zmiňují. V případě starousedlíků je to nejčastěji v protikladu k dobrovolnému vysídlování v 60. letech a také v souvislosti s dočasnými návraty těchto vysídlenců a jejich touze po domově. Dále pak v souvislosti s vlastní neochotou odstěhovat se jinam. V již uvedeném příkladě je domov takto spojován s rodištěm a označen názvem konkrétního územního celku (viz *Lomnice* v předchozí výpovědi). V dalším úryvku respondentka hovoří o domově v trochu odlišném měřítku. „*Ono se jim stejská stejně. Von Franta říkal našemu Fritzovi: ‚Co s Tebou bylo? Jak jsme byli skrz hranice, tak Ty jsi byl pryč.‘ Když přišli k hranice, tak už jako byli doma, jo..*“¹⁵⁶. Hranice domova jsou zde vymezeny hranicemi státu, což však nemusí mít v tomto případě přímou souvislost s chápáním domova ve smyslu země, či vlasti, neboť svou roli zde pravděpodobně hraje domov nacházející se v pohraniční oblasti. Přesto však tato výpověď vyjadřuje určitý širší rozsah chápání "blízkého a známého" coby domova v protikladu k tomu, co je cizí a méně známé – to za (či zde před) hranicí.

Respondenti z řad novoosídlenců se, jak již bylo uvedeno, o domově zmiňují jak v souvislosti se svým současným bydlištěm tak se svou rodnou zemí. Události, do kterých tuto zmínku zasazují se týkají reemigrace, vysídlování v 60. letech a obecně taktéž neochoty přestěhovat se jinam.

Území, které při těchto zmínkách se svým domovem spojují se opět různí. O místě, ve kterém se narodili hovoří reemigranti častěji jako o zemi. Nezmiňují přitom tedy název konkrétní vesnice či města. Důvodem toho však může být nikoli fakt identifikace se zemí, (zde pouze částečné, neboť respondenti se k zemi svého původu již příliš nevztahují) ale předpoklad, že název konkrétního místa by posluchač neznal. S jistotou se však k zemi jakožto domovu vztahuje respondentka slovy své maminky v následujícím úryvku. „*No a maminka vždycky, to bylo tak hezký, když jsme se bavili nebo seděli, říkala vždycky: ‚Víte děti, já nevím proč, proč ten můj muž – voni chtěli jet na Slovensko všecy a pak jsme přišli domu do Čech jako jo, říká: ‚a*

¹⁵⁶ P.D., žena, Něm., 84 let, Krajková.

*tady v Čechách se nám líbí lejlíp'*¹⁵⁷ Tato maminčina slova respondentka přejímá za své a v průběhu rozhovoru je ještě mnohokrát opakuje.

V dalším ohledu je domov zmiňován, podobně jako u starousedlíků, v souvislosti s vysídlováním. „*Je to tady domov. Já jsem se přistěhoval sem, a protože mi tady bylo nabídnuto všechno, co jsem moh tehdy v životě potřebovat, mě zaujalo tak, že se mi zalíbila ta Krajková a já ve velkoměstě bych opravdu umřel a někam jinam – měl jsem taky možnost se vystěhovat ven do Německa v těch šedesátých letech, protože všichni, kteří byli ve smíšených manželstvích měli k tomu možnost. Bráška můj ten si vzal Zetu a taky se vystěhoval ven. Já jsem říkal, ne – z Krajkový nikdy neodejdu - já odejdu až potom nahoru*“¹⁵⁸. Domov je zde prostřednictvím vyjádření silné vazby na místo ohraničen několika protiklady – vesnice a město, Čechy a Německo a dokonce i „časoprostorovým“ určením *ted' a tady a potom (po smrti) - tam nohoře*. Ono „nahore“ má však pro respondenta své důležité symbolické zastoupení i tady „dole“, ve vsi, kterou považuje za svůj domov. „*A konec konců hřbitov, to je druhá taková vesnice, vesnice pro ty mrtvý a hřbitov by měl vypadat lépe než tady vypadá.*“¹⁵⁹.

U všech respondentů je pojem domova často spojován s rodinou a toto spojení mnohde prolíná se vztahem k domu, či bytu. Právě skrze dům či byt je následně prostředkován vztah k určitému místu a identifikace s ním. Možnost „bydlet“ byla zmíněna jako důležitý faktor již v souvislosti se socioekonomickými okolnostmi vztahu k určité oblasti. Dům či byt je v případě respondentů chápán jako jeden z výchozích bodů toho, že se někde vůbec mohu cítit doma, tedy jako jeden z aspektů zakládající onu možnost „zakořenění“ v určitém místě. Co se týče otázky „kořenů“ obecně, dalo by se předpokládat, že silnější vazbu na místo domova budou v tomto smyslu pociťovat spíše respondentky starousedlice, jejichž život je s místem spojen od samého prvopočátku a tedy déle než je tomu u novoosídlenců. Podobný rozdíl však z výpovědí respondentů týkajících se fyzického aspektu vztahu k místu nijak znatelně nevyplývá. Výjimku zde představuje opět pouze respondentka A.F., která za svůj domov považuje Holandsko. Přesto i z tohoto

¹⁵⁷ M.K., žena, reemigrantka (Rumunsko), 71 let, Hřebený.

¹⁵⁸ F.D., muž, reemigrant (Maďarsko), 75 let, Krajková.

¹⁵⁹ F.D., muž, reemigrant (Maďarsko), 75 let, Krajková.

rozhovoru a z možnosti delšího pozorování vztahu respondentky k místní krajině, lze odvodit její silnou vazbu k této oblasti. Vědomě se však respondentka s místem coby domovem neztotožňuje.

Ostatní výpovědi vykazují skrze domov silný vztah k místu bez ohledu na skutečnost, zda do oblasti přišli, či se zde narodili. Určitá odlišnost se však projevuje z hlediska dalších aspektů regionální identity, kterými jsou například povědomí o historii místa, kde respondenti často zmiňují fakt, že „oni se zde nenarodili“ a tudíž jistě neznají místo tak dobře jako místní starousedlíci, kteří jsou zde doma „odjakživa“. Svou roli zde tedy v případě novoosídlenců hraje prvek „vytvoření si domova a kořenů“ a na druhé straně, v případě starousedlic, jakási samozřejmost toho „být zde doma a mít zde kořeny“. Podstatným faktorem vnímání domova je ale také skutečnost určitého zvyku, který lze zejména vzhledem k věku respondentů, chápat jako důležitý rys tohoto vztahu. Slovy jej vyjadřuje respondentka P.D. „*Mně se vůbec nelíbilo v Německu, nedá se nic dělat. Já bych si tam už nezvykla*“¹⁶⁰.

Shrnutí

Vědomí domova se v souvislosti s určitým prostorem vyskytuje ve vědomí všech respondentů. Rovina územní identifikace spojená s tímto pojmem se liší na kontextu vyprávění, vždy však obsahuje jasně chápanou hranici mezi blízkým, či známým a cizím. Blízké a známé se zde nejdále dostává do roviny území státu, či vlasti spojované u všech respondentů s Českou republikou (popř. s Československem) a v případě reemigrantů také se zemí jejich původního bydliště (domova). Všichni respondenti si zároveň uvědomují primárně danou spjatost člověka s určitým místem, jež vychází ze skutečnosti, že se člověk v daném místě narodil. Vlivem odlišných životních zkušeností dochází u respondentů k rozdílu v názoru na to, zda je možné vytvořit si stejně silnou vazbu, jakou má člověk k místu, kde se narodil, také k místu dalšímu. Odpovědi na tuto otázku se liší, potvrzena je však skutečnost, že nelze pociťovat stejně silný vztah k domovu ke dvěma místům zároveň. Důležitým prvkem ve vztahu k domovu je pro respondenty také dům, jenž pro ně představuje určitou pevnou základnu a prostor bezpečí. Místem domova je pro respondenty především území obce, popřípadě její blízké okolí.

Mírně odlišně se projevuje vztah k domovu u respondentky A.F., která se vztahuje především k zemi svého domova – k Holandsku. Zde se mimo jiné potvrzuje další faktický charakter domova – tedy to, že domov nemusí být tam, kde jsem právě já a stále zůstává domovem.

Analýza vztahu respondentů k domovu ve fyzickém slova smyslu prokázala několik rovin územní identifikace, jež je v podstatě základem regionální identity respondentů.

5.3.3 Reflexe krajiny a žitého prostoru

Vztah k půdě a ke krajině je ve venkovském prostředí jednou ze základních podmínek kontinuity osídlení, neboť zde dochází k předávání tradice zemědělské činnosti. Tradiční vesnice si zmíněný charakter byla schopna uchovat do chvíle, než do jejího vývoje zasáhla zemědělská kolektivizace. Pro novoosídleneckou vesnici pak tento zásah znamenal další znesnadnění již tak obtížného procesu přeměny ve vesnici starousedlickou. Je tudíž otázkou, jakým směrem a do jaké podoby by se tato oblast utvářela, a jakým současným problémům by se vyvarovala, kdyby k tomuto zásahu nedošlo.

Vztah k půdě

Z našich respondentů lze mezi "zemědělské osídlenec" počítat pouze respondentku P.D., která pochází z tradiční starousedlické zemědělské rodiny a většinu života v zemědělství také pracovala. Krátké období samostatné zemědělské činnosti však ve své rodině zažily také respondentky M.K. a A.F., jež pocházejí z řad reemigrantů z Rumunska a Holandska.

U všech respondentů se však určitá reflexe okolní krajiny, včetně zemědělské půdy a jejího obhospodařování, vždy nějakým způsobem objevuje. Ze všech nejdříve, a svým způsobem také nejzasvěceněji, se k tomuto tématu ve své výpovědi dostává právě respondenka P.D. „*No, podívejte, jak to vypadá tady teď. To brali v tom čtyřicátým devátým všechno to pole a pak to rozorávali ty meze a dělaly ty lány veliký. Copak to jde to rozorávat takhle? To zničili všechno. Dřív byla tady spousta pole a každé se staral o to svoje,*

¹⁶⁰ P.D., žena, Něm., 84 let, Krajková.

*ted' se nestará nikdo. To nevěděli nic o tom a takhle to dělali*¹⁶¹. Zemědělské kolektivizaci je zde vcelku objektivně připisován vliv na současný stav a podobu okolní krajiny, již považuje respondentka za poměrně neúspěšnou. Podobné hodnocení se objevuje i v dalších výpovědích – reflektována je přitom také skutečnost zpřetrhání vazeb člověka k půdě. „*Já jsem říkala, já dávám za vinu hrozně ..co jednu chybu udělali strašně – zdegenerovali lidstvo komunisti, jak jim vzali ty pozemky, tu půdu, to všecko. To měli nechat těm lidem. Ty lidi by se v tom točili trochu, kdo by chtěl, kdo by nechtěl.. Nebo mu měli vzít jenom nějakou část a něco mu nechat, aby ty děti se v tom zapracovaly. Dneska neumí nikdo nic udělat. Nikdo neumí hospodařit na poli. To udělali velkou chybu*“¹⁶².

Restituce v 90. letech sice přinesly některé polnosti zpět do užívání jak některých stále zde žijících původních majitelů starousedlíků, tak některých novoosídlenců. Znovu započítí se soukromým hospodařením je zde však spíše výjimkou. Většina těchto lidí své pozemky prodala a v současné době převážnou část půdy v okolí mikroregionu Svatavka obdělává Agropodnik Dolní Žandov. Po roce 1989 zde ale zemědělství prošlo poměrně dlouhým obdobím stagnace, které např. v hodnocení respondenta F.D. přenáší větší část kritiky nikoli na kolektivizaci, ale právě na následný porevoluční vývoj, bez ohledu na jeho prapříčiny. „*To zemědělství neutrpělo tady v počáteční fázi poválečné – naopak bylo na dosti dobré úrovni. ...Horší bylo těch deset let od toho devadesátého roku, kdy končily Státní statky ... jak tady ten pan doktor Heis to zemědělství zruinoval. On totiž byl nasazený člověk, aby tady to zemědělství zruinoval. Jo, jo po devadesátých letech. To zemědělství tady potom úplně úmyslně likvidovali a pak deset let tady leželo všechno ladem, až teprve ted' v posledních třech nebo pěti letech se chytil tady toho ten agropodnik Dolní Žandov*“¹⁶³. Podobný názor je rozšířen i mezi řadou dalších lidí, se kterými jsme měla možnost během pobytu v oblasti hovořit.

Obecně platí, že respondenti se v rozhovorech k půdě obvykle vztahují s vědomým určité proměny vztahu člověka a přírody. Tato proměna a celkový současný stav zemědělství v oblasti jsou pak předmětem samotných

¹⁶¹ P.D., žena, Něm., 84 let, Krajková.

¹⁶² M.K., žena, reemigrantka (Rumunsko), 71 let, Hřebeň.

¹⁶³ F.D., muž, reemigrant (Maďarsko), 75 let, Krajková.

hodnocení, jež bývají často spíše negativní, než pozitivní. Období kolektivizace vnímají respondenti převážně jako příčinu současných potíží, ale na druhé straně vyzdvihují skutečnost, že „...*dřív se tu sázely aspoň brambory, kukuřice, já nevím co všechno, obilí, no obilí to byla normálka. Dneska nesázejí nic, dneska ty statkáry nedělají nic. Nevidíte nic, že by se tady sázelo. Sotva tady posekají trošku obilí*“¹⁶⁴. Tato, sice mírně emotivně, avšak poměrně věrně, popsaná skutečnost má vliv také na podobu krajiny, jež se vyznačuje především zarůstáním cest a volných nevyužívaných prostranství, což pak často znesnadňuje přístup člověka do krajiny. „*Tady dole to se vypáslo vždycky s dobyt看em. To vždycky jsem chodila na procházku s dětma, že to je bezpečný tady dole u lesíka. Dneska se tam nedostanete, to jsou samý ty bolševníky. Tam je hrůza. Všetko zarostlý, zničený*“¹⁶⁵.. Kritiku ale střídá také určité uznání toho, že začínat zde v současné době se zemědělstvím, je velice náročné a z velké části také riskantní. Tento krok respondenti často hodnotí doslova jako odvážný.

Žitý prostor krajiny – „krajina“ žitého prostoru

Krajina na Sokolovsku má, jak již bylo řečeno v předchozí části práce, svůj velice osobitý ráz. Obcemi mikroregionu Svatavka se prolíná především její Podkrušnohorský kopcovitý reliéf, doslova na dohled jsou však i tzv. výsypky z hnědouhelných dolů (viz příloha str. 103.) zčásti již pokryté náletovými dřevinami, zčásti dosud holé.

Součástí výpovědi respondentů je reflexe krajiny a žitého prostoru převážně z hlediska čistě osobního vztahu (estetické vjemy, užitná hodnota atd.), hledisko ekologické, i přes značné postižení oblasti tímto problémem, respondenti příliš neregistrují (a to ani v odpovědích na přímou otázku).

Rovina osobního vztahu ke krajině se projevuje již v samotném přivlastňovacím způsobu řeči, jímž respondenti označují určitá místa. Nejde přitom vždy právě o skutečně hmotný způsob vztahu ve smyslu samotného vlastnictví např. louky, či pole, ale spíše o vyjádření určitého citového sejetí s konkrétním místem, s nímž se identifikují především. „*Tady to je takový zapomenutý les, tam nikdy moc nechodím, to není moje, můj je tamten, i tam*

¹⁶⁴ M.K., žena, reemigrantka (Rumunsko), 71 let, Hřebený.

¹⁶⁵ M.K., žena, reemigrantka (Rumunsko), 71 let, Hřebený.

nahoru [doprovázeno gestikulací, pozn. aut.], tam to mám ráda. Ale ty pěšiny a stezky, co tu všechny byly, to už všechny pomalu zmizely“¹⁶⁶. Podobné vyjádření plyne i u dalších respondentů obvykle z možnosti trávení volného času a odpočinku v okolní přírodě. „...moje posedy, tam si odpočinu, tam slyším zpívat ptáky, tak opravdu pro můj zdravotní stav – to je opravdu úplná rehabilitace“¹⁶⁷. Velmi silné sepjetí s krajinou, které se však u ostatních respondentů výslovně neobjevuje, projevuje respondentka A.F. prostřednictvím určité sebeidentifikace s částmi zdejší přírody. „A tady ty dva kaštany, ty rostou se mnou. Ty byly takhle malý, když jsme sem přišli a teď ..až umřou, umřu s nima“¹⁶⁸.

Respondenti z řad reemigrantů se ve svých výpovědích vztahují ke krajině často tak, že ji srovnávají s krajinou v jiné oblasti – ať už s tou v místě, kde se narodili, či v jiných částech republiky. Toto srovnání je nakonec vede k určitému soudu, jímž označují jedno či druhé místo za hezčí, či případně stejně hezké. Důležitou roli při tomto hodnocení hraje pocit domova, jenž určitému místu na této „kráse“ jaksi přidává. „A tady, když se podíváte kolem Krajkovy, tak opravdu jsou hezký ty kopce, ať už se díváte směrem na Oloví, nebo směrem na Hamry, nebo tady na tu druhou stranu, je to hezčí než v tom Sokolově, nebo jak jedete do Chebu, jak je ta nížina. Já tu nížinu moc nemiluju. Kopce ano. Hory“¹⁶⁹.

Určitý rozdíl ve vnímání krajiny je patrný u respondentek starousedlic, které se o krajině obvykle zmiňují spíše ve smyslu její užitné hodnoty. Častěji také srovnávají její současnou a dřívější podobu – toto srovnání se projevuje především ve zmínkách o některých již zaniklých prvcích krajiny, jakými jsou např. cesty spojující jednotlivé vesnice, či poutní trasy. Podobný přístup mají respondentky i v případě hodnocení fyzického vzhledu vesnic (zcela stejně celou věc však pojímá i respondentka A.F.). „Tady vepředu stál krásnej mlýn, ten nebyl ani starej ten mlýn – ten byl ve dvacátých letech stavěný a v čtyřicet pět ho zbourali. Tady stálo takovejch baráků – naproti škole stál barák, tam jsem kdysi bydleli v tom baráku. Pak vedle tý školy, vedle toho baráku stál,

¹⁶⁶ A.F., žena, reemigrantka (Holandsko), 71 let, Habartov.

¹⁶⁷ F.D., muž, reemigrant (Maďarsko), 75 let, Krajková.

¹⁶⁸ A.F., žena, reemigrantka (Holandsko), 71 let, Habartov.

¹⁶⁹ F.D., muž, reemigrant (Maďarsko), 75 let, Krajková.

*jak je teď to volný prostranství..*¹⁷⁰. Zbylí dva respondenti spíše než zánik původních staveb, registrují výstavbu nových a hodnotí ji jako pozitivní. Kritika je však i v jejich případě zaměřena na chátrání budov, jež považují za místní památky. Jmenován je zejména hrad Hartenberg (respondenty označován spíše jako zámek) a pivovar v Hřebenech (viz příloha str.107 a 108.), o jejichž předválečném fungování či podobě jsou *novoosidlenci* často informováni prostřednictvím *starousedlíků*. Pozornost respondenti věnují také podobě hřbitova v Krajkové (viz příloha str. 104.), na kterém jsou však pohřbeni i příbuzní respondentů z Hřeben.

Jak, již bylo zmíněno, reflexe kvality životního prostředí se v případě respondentů téměř nevyskytuje. Výjimkou je v určitém směru pouze respondent F.D., který se však domnívá, že se otázka zdejšího znečištěného životního prostředí až příliš zveličuje. Tento aspekt života v Krajkové jej nikdy nevedl k úvaze odstěhovat se jinam. „*Lidi ten vzduch dýchali, já nevím, stovky let, protože dříve ta ekologie nebyla na té úrovni, co je dneska a nikomu celkem se nic nestalo*“¹⁷¹. Zároveň ale pozitivně hodnotí současné „*čistější prostředí*“, k němuž vedlo to, že se ve vesnici téměř přestalo topit uhlím (výjimkou je pouze kotelna u sídliště). Velice negativně se však respondent vyjadřuje ke kácení okolních lesů, jež nazývá doslova „*rabováním lesa*“.

Shrnutí

Příroda a okolní krajina se ve výpovědi respondentů objevuje jako jakási běžná součást jejich života. Sami se o ní zmiňují spíše v kontextu jiných výpovědí, jako hlavní téma ji však často uvádějí při odpovědi na otázku „co se jim v místě jejich bydliště líbí“. V této rovině pak vyjadřují velice osobní vztah ke krajině i jejím užitným, či estetickým prvkům. Krajinu i vlastní žitý prostor reflektují respondenti také skrze jejich proměny v čase. Větší hloubka a intenzita tohoto vnímání se projevuje u respondentek starousedlic, zdaleka lhostejné toto téma však není ani ostatním respondentům. Původní obyvatelé německé národnosti jsou (byli) pro novoosdílence často zdrojem

¹⁷⁰ P.D., žena, Něm., 84 let, Krajková.

¹⁷¹ F.D., muž, reemigrant (Maďarsko), 75 let, Krajková.

zprostředkovaného vědomí o dřívější podobě místa (obvykle předválečné). Reflexi vývoje v druhé polovině 20. století provádí všichni respondenti převážně v rovině změn zemědělského hospodaření a jeho vlivu na krajinu a vztah člověka k přírodě. Hledisko identifikace s místem a krajinou se projevuje jak v onom zájmu zachyceném často právě ve vědomí zmíněných proměn, tak opět v hodnocení krajiny jako místa, kde "se mi líbí" a "je mi dobře". Ztotožnění s krajinou se projevuje také z hlediska jejího vymezení vůči podobě jiné krajiny.

5.3.4 Označení a hranice „regionu“ ve výpovědi respondentů

Otázka geografického vymezení hranic „regionu“ úzce navazuje na text předchozí, neboť zmínky o krajině a „žitém prostoru“ znamenají již určité rozumění tomuto prostoru. Kde jsou však hranice onoho místa, jež je považováno za „známé“ a do určité míry „vlastní“, je záležitost vymezení, ve kterém „se prolínají sociální, fyzické i další aspekty (dimense) prostoru, v němž člověk žil nebo žije. Jak do sebe zapadají jednotlivé aspekty, podle toho se vytváří celkový obraz o ztotožnění s regionem.“¹⁷². Sociální aspekt regionální identity bude podrobně probrán až na následujících stránkách, přesto se lze však již zde zaměřit na to, jakým způsobem respondenti označují prostor, ve kterém žijí většinu svého života.

Prostor „tady“ jako střed okolního světa

Základem každého vyprávění respondentů je vždy určitá prostorová situovanost dané výpovědi, neboť veškeré popisované události se vždy odehrávají v nějakém místě. To, jakým způsobem je dané místo ve výpovědi označeno, záleží obvykle na mluvčím a na jeho chápání prostoru jako určitého, třeba i pomyslného „tady“, které je vymežováno vůči jinému „tam“. Velikost takového prostoru je ve své podstatě téměř neomezena a zdaleka se nevztahuje pouze k aktuální pozici mluvčího. Naopak samotná pozice zde hraje roli spíše okrajovou, neboť nám jde o postižení prostoru, se kterým se respondent identifikuje, a jenž má, či měl, pro jeho život nějaký význam.

¹⁷² Zich, F., *Regionální identita obyvatel euroregionu Nisa*, Praha 2003, s. 54.

Specifikem takového vymezení je ale zároveň určitá proměnlivost, neboť prostor chápaný jako „tady“, se mění v závislosti na kontextu řeči. Díky tomuto faktu lze ale sledovat, které okolnosti ovlivňují to, jakým způsobem se konkrétní člověk situuje do okolního světa, a se kterými jeho částmi se prostřednictvím určitého slvoního vymezení identifikuje.

Pojmy, kterými respondenti označují prostor, jenž považují za své „tady“, se obvykle kryje s určitým obecně používaným označením. Výchozím a zcela nezákladnějším bodem pro jakékoli označování prostoru je v případě respondentů vždy dům a obec. Krom běžných prostorových označení jako např. „tady dole, vedle, nahoře“ jsou tedy nejčastějšími označeními, udávající jakýsi rámeček místu, oficiální názvy obcí - Krajková, Hřebeny, Josefov atd. V kontextu dalších vyprávění se objevují ale také obecnější pojmy jako např. Sokolovsko, pohraničí a případně i Sudety. Zmínky jsou také o oblasti západních Čech. Pojem „mikroregion“, jako označení pro prostor, s nímž by se respondenti mohli identifikovat, se však ve výpovědích téměř nevyskytuje. Svou roli v tomto hraje pravděpodobně především věk respondentů a fakt, že o existenci tohoto oficiálního místního uskupení často vůbec neví. Druhou stránkou věci, je však skutečnost, že o obcích, které mikroregion tvoří, se respondenti obvykle vyjadřují s určitou samozřejmostí jako o oblasti, která významným způsobem patří do okruhu onoho blízkého „tady“. Přestože samotný pojem používán v rozhovorech není, jaksi "obsahově" je oblast mikroregionu zasazena do značného množství výpovědí. Tato skutečnost je určitým opodstatněním existence daného uskupení a zároveň svědčí o existenci identifikačních vazeb na toto území.

Ve výpovědích respondentů se však poměrně často objevuje také pojmová vazba na celé území České republiky, jež je zde zároveň "nejrozlehleji" pojatou prostorovou identifikací.

5.4 Sociální aspekt regionální identity

František Zich charakterizuje sociální aspekt regionální identity jako „ztotožnění, respektive míru integrace a vědomí této integrace se sociálním prostředím (místním společenstvím a jeho jednotlivými částmi) v rámci

daného území“.¹⁷³ Regionální identita může být chápána jako celek pouze při současném pojetí jejich obou dvou aspektů – fyzického i sociálního. Ve výpovědích respondentů dochází k jejich neustálému vzájemnému prolínání, v této části práce se však podrobněji zaměřím na sociální stránku regionální identity .

5.4.1 Rodina

Rodina, jakožto sociální aspekt pojmu domov, představuje silně určující prvek vazby na území, jež podle Ivy Heroldové sehrál zejména v případě pohraničních vesnic a jejich prvních poválečných novoosídlenců, velmi důležitou roli postupné identifikace s prostředím. K této identifikaci přitom mělo dojít především prostřednictvím dětí novoosídlenců, které se v místě narodily a považovali je tak již za svůj plnohodnotný domov.¹⁷⁴ Toto tvrzení respondenti z řad reemigrantů ve svých výpovědích nevyvracejí, ale ani jej nijak výrazně nepotvrzují.

Výpovědi vztahující se k domovu jako k místu, kde mám rodinu, se objevují u všech pěti respondentů. Fyzické „blízké“ prostředí je tak obohaceno o rozměr blízkosti sociální. Rodinou jsou v případě respondentů obvykle myšleni rodiče a sourozenci respondenta/ky, manžel, vlastní děti a vnoučata, případně pravnoučata. Širší příbuzenstvo zahrnující strýce, tety, sestřenice, bratrance atd. respondenti téměř nezmiňují.

Nejčastěji je rodina a s ní spojený domov, uváděna jako důvod, proč respondenti nechtěli, či nechtějí, žít někde jinde, než žijí. „*Ale bylo to tam hezký v tý škole, ale mě to táhlo domů. Domů, páč jsem doma měl všechny ty moje sourozence a nebyl jsem nikdy zvyklej někde jinde bydlet než doma s rodičema. Opravdu to byla taková touha po domácím krbu, jo – že jsem tam nezůstal. ..Proto jsem utek zas domů a dělal jsem dál támhle na těch dolech to důlní měřičství*“¹⁷⁵. Rodina zde slouží zároveň jako argument, proč respondenti žijí v určitém místě rádi. „*No, jsem ráda tady, protože tady mám děti, a kde mám děti, tam jsem šťastná. A rodiče mám teď taky tady v Krajkovy (na hřbitově)*“¹⁷⁶. Rodinní příslušníci, usídlení v okolních

¹⁷³ Zich, F., *Regionální identita obyvatel euroregionu Nisa*, Praha 2003.

¹⁷⁴ Heroldová, I., *Novoosídlenecká vesnice*, In *Český lid* 71, 184, s. 137.

¹⁷⁵ F.D., muž, reemigrant (Maďarsko), 75 let, Krajková.

¹⁷⁶ M.K., žena, reemigrantka (Rumunsko), 71 let, Hřebyny.

vesnicích, představují pro respondenty také určité rozšíření prostorové identifikace i na místa, v nichž žijí jejich příbuzní.

Již výše byla rodina zmíněna také jako důvod, proč někteří lidé nevyužili možnosti dobrovolného vysídlení v 60. letech. U rodin, kde tomu bylo naopak, došlo vlivem událostí v Československu následujících po r. 1968 k častému narušení rodinných vazeb (pochopitelně pouze tam, kde rodina nevysídlila jako celek). Tuto skutečnost kritizuje respondentka P.D. „*Maminka a bratr vysídlovali šedesát osm. ...Se mi nelíbilo to vysídlování ..se všechno roztrhalo. Už jeden k druhému pak nepřide*“¹⁷⁷. Tato skutečnost sice nevedla respondentku k tomu, aby oblast také opustila (po r. 1968 o tom již uvažovat ani příliš nešlo), ale léta, následující po vysídlení části rodiny, vnímá jako období značné osamělosti. Na tuto skutečnost měl zejména u německých starousedlíků vliv odchod nejen rodinných příslušníků, ale celkově velkého množství místních obyvatel německé národnosti – tedy řady přátel, sousedů a spolupracovníků.

Shrnutí

Rodina ve výpovědi respondentů hraje důležitou roli pocitu domova. Skutečnost, zda v místě, kde žije respondent, žijí také členové jeho rodiny, posiluje do značné míry sounáležitost respondenta s místem. Osamocení v místě naopak navozuje pocit cizoty tohoto místa a sounáležitost s ním do určité míry oslabuje. Členové rodiny žijící v přilehlém okolí (sousední vsi atd..) jaksí rozšiřují oblast, již respondent vnímá jako blízkou a známou.

5.4.2 Souvislosti etnické a regionální identity

Sociální skladba poválečné novoosídlenecké vesnice, s výjimkou oblastí osídlených jednou homogenní skupinou, byla charakteristická velice pestrým etnickým, etnografickým i socioprofesionálním zastoupením obyvatel. S touto rozmanitou „mozaikou“ sociální skladby souvisí nejen rozdílné normy chování a kulturní hodnoty, ale také např. rozdílná úroveň vzdělanosti.¹⁷⁸ Řada těchto odlišností následně zakládá určitou skupinovou identifikaci, jež má ve svém důsledku vliv na vývoj a podobu vztahů v daném prostředí.

¹⁷⁷ P.D., žena, Něm., 84 let, Krajčková.

Pro výpovědi respondentů je typické, že dodnes při zmínce o jednotlivých lidech, uvádějí zároveň jejich určité etnické či národnostní označení (tzv. apelativa). V těchto případech, jak dále podotýká Iva Heroldová, docházelo a dodnes dochází k častému zaměňování samotných etnonym za etnonyma země, odkud tito lidé přišli.¹⁷⁹ Ve výpovědích našich respondentů je tento fakt patrný zejména v případě označování českých a slovenských reemigrantů z Rumunska za *Rumuny*. Objevují se ale i další apelativa, která se ne vždy kryjí se samotnými etnonymy - jako např. Ukrajinci, Volyňáci, Němci, Maďaři, „cikáni“. V případě reemigrantů při tom obvykle chybí rozlišení, zda šlo o Čech či Slováky.

Vliv poválečných událostí na utváření skupinových identit

Vědomí vlastní identity vyplývá u respondentů do značné míry již z určitého vymezování se vůči těm „druhým“, které ve svých výpovědích označují právě různými zmíněnými apelativy. Ony výpovědi jsou tímto označováním vůbec velmi typické, neboť se bez něj při zmínkách o jednotlivých lidech či skupinách téměř neobejdou.

Některá tato označení, jako např. *Rumuni* či *cikáni*, v sobě zároveň nesou určitý pejorativní nádech související s některými negativními stereotypy spojenými s vnímáním jednotlivých skupin. Některé stereotypy se ve výpovědích objevují spíše v souvislosti se vzpomínkami a jejich platnost se ve vztahu k současnosti již příliš často neobjevuje, platnost jiných stále přetrvává (zde zejm. vyhraněnost vůči „*cikánům*“). Skupinovými rysy, jimiž respondenti (s výjimkou respondentky M.K.) charakterizují např. reemigranty z Rumunska, jsou určitá „nekulturnost“ a nevzdělanost. Na druhé straně ale oceňují značnou pracovitost a pobožnost těchto lidí. „*Ti susedi jedni naši tady v Anenský vsi, to byli Rumuni [reemigranti z Rumunska, pozn. aut.], takový chudý to měli všechno i oblečení a tak a psát ani číst neuměli. A ona byla taková bláznivá trochu a špindíra. Ale jinak pracovití lidi to byli moc, to se zas musí nechat, jo*“¹⁸⁰.

¹⁷⁸ Heroldová, I., *Novoosídlenecká vesnice*, In *Český lid* 71, 184, s. 134.

¹⁷⁹ Heroldová, I., *Novoosídlenecká vesnice*, In *Český lid* 71, 184, s. 135.

¹⁸⁰ A.F., žena, reemigrantka (Holandsko), 71 let, Habartov.

Určitou odlišnost vlastní skupiny si uvědomuje i sama respondentka M.K. pocházející právě z Rumunska. „*No, my neuměli jsme moc nikdo číst ani psát a taky jsme byli zvyklí trochu jinak než oni tady .. třeba to jídlo, vitie, mamka dělala podle svýho, jak jsme vařili my – takový ty bramboračky a to – to nebyly knedlíky a jako.. To jsme neznali. Nic, nic. Nebo řízek, ten neexistoval*“¹⁸¹. Příčinou těchto rozdílů byly často zcela odlišné podmínky, v nichž reemigranti žili před svým příchodem do Československa. Z tohoto důvodu se také respondentka A.F., pocházející z Holandska, tedy ze skupiny reemigrantů ze západu, velmi často vymezuje proti ostatním reemigrantům, příchozím převážně z východu.

Většina negativních stereotypů pochází také ze vzpomínek na chování některých lidí, kteří se po válce přišli do pohraničí pouze obohatit. Tito lidé jsou respondenty nejčastěji označováni jako „ti Slováci“, „ti Rumuni“, „ti cikáni“. „*Tady se rabovalo.. Ti dostali takovejch věcí. Nic neměli a všechno dostali – hlavně Rumuni a Slováci. To oni pracovití lidi to byli, to jo – to nemůžu říct, že ne...ale kradlo se a záviděli si to mezi sebou navzájem. To se i zapalovaly stodoly – čtyři požáry tady byly tenkrát. To oni vždycky přijeli, chvíli tu byli, rozebrali celej barák, rozkradli ho a cihly vozili na Slovensko a tam si stavěli svoje zase*“¹⁸². Podobná negativní vyjádření respondenti obvykle uvádějí s doplňující poznámkou, v níž zmíněné skupiny „zlodějí“ odlišují od těch „Rumunů“ a „Slováků“, kteří zde zůstali a žili slušný a spořádaný život.

Negativní charakteristiky však zůstaly ve vědomí respondentů bez výjimky spojeny se skupinami Romů či „cikánů“. Nejsilnější výhrady jsou v tomto směru patrné v případě respondentky A.F., která soužití s několika romskými rodinami v jednom domě označuje doslova za důvod toho, proč se jí v místě bydliště nelíbí. „*Tam u nás v domě je jich několik rodin a ten bordel, co dělají, to je hrůza. To mě úplně ničí tam být*“¹⁸³. Nepořádek, krádeže a strach o vlastní bezpečí mají s Romy spojen i ostatní respondenti. Toto vědomí nemá už do takové míry souvislost s poválečným obdobím, ale spíše s dalším poválečným vývojem a nutností společného soužití.

¹⁸¹ M.K., žena, reemigrantka (Rumunsko), 71 let, Hřeбенy.

¹⁸² M.F., muž, přibližně 75 let, Něm., Habartov, manžel respondentky A.F.

¹⁸³ A.F., žena, reemigrantka (Holandsko), 71 let, Habartov.

Ze souvislosti s převážně negativním vnímáním Romů ve společnosti odvozuje respondentka A.R. charakteristiku poválečného společenského postavení vlastní skupiny, tedy skupiny obyvatel německé národnosti. „*My jsme byli pod cigány ještě tenkrát, jo – cigáni byli lepší než my a konec, jo*“¹⁸⁴. K tehdejšímu postavení německých obyvatel se vyjadřuje také respondent F.D., jenž na jedné straně do značné míry popírá určité obecně přítomné vymezování se vůči místním Němcům, ale na straně druhé se zmiňuje o řadě oficiálních nařízení vůči nim namířených, stejně jako o složité společenské pozici těch, kteří vstoupili do smíšených manželství. „*Tady v Krajkový v těch šedesátých, nebo padesátých letech – nemohl bych říct, že byly nějaký národnostní spory. Češi nadále tady vedle Němce, nebo Němci vedle Čechů žili spokojeně, dorozuměli se. Děti byly hned kamarádi, protože děti se nejvíc skamarádi.*“¹⁸⁵. „*Tehdy nesměli Němci tady hrát ani hrát oficiálně fotbal. Teda, ať to byl okresní soutěž, nebo krajský soutěž – Němci ne, v těch padesátých letech, začátkem padesátých. ... A my jsme je stejně brali. Falešným jménem hrál na Pepíka, já nevím Jošek byl na Pepíka Černýho, jo*“¹⁸⁶. „*A tady v Krajkový bylo asi šest nebo sedm těch mladejch, co si vzali tehdy v tý době Němkyně a voni jim tady dělali takový, některý lidi jenom, nějaký potíže, že jsou jako kolaboranti a kdesi cosi ..byli na tzv. černý listině, tak radši všichni z těch, co tam byli, tak se oženili a vystěhovali se ven*“¹⁸⁷. Respondent v uvedeném popise označuje několik rovin poválečných vztahů k místním Němcům - na jedné straně poměrně vstřícný přístup části novoosídlenců zakládající se starousedlíky přátelské, či dokonce partnerské svazky, a proti tomu antagonismus druhé, údajně menší, části obyvatel a také oficiálních nařízení.

Reflexe vlastní etnické identity

Krom zmíněných vymezení se respondenti na mnoha místech vyjadřují ve smyslu vlastní příslušnosti k určité skupině, či národu. Jako významný prvek tohoto sebeurčení je zde patrná zejména rodinná historie, tedy původ a národnost rodičů a dále pak používaný jazyk.

¹⁸⁴ A.R., žena, Něm., 71 let, Hřebený.

¹⁸⁵ F.D., muž, reemigrant (Maďarsko), 75 let, Krajková.

¹⁸⁶ F.D., muž, reemigrant (Maďarsko), 75 let, Krajková.

¹⁸⁷ F.D., muž, reemigrant (Maďarsko), 75 let, Krajková.

S poněkud rozpornými vyjádřeními se v této věci setkáváme v případě respondentů z řad novoosídlenců. Důvodem je zde pravděpodobně prolínání různých vrstev sebepojetí, jež pramení např. u respondenta F.D. z vnímání sebe sama coby potomka českého osadníka, který se kdysi usídlil v Maďarsku, další rovinu jeho identity však tvoří vlastní maďarská národnost a nakonec ještě jakýsi „znovunabytý“ pocit „češství“, vyvolaný délkou pobytu v Čechách. Důsledkem této složité rovnice je střídavé označování sebe sama za Čecha a za Maďara. „*Ten odsun se dělal – teda já jako, keď říkám jako Maďar, nevzal bych si neutrál, když to hodnotím..*“ a na zcela odlišném místě pak „*No, Maďar – já bych řek, že se cítím jako Čech..*“¹⁸⁸. Podobně složité úvahy se objevují ve výpovědi zbylých dvou respondentek-reemigrantek.

U respondentek německé národnosti je oproti tomu vědomí národní identity o poznání jistější. Vlastní sebeurčení se v těchto případech v podstatě shoduje s používáním předválečného označení „čeští Němci“, neboť obě respondentky se sice vědomě hlásí k německé národnosti, ale vždy nezapomenou zmínit, že jsou ale Němky žijící v Čechách. Tato skutečnost pravděpodobně i v jejich vědomí zakládá určitou odlišnost od „jiných Němců“. Hlavním komunikačním jazykem obou respondentek je dodnes němčina, kterou považují za svůj přirozený jazyk. Při komunikaci s okolím jsou však nuceny používat převážně češtinu, která jim dodnes činí značné problémy. Respondentka A.R. tento fakt vnímá zejména v souvislosti s cizím prostředím jako značně nepříjemný, neboť je hned poznat, že je někdo „cizí“. „*S manželem doma mluvíme jenom německy, i dcéra, když přijede, a když takhle jdu do krámu nebo tak, tak mi to nevadí, ale horší je to, když mám jít potom k cizí doktor nebo takhle něco, tak už je to horší, protože to je hned slyšet*“¹⁸⁹. Obě respondentky také sledují téměř výhradně pouze německé televizní kanály. Co se týče používání jazyka u ostatních respondentů, jedná se ve všech případech již pouze o češtinu, přestože i v jejich případech jsou patrné občasné nedokonalosti či chyby v jejím používání.

Instituce sousedství, přátelské vazby

¹⁸⁸ F.D., muž, reemigrant (Maďarsko), 75 let, Krajková.

¹⁸⁹ A.R., žena, Něm., 71 let, Hřebeny.

Sociální prostředí vesnice je velmi typické svou institucí sousedství. Vztahy mezi sousedy jsou prvkem, který může vazbu k místu ovlivnit jak pozitivním, tak negativním způsobem. Nejednou se prostředí, ve kterém všichni takřikajíc vědí „všechno o všech“, stává důvodem odchodu z místa, popřípadě uzavření se vůči okolnímu světu. Sociální vazby v pohraničních obcích byly navíc v období po druhé světové válce ovlivněny již několikrát zmíněnou rozmanitou skladbou obyvatelstva. Svou roli právě zejména v počátcích osídlení, hrála ve vývoji sousedských a přátelských vztahů, také otázka jazykové bariéry. Ta je u respondentů nejčastěji reflektována v případě vztahu německých starousedlíků a reemigrantů z východu, kteří obvykle německy neuměli. „*A jak jsem přišla potom sem, tak tady bydlela rodiče, oni měla šest dětí a ti přišli z Rumunsku! ... No, tak jsem s nima mluvila, no – co to šlo, protože německy oni vůbec neuměli ani česky neuměli moc – to babička a to – to vůbec nešlo, no – je to tak*“¹⁹⁰.

Tato bariéra byla však v průběhu času překonána a sami respondenti se o vzájemných vztazích Čechů (Slováků) a Němců zmiňují v pozitivním smyslu. Zvláště intenzivně vzpomíná na vzájemné vztahy s německou rodinou, která však byla následně odsunuta, respondentka M.K. „*No a přivezli nas sem do Krajkovy a davali nas po rodinach – tam ještě ti Němci bydleli. Ale co my jsme bydleli ..jo, co já jsem tak jako kolem zaslechla, takže nikdo jako nebyli to zlí lidi, byli hodný a ty vůbec, co my jsme bydleli, tak byli strašně hodný*“¹⁹¹. I v pozdějších letech našla tato respondentka své přátele zejména mezi místními Němci – v mnoha ohledech tak došlo k prolnutí přátelských a sousedských vazeb. „*Tady jsme měli kamarády Eichenbergnerovi se jmenovali. Bydleli tady vedle, jak bydlej Markovi mladý, tak s nima jsme kamarádili, jo. Ty ještě s náma chodili na ty čarodejnice a bavili jsme se tady pohromadě, protože my jsme se navštěvovali každé týden. My jsme hrávali žuliky..karty. Třicet let jsme s nima kamarádili a v dobrém strašně a to byli Němci jako. To byly dobrý susedi*“¹⁹². Z této i z dalších výpovědí respondentů novoosídlenců je zároveň jakoby patrná snaha obhájit místní Němce a vzájemné vztahy s nimi proti určitému obecnému negativnímu

¹⁹⁰ A.R., žena, Něm., 71 let, Hřebený.

¹⁹¹ M.K., žena, reemigrantka (Rumunsko), 71 let, Hřebený.

¹⁹² M.K., žena, reemigrantka (Rumunsko), 71 let, Hřebený.

mínění, které jakoby dopředu očekávají. V onom "obhajovacím" tónu hraje určitou roli pravděpodobně také fakt, že tito konkrétní respondenti navázali s některými Němci za svůj život velice úzký (mnohde manželský) vztah.

Prvek sousedství jako důležitý faktor přináležitosti k místu zmiňuje také respondent F.D. *„My jsme měli to štěstí, že jsme měli tady dobrýho souseda. Ten náš soused to byl taky teda taková německo-česká rodina a on dělal tady vedoucího Krajky ... a ten nás tady v tý celý Krajkový uvedl. Všecko nám řek – odkad' fouká vítr a podle toho jsme se doma řídili¹⁹³“*. Sousedské vztahy jsou zde charakterizovány jako určitá pomoc a takto je vnímají i ostatní respondenti. Na špatné zkušenosti v tomto ohledu nevzpomínají ani respondentky německé národnosti, což však neznamená, že se jim tyto zkušenosti v životě vyhnuly, nýbrž pouze to, že pro ně pravděpodobně nehrají tak důležitou roli, aby se o nich v rozhovoru zmínily.

Pro německé starousedlíky však představovalo významnou změnu v identifikaci se sociálním prostorem obce opět vysídlování v 60. letech. Toto období znamenalo další významný zásah do sociokulturní a národnostní skladby místní společnosti. Němci, kteří v oblasti zůstali, přišli náhle o řadu přátel a sousedů, s nimiž se mohli identifikovat především. *„A bylo jako kamarádství – jsme mohli jít k sousedovi, nebo tam jak.. A dneska nikdo neny, dneska jsme tady jako ztracený. Mám tady dceru, ona přijde akorát nakrmit (zvířata) a jinak je člověk sama“¹⁹⁴*. Důležitým aspektem tohoto pocitu osamění není pouze „ztráta“ německých přátel, ale také věk respondentů, neboť mnoho jejich vrstevníků již nežije.

Důležitost sociálních vazeb pro vědomí regionální identity zmiňuje také respondentka A.R. v reflexi situace právě německých dobrovolných vysídlenců po příchodu do Německa. *„...a v Německu, tam jsou taky ty jedni, co tam byli, ti jsou pro sebe, ty druhý, co museli vysídlovat, ty jsou taky zvlášť a ty, co sami šli, ty jsou taky zvlášť“¹⁹⁵*. Toto společenské rozvrstvení je zmíněno v souvislosti s touhou německých vysídlenců po domově a faktem, že si v Německu již nezvykli. Za jeden z důvodů této skutečnosti považuje právě

¹⁹³ F.D., muž, reemigrant (Maďarsko), 75 let, Krajková.

¹⁹⁴ P.D., žena, Něm., 84 let, Krajková.

¹⁹⁵ A.R., žena, Něm., 71 let, Hřebeny.

ne příliš dobré sociální vztahy. V tomto ohledu zároveň považuje svou situaci za lepší.

Shrnutí

Reflexe vědomí etnické či národní identity v souvislosti s regionální identitou se ve výpovědích respondentů projevuje zejména v souvislosti se vzpomínkami na poválečné období. Zde vystupuje jako velmi silný prvek ovlivňující jak vlastní sebeidentifikaci jedince - a to především z důvodů jakéhosi vnějšího tlaku produkujícího určité skupinové "nálepky" (identity), tak samotné postavení člověka ve společnosti (zejm. situace Němců po válce). Pocit příslušnosti ke skupině je však na druhé straně, navzdory rozdílné národnostní skladbě, posilován vytvářením pevných sociálních vazeb, ať už přátelských, partnerských, či sousedských. Narušení, či úplná ztráta těchto vazeb naopak představuje oslabení pocitu sounáležitosti s určitým společenstvím a tím i oslabení vědomí regionální identity.

5.4.3 Kulturní a duchovní život obcí

Pocit přináležetosti k lokální kultuře určitého místa, či regionu, stejně jako dodržování určitých tradic a zvyků (místních, lokálních, regionálních, rodinných, ale i běžných – Vánoce, Velikonoce) je důležitým a velice významným aspektem regionální identity. „Kvalita a míra vztahu k tradicím vypovídá o vazbě respondentů na jejich město (obec) i o síle této vazby“.¹⁹⁶

Proces utváření nové lokální kultury v novoosídleneckých vesnicích opět velmi podrobně popisuje Iva Heroldová ve svém, zde již mnohokrát citovaném, článku *Novoosídlenecká vesnice*. Za hlavní činitele ovlivňující formování společenské a duchovní kultury tohoto prostoru přitom označuje jednotlivé lokální kultury přinesené, ať už českými, či jinoetnickými, osídleneckými skupinami. Určitý vliv, přestože spíše minimální, připisuje autorka také kultuře původní, starousedlické (tato skutečnost závisela zejména na množství zůstavších starousedlíků). U všech těchto "dílčích" kultur je však registrováno určité oslabení jejich původní podoby způsobené mnoha faktory, z nichž lze jmenovat alespoň některé jako např. nemožnost přenést celou

strukturu lokální kultury (s čímž souvisí také nepříliš časté homogenní osídlování oblastí), či snahu osídlenců příliš se nelišit od ostatních.¹⁹⁷ Následné „vytváření celolokální kultury novoosídlenecké vesnice bylo především záležitostí institucí, organizací, spolků, anebo iniciativy jednotlivců, zatímco přežívající zbytky přinesených skupinových kultur byly záležitostí především neformálních skupin, v menší míře institucí.“¹⁹⁸

Jakým způsobem se tato zjištění shodují s vyjádřením respondentů a do jaké míry se oni sami identifikují s lokální kulturou, se pokusím nastínit v následujících kapitolách. Součástí popisu bude také analýza toho, jakým způsobem je vývoj lokální kultury reflektován v místní kronice.

Místní kulturní pluralita poválečného období a její vývoj v následujících letech (výběr z obsahové analýzy kroniky obce Krajková)

Zápisy, obsažené v kronice obce Krajková, vztahující se k prvním létům po 2. světové válce, vypovídají o převládající vítězné náladě rozšířené v tomto období pravděpodobně v celé, ne jenom československé, společnosti. Oblast pohraničí byla v tomto směru ještě o něco typičtější vzhledem k faktu, že lidé sem často přicházeli s odhodláním obnovit průmyslovou sílu jednotlivých krajů a vnést do nich chybějícího „českého ducha“. I tato skutečnost je v kronice reflektována a ztvrzena poměrně důkladným popisem Národní pouti (viz příloha str. 109), jež se v Krajkové konala již v létě roku 1946. Uvedený program této akce vypovídá o pestrém kulturním složení nového místního obyvatelstva. Zmiňovány jsou přitom ženy a muži ze Slovenska oblečení v národních krojích, dále skupiny hudebníků složené z holandských reemigrantů, ale také např. výstava krajek a hudebních nástrojů, které představují produkty místní, ještě předválečné, tradiční výroby. Konána byla podle zápisu rovněž „polní mše svatá“, již zmiňují respondentky německé národnosti taktéž jako prvek kultury místních starousedlíků. Německý původ těchto výrobků či tradic však v kronice zmiňován není. Zdůrazněna je naopak přítomnost určitých prvků české státnosti jako např. standard či státních vlajek. Zmínky o obyvatelích německé

¹⁹⁶ Kašpar, J., *Lokální identita ve stínu metropole*, Diplomová práce FHS UK, Praha 2003.

¹⁹⁷ Heroldová, I., *Novoosídlenecká vesnice*, In Český lid 71, 184, s. 135-136

¹⁹⁸ Heroldová, I., *Novoosídlenecká vesnice*, In Český lid 71, 184, s. 137.

národnosti se vzhledem k tomuto období objevují pouze v souvislosti s probíhajícími odsuny.

Zdá se však, že v samotných počátcích utváření lokální kultury v Krajkové a okolních obcích hrála návaznost na místní kulturu a tradice určitou roli. Svůj podíl na tom mohla mít také skutečnost, že zde oproti jiným krajům, zůstalo poměrně vysoké procento Němců. Je však otázkou, do jaké míry se tito lidé mohli v dané době podílet na společenském životě obce (respondenti o tomto příliš nevypovídají). Nositeli informace o původních místních tradicích však mohli být také starousedlíci české národnosti, kterých zde bylo sice naprosté minimum (ani ne 1 %), ale přeci jen se zde nějakí nacházeli.

Zápisy z dalších období, však svědčí o značném přerušení zmíněné návaznosti, jež bylo spojeno zejména s událostmi po r. 1948 a následným ustavením Komunistické strany do čela státu (a tím i obce). Vliv této strany a jejích institucí se velmi výrazně promítl také do kulturního života v obci, jež byl od daného období organizován především nově vytvořenými kulturními organizacemi (Český svaz mládeže, Svaz žen atd.). Počátek této etapy vývoje je v kronice znatelný také velmi výraznou změnou stylu zápisu, jež je dále typický svou měrou dobové tendenčnosti. Ta se projevuje zejména ve zvýšeném množství zápisů, jež se (zcela nekriticky) věnují politické situaci včetně nejrůznějších vládních ustanovení (hospodářské plány atp.), a jmenování prezidentů, či předsedů Komunistické strany Československa. Kulturní život v obci je oproti tomu reflektován poměrně málo a spíše na úrovni hodnocení činnosti jednotlivých místních organizací a angažovanosti jejich členů ve prospěch obce a společnosti. S tímto obdobím také mizí další zmínky o místní kulturní pluralitě či udržování nějakých kulturně specifických tradic. Velmi charakteristické pro tyto soudobé zápisy je také používání slovních obrátů a větných spojení úzce přínáležejících k politickému žargonu tehdejší doby.

Činnost kulturních organizací v obci je zejména v počátečním období hodnocena převážně jako dobrá. V obci se podle zápisů pravidelně konají taneční zábavy a plesy, na jejichž pořádání se jednotlivé organizace (konkr. seznam střídají a dalšími pravidelnými akcemi jsou oslavy Mezinárodního dne žen, Prvomájové slavnosti, různé sportovní turnaje a Dožínky. Jediným, co

v tomto směru přetrvalo z předválečného období, je tedy pravděpodobně pouze pouť sv. Petra a Pavla (přesto je však nutné podotknout, že o konkrétních místních slavnostech a tradicích předválečného období nemám příliš podrobné informace). Kulturní akce se obvykle odehrávaly ve velkém sále kulturního domu MNV.

60. léta a s nimi spojené vysídlování místních německých rodin je v kronice zaznamenáno s jistou dávkou kritiky. Jejich odchod je pojmám ale především v souvislosti s hospodářským fungováním obce, kulturní část zůstává opět mírně stranou a to i v případě reflexe příchodu dalších osídlenců z vnitrozemí na konci 60. a začátku 70. let.

Určitá stagnace činnosti organizací a s ní spojená kritika se v kronice objevuje především od počátku 70.let. Toto hodnocení se následně vine v podstatě celým obdobím normalizace až do r. 1989. V průběhu této doby dochází také k úplnému utlumení činnosti některých organizací a jejich následnému zániku. Spolu se změnou režimu dochází i ke změnám ve struktuře společnosti, což má opět vliv na fungování organizací a celkovou podobu společenského života v obci, jež je v kronice reflektován znovu nepříliš pozitivně. Příčinu tohoto stavu si kronikář vysvětluje v první řadě tím, že v obci chybí velký sál, ve kterém by se akce mohly konat, a v nichž by se zároveň mohly scházet členové organizací (v současnosti probíhají v sále bývalého kina – ten je zde však považován za nepříliš vyhovující). Další příčinu pak vidí ve zvýšeném nezájmu lidí způsobeném rostoucí individualizací společnosti, ale také v tom, že lidé dnes již nic nenutí, aby se aktivně podíleli na životě obce. Tento prvek je zde vnímán jako určité pozitivum období komunismu.

Jako organizátor většiny společenských akcí od začátku 90. let až do současnosti funguje ve většině případů obecní úřad v Krajkové (v obci Josefov taktéž), či škola a v některých případech také místní Sbor dobrovolných hasičů. V několika posledních letech je coby pořádatel organizace zmiňován také mikroregion Svatavka. Důležité je zde připomenout, že na začátku 90. let došlo k oddělení některých obcí od obce Krajková (např. Josefov a Hřebeny) a kronika se tudíž zaměřuje na užší okruh místního života.

Pravidelnými akcemi konanými v současné době v Krajkové (podobně je tomu tak i v obci Josefov) jsou – pálení čarodějnic a stavění máje, oslavy dne dětí, pouť sv. Petra a Pavla (v Josefově pouť Svatováclavská), setkání s důchodci a...

Lokální kultura, zvyky a tradice z pohledu respondentů¹⁹⁹

Zmínky o poválečné kulturní pluralitě nově příchozích obyvatel, uvedené na začátku předchozí kapitoly, se ve výpovědích respondentů objevují spíše z hlediska, taktéž již uváděných, skupinových charakteristik. Hlubší promítnutí určitých specifických etnokulturních tradic a zvyků do života místní společnosti nereflektuje žádný z respondentů.

Určité rozšíření části odlišného rodinné tradice oslavy Vánoc (jež respondentka označuje zároveň za tradici slovenskou) na úzký okruh přátel a sousedů, uvádí pouze respondentka M.K. *„Jo, to taky ještě, když tady rodiče bydleli, to u nás byl takovej zvyk o Vánocích, že se chodila po zpevanky. Nevim, jak se tady tomu říká. Tady to ani nedělaj, jako nechodí. Večer jsme po večeři... se navečeřeme, jsme se najedli a potom asi za hodinu, tak jsme mysleli – no teď už budou mít po večeři, abychom nešli zase brzy, jo. Tak jsme šli raděj později a to se nesmělo jít dovnitř hned, to jsme museli buď zpívat pod okny nebo u dveří, jo. ‚Narodil se Kristus Pán, veselme se..‘ nebo ‚Pásli ovce Valaši při Betlémské salaši‘ tyhle ty písničky, to vždycky jsme zpívali. A můj tatínek, jak jsme tam nepřišli, tak to byl smutný, ..A to ještě bydlel tady švagr, sestra, tak jsme šli společně vždycky. ... A oni potom se to dozvěděli Eichelbergelovi [sousedí, přátelé –pozn.aut.] a říkali: ‚Kde jste byli?‘ No, říkam u nás je to zvykem takhle chodit zaspívat večer a posedět k baraku, jenomže tady nemůžeme, no. Nikdo si to nepřeje. ‚No, to přijďte k nám, to my budeme rádi!‘ No, tak jsme jednou tam přišli .. i s Bartošovýmá jsme šli k Eichelbergelovým a tak jsme jim zaspívali a ti byli šťastní! Tak jsme potom zas šli [společně se sousedy, pozn.aut.] tři rodiny k našemu tatínkovi a tak ten byl taky zase šťastnej“²⁰⁰. Předáním, či rozšířením určité rodinné kulturní*

¹⁹⁹ Pozn. aut.: Zde považuji za důležité znovu zmínit fakt, že respondent F.D. je dlouholetým kronikářem obce Krajková – některé názory uvedené v předchozí kapitole se zde tedy mohou opakovat právě z tohoto důvodu.

²⁰⁰ M.K., žena, reemigrantka (Rumunsko), 71 let, Hřebeny.

odlišnosti, zde vlastně nakonec dochází k obohacení a ztvrzení již existujících sociálních vztahů a v důsledku toho i určité přináležitosti k místu.

Ostatní respondenti se o rodinném způsobu slavení svátků příliš nezmiňují. Styl, jakým podávají informaci o přítomnosti těchto svátků ve svém životě, hovoří o tom, že způsob jejich slavení a to, že se vůbec slaví, považují za jakousi samozřejmost a běžnou součást místní kultury, jež se rodinu od rodiny příliš neliší. Svátky, které respondenti do této oblasti řadí, jsou především Vánoce, Velikonoce a Nový rok.

Z místních tradic, udržovaných, jak v Krajkové, tak v Josefově a přilehlých obcích, respondenti obvykle jmenují pálení čarodějnic, stavění májky a pouť sv. Petra a Pavla. Velmi silný regionální význam má podle respondentů zejména pouť v Chlumu nad Svatavou, kam často jezdívají také Němci, kteří zde kdysi žili. Tuto pouť respondenti zároveň shodně označují jako jednu z mála místních tradičních akcí, na které dosud vcelku pravidelně chodívají. Jejich současné zapojení do společenského života obce je zejména z důvodů vysokého věku všech respondentů spíše minimální. (Tuto skutečnost mimo jiné potvrzuje i má zkušenost z terénních pozorování v Krajkové i Josefově, podrobněji viz dále.) Lidé důchodového věku se však údajně v hojném počtu účastní místních předvánočních posezení s důchodci, kde mají možnost si společně popovídat a především také zavzpomínat.

Právě ve vzpomínkách souvisejících se společenským životem obcí se respondenti nejčastěji vrací k četným zábavám, které se zde konaly. Na tyto akce vzpomínají sice s určitou dávkou sentimentu a nostalgie, zároveň jim však připisují také velmi racionálně podložený význam pro fungování místního společenství a to zejména ve smyslu posilování stávajících a vytváření nových sociálních vazeb nejen v rámci jedné obce, ale právě i mezi obyvateli obcí sousedních. „...v Josefově.. a to bylo, že byla tam hospoda a tam dělali zabavy a tam jsme každý měsíc, pokud byla možnost, tak jsme šli na zabavy. To bylo hezký a bylo to takový společenský hezký... Hezký vzpomínky jsou to. ... A do Krajkový jsme chodili i na Boučí.. bylo to veselý dřív a se dělalo hodně ty zabavy... Dneska už ty lidi jsou takový uzavřený a už nejdu tolik do společnosti..se ani neznají pomalu“²⁰¹. Určitý vliv je v tomto směru

²⁰¹ M.K., žena, reemigrantka (Rumunsko), 71 let, Hřebeny.

připisován také televizi, posezení u níž vystřídal večerní debaty v místních hospodách.

Zábavy se v obcích sice konají dodnes, ale již nejsou tak časté, respondenti jako hlavní důvod této skutečnosti jmenují především chybějící prostory. „*A když delaj zabavu, tak sál - nyc neny – tak měli venku vždycky. Venku normálně maj zábavu, na zahradu. Když je hezký počasí, tak to jde, ale když počasí neny hezký, tak to je špatný*²⁰². Takto popisuje situaci v Josefově respondentka A.R.. Zábavy se v této obci konají na volném prostranství vedle „hasičárny“. Místní hospoda, která byla dříve pro tyto účely využívána, již řadu let nefunguje – přestože se současný majitel snaží o znovuzahájení provozu, využívání společenského sálu je zatím spíše v nedohlednu. Zánik řady hospod a s nimi spojených určitých „center každodenního společenského života“ reflektují i ostatní respondenti jako negativní, neboť většina místních pak často odjíždí za zábavou jinam a život v obcích jaksi stagnuje.

Kritika současného kulturního vyžití v obci je stálým tématem respondentů také v souvislosti s místními mladými lidmi, neboť jak se respondenti domnívají: „*...pro ty mladý– vony neví, co maj dělat. Ty přijdou ze školy a furt neví, co, jo. Vony furt koukaj – neví, co mají dělat. Nic neny pro ty mladý, no*²⁰³. Důležité je však brát tyto úvahy s mírným odstupem, neboť z obecného hlediska jde za prvé o velmi obvyklé stanovisko starších lidí vůči mladým bez ohledu na místo, ve kterém je tato situace hodnocena a za druhé tato hodnocení ne zcela odpovídají skutečné situaci v obcích, o níž nemají respondenti v současné době příliš důkladný přehled, jelikož se pořádaných akcí ve většině případů již skutečně neúčastní.

Důležitým poznatkem plynoucím z výpovědí respondentů vztahujících se ke kulturnímu životu v obci je skutečnost, že období předrevoluční považují do značné míry za kulturně bohatší, než období následující, během něhož zde došlo nejen k zániku řady organizací, ale také místních hospod prostředkujících taktéž řadu sociálních kontaktů. Reflexe přerušení určité kontinuity kultury a tradic, k němuž zde došlo po druhé světové válce, se v určité míře, i když pouze okrajově, vyjadřují respondentky starousedlice. Tyto

²⁰² A.R., žena, Něm., 71 let, Hřebený.

²⁰³ A.R., žena, Něm., 71 let, Hřebený.

zmínky se ale obvykle týkají pouze většího množství společenských zařízení, či slavnostnější a „hezčí“ podoby místních poutí.

Skutečnost, kterou na druhé straně vnímají respondenti ve spojení s komunismem a místní kulturou jako negativní, je určité utlumení duchovního života obce, do něhož počítají např. i některé dřívější zákazy konání poutí (viz pouť v Chlumu nad Svatavou, viz příloha s. 108). Podobně kriticky se respondenti staví také vůči zacházení minulého režimu s místními kulturními či historickými památkami. Zde se tedy jedná spíše o kulturu hmotnou, jež je však pro vědomí regionální identity neméně důležitá. *"Tak jak jsem tvrdil - každý režim má svoje pozitivní i negativní stránky a u toho starýho režimu tohleto bylo moc špatný, že tyhle ty starožitnosti , ty památky - těm nedávali tu péči, co zasloužilo"*²⁰⁴. Na mysli má respondent v tomto konkrétním případě především zničení místního zámku v Hřebenech

Kulturní paměť

Určité povědomí obyvatel o historických souvislostech a událostech spojených s místem, v němž žijí, nazývané zde *kulturní paměť*, je taktéž jednou z velmi důležitých součástí regionální identity ovlivňující pocit přináležitosti k určitému místu. Množství těchto znalostí také do značné míry vypovídá o zájmu daného člověka o oblast, ve které žije a způsobu, jímž se k ní vztahuje. Pohraniční regiony jsou v tomto ohledu opět velmi specifickým prostředím, neboť značná část historie, ke které se mohou místní lidé vztahovat, souvisí s jejich životy poměrně vzdáleně. Přesto však rozhovory s respondenty vypovídají o tom, že povědomí o určitých historických událostech, k nimž v této oblasti došlo, se předává i mezi těmi, kteří do těchto míst přišli jako novoosídlenci. Důležitou roli v tomto směru sehrávají místní starousedlíci z původního osídlení, kteří jsou určitými zdroji tohoto zprostředkovaného vědomí. V případě našich respondentů je tedy důležitým fakt, že všichni udržovali a stále udržují živé kontakty s některými z nich – a to ať prostřednictvím smíšených manželství, či přátelských a sousedských vztahů.

²⁰⁴ F.D., muž, reemigrant (Maďarsko), 75 let, Krajková.

Příkladem tohoto zprostředkovaného vědomí je např. téměř shodné vyprávění o místní historii Hřebenského panství a s ním spojeném životě baronky Kopalové ve výpovědi respondentek M.K. a A.F. „...a strašně si chválili tu, co tu byla zámecká paní – tu ..Františka Kopalová. Takže že prej byla strašně hodná na ně, to říká i pan Roedig, i Eicheberglovi to říkali a v Josefově ty starý, co tady vyrůstali, ty naše ročníky, jo. Tak ona říkala, že strašně pomahala, když byly chudší rodiny – ona nemohla mít děti prej, nemohla mít děti a dělala pro děti furt takový, když končil rok školní takový hostiny – něco tam jako v tý hospodě tady. Nebo na zámku něco dělala. To vyprávějí oni, to my už nevíme, ale oni to vzpomínají v dobrém, jako že hodně dělala pro ně. Nebo na pouť se šlo pěšky – to dřív nebyly auta, tak se šlo pěšky a tady je pod náma velikánská lípa a tam byl stůl, lavičky a tam vždycky dostali občerstvení, posezení a pak se šlo zase dál. Takže to moc bylo hezký vzpomínají. No, a nechali to zpustnout, no – taková škoda [zámek Hartenberg, pozn. aut.]²⁰⁵. Předválečný příběh spojený s budovou místního zchátralého zámku (viz příloha s.107) následně zakládá ještě o něco citovější vztah této respondentky k dané stavbě a je podnětem pro negativní hodnocení následného vývoje. V podobném smyslu se k danému místu vztahují i ostatní respondenti a zdá se, že v této věci sdílejí všichni podobné představy, jež jsou právě určitým obrazem části místní kulturní paměti, jež představuje určité pomyslné společné vlastnictví zdejších obyvatel.

Z této podstaty věci, avšak jako opačný příklad, vychází také určité rozhořčení respondentky A.R. nad současným lidovým názvem bývalé hospodářské usedlosti v Hřebenech “cikánský dvůr”. K tomuto vždy podotýká: “..ale to nebyl cikánský dvůr – to byl Klier! Klier dvůr, jo – to tenkrát ten Klier, co tady byli, co museli jít pryč [odsun 1946, pozn. Aut.]. To byl Klier statek a pak přišli tolik cikáni a ty to obydleli a od té doby je to cikánský dvůr, jo, ale normálně to není. A když někdo řekne Klier statek, tak „Co to jé?”²⁰⁶. Tímto posledním dovětkem respondentka charakterizuje, pro ni, „hloupý“ dotaz, se kterým se na ni občas obrací i někteří z místních poválečných novoosídlenců. Tuto neznalost považuje respondentka za do

²⁰⁵ M.K., žena, reemigrantka (Rumunsko), 71 let, Hřebeny.

²⁰⁶ A.R., žena, Něm., 71 let, Hřebeny.

určité míry urážející, neboť pro ni vyjadřuje určitou lhostejnost místních ke zdejší historii, jež je ve svém důsledku patrná i na podobě některých míst.

Shrnutí

Reflexe kulturního a duchovního života obce se v rovině regionální identity respondentů projevuje především jako určité hodnocení vývoje a změn společenského kulturního života zaznamenané především po r. 1989. Tato proměna je ve vědomí respondentů vnímána spíše negativně a rostoucí individualizaci místní společnosti chápou jako určité odcizování se prostoru obce, jež tím zároveň ztrácí na životě. Respondentky německé národnosti zároveň vnímají jako negativní prvek skutečnost přerušení místní kulturní tradice, jež má v důsledku negativní vliv na přístup místních ke svému prostředí., jehož celá významová a symbolická struktura jim zůstává převážně skryta. Ve vývoji duchovního života obce je jako mezník vývoje chápáno období komunismu, jež svou tendencí potlačování víry utlumila její veřejné projevy ve formě hojně navštěvovaných mší atd. Pozitivním faktorem v otázce místní kulturní paměti je však skutečnost, že v oblasti dochází k alespoň částečnému prostředkování historického povědomí, jež plyne obvykle ze vzpomínek místních starousedlíků.

i

6 Závěr

Na začátku této práce byl stanoven její hlavní cíl jako „snaha poodhalit, jakým způsobem se utváří vztah mezi člověkem a jeho *žitým prostorem* (fyzickým i sociálním), který zde nazýváme *regionální identitou*“. Konkrétním prostředím, k němuž byla tato otázka vztažena, zde byl mikroregion Svatavka nacházející se v pohraniční oblasti západních Čech. Tuto oblast jsem si vybrala, mimo jiné, také proto, že zde došlo po druhé světové válce k přerušení kontinuity osídlení. Jistým předpokladem tedy bylo, že vztah místních obyvatel k prostředí, kde žijí, bude tímto faktem do značné míry poznamenán, ale zároveň bude možné provést určité srovnání mezi tím, jak se ke svému žitému prostoru vztahují místní starousedlíci a tím, jak jej vnímají pováleční novoosídlenci. Předmětem mého zájmu byla dále také otázka, jakým způsobem ovlivňovaly významné historické mezníky v dějinách České republiky vztah lidí k místu, o které mezníky šlo a jakým způsobem se do tohoto vztahu promítly.

Výzkum jako takový byl zahájen na začátku roku 2005 studiem charakteristiky oblasti založeném zejména na dostupné odborné literatuře. Přípravná fáze výzkumu zahrnovala také seznámení se s tím, jak je téma regionální identity pojímáno především v českém vědeckém prostředí. Dále následovalo stanovení metod výzkumu, určení charakteristik zkoumaného vzorku a vymezení hranice zkoumané oblasti. Výběr respondentů a vstup do terénu byl zahájen v polovině dubna r. 2005. Následně jsem provedla pět dvou-rozhovorů s obyvateli mikroregionu Svatavka pocházejícími jak z řad starousedlíků, tak z řad novousedlíků. Součástí pobytu v oblasti bylo také provedení obsahové analýzy kroniky a dále terénní pozorování průběhu místních tradičních i čistě kulturních událostí. Materiál získaný v terénu, jímž zde byly v první řadě audio záznamy rozhovorů a pozorování zachycená v terénních poznámkách, jsem následně zpracovala do podoby souvislého textu. U rozhovorů jsem provedla kompletní přepis záznamu, či rekonstrukci rozhovoru z provedených poznámek (tam, kde se audio záznam pořídit nepovedlo, či byl odmítnut). Rozhovory jsem dále analyzovala pomocí metody otevřeného kódování, která mi umožnila stanovit strukturu toho, jak se respondenti ve své výpovědi vztahují k místu, kde žijí.

Množství respondentů zde představuje velmi malý vzorek místního obyvatelstva, s čímž je nedílně spojena skutečnost, že veškerá zobecnění závěrů zůstávají záležitostí velmi hypotetickou. Práce je tedy pojata spíše jako určité počet případových studií.

Analýza získaných dat odhalila ve výpovědích respondentů základní rozdělení způsobu jejich vědomého vztahu k prostředí, v němž žijí, do dvou rovin (toto zjištění odpovídá také zjištěním F. Zicha a kol. viz schéma 1). Jednu rovinu tohoto vztahu zde, po vzoru F. Zicha, nazývám „vazba na území“, jež představuje vztah člověka k okolí chápanému zde ve fyzickém slova smyslu. Druhou rovinou je vztah člověka k sociálnímu prostředí, tedy „sociální aspekt regionální identity“. Podle tohoto základního členění strukturují již samotnou analýzu, jež pomáhá odhalit hlubší strukturu jednotlivých témat přiřazovaných respondenty k fyzické, či oné hmotné stránce vztahu člověka k prostředí. Zmíněná témata, jimiž jsou zde „sociálně-ekonomické souvislosti vazby na území, vědomí domova, reflexe krajiny a žitého prostoru a vymezení hranic regionu“ spadají pod oblast fyzického vztahu k místu a „rodina, etnická identita a kulturní a duchovní život obce“ hovoří o části vztahu sociálního. Obě zmíněné skupiny dohromady představují strukturu regionální identity respondentů zachycenou v uskutečněných rozhovorech. Každé z těchto témat je dále podrobněji členěno do prvků vztahu respondentů k místu postihujících konkrétní motivy či okolnosti pozitivní či negativní přináležitosti k prostředí.

Z celkového zjištění tedy vyplývá, že důležitou roli v otázce identifikace s prostředím hraje v případě respondentů **motiv ekonomický, či socioekonomický**, zakládající možnost vytvoření pevného a jistého zázemí v podobě domu či bytu, spojený úzce s možností mít v daném prostředí stálé zaměstnání. Tento motiv je vztahován jak k prostředí vnímanému úzce ve smyslu obce či regionu, tak k území celého státu. Dalším motivem vazby na území je samotný **pocit domova** silně se projevující jako jistota toho „někam patřit“, „někde to znát“, „mít kořeny“. I zde se opět projevuje mnohost členění domova, čímž dochází k potvrzení uvedených teoretických pojetí, neboť respondenti se k domovu, jakožto místu, vztahují jak v rovině nejužšího vymezení prostředí (dům), tak dále z hlediska obce a blízkého okolí a v určitých případech za domov označují také území státu. Takto vymezené roviny jsou v podstatě jednotlivými **ohraničeními „regionu“** a vyjádření určitého vztahu k nim hovoří také o určitém

stupni identifikace. Tyto hranice jsou zde slovně označovány názvy obcí (Krajková, Hřebeny, Josefov), regionu (Sokolovsko), státu (Česká republika), ale také pojmy jako např. „pohraničí“, či „Sudety“. Pojem „kraj“ (Karlovarsko) zde není zmiňován ani jednou. Stejně tak se respondenti nezmiňují o „mikroregionu“ jako takovém, ale z kontextu výpovědí je evidentní, že obce mikroregionu zahrnují do oblasti blízkého okolí pevně spojeného s místem, kde žijí. Jako víceméně samostatný motiv vnímám ve výpovědi respondentů také vztah ke konkrétnímu fyzickému obsahu oněch vymezených „regionů“ – tedy **vztah ke krajině a žitému prostoru** jako takovému. Z hlediska tohoto vztahu zaujímají respondenti především estetické, či užité hodnotící postoje. Pozitivní soudy přitom posilují míru identifikace s prostředím, negativní naopak. Vztah ke krajině jakožto aspekt regionální identity představuje především ve vesnickém prostředí důležitý prvek celkového utváření venkovského prostoru. Základem tohoto vztahu je vztah k půdě – respondenti toto vše reflektují a uvědomují si význam těchto aspektů pro samotnou existenci obcí.

Sociální stránku regionální identity, chápanou jakožto pocit přináležitosti k určitému místnímu společenství (lokální společnosti), postihuje ve výpovědích respondentů taktéž několik rovin. První z nich, jež tvoří souvztažnost s pojmem domov, představuje **rodina**, pociťovaná všemi respondenty jako silný prvek vazby k určitému prostředí (tedy nejen sociálnímu, ale zprostředkovaně i fyzickému). Rodina však představuje pouze velmi malou část lokální společnosti a je potřeba ji doplnit vědomím určité skupinové identity, jež se v této rovině může projevat jako **identita etnická**. Tato součást regionální identity je ve výpovědích respondentů pojímána mnohde s obvyklou chybnou záměnou etnicity a „*ethnonimity*“ a v tomto smyslu především dochází k rozlišování jednotlivých skupinových identit, jež však zdá se nehrají v současnosti až tak silnou roli. K významněji vnímanému odlišení dochází pouze v případě místních Němců, nejde však o odlišení nijak negativní. To lze naopak najít v případě Romů, či cikánů, vůči nimž se vymezují respondenti ve všech pěti případech. O překlenutí etnických odlišností, jakožto základu vazby pouze „ke své skupině“ hovoří přátelské a sousedské vztahy vytvářené napříč jednotlivými skupinovými identitami. Dalším důležitým prvkem vztahu k lokální společnosti je respondenty postihována **kulturní a duchovní život obce**. Oba tyto prvky respondenti chápou jako něco, co může významným způsobem posilovat sounáležitost jednotlivců

s celkem lokální společnosti. Současný stav však hodnotí spíše z onoho opačného hlediska a ještě o stupeň silněji, na úrovni kulturní paměti, tradice a zvyků reflektují tuto situaci respondentky starousedlice – bohužel spíše také negativně, což však nelze vzhledem k novoosídleneckému charakteru oblasti považovat za příliš překvapivé.

Všechny zde vyjmenované aspekty, či prvky regionální identity zachycené ve výpovědi respondentů obsahují ještě jakýsi vnitřní, značně členěný, časový rozměr. Uvnitř vyjmenovaných aspektů jsou totiž postihovány historické mezníky, jež daný aspekt do značné míry ovlivnily a často značně pozměnily. Chronologicky prvním z těchto mezníků je r. **1946** (potažmo i 45) v dané oblasti spojený s odsuny Němců a příchodem novoosídlenců, tedy se značnou obměnou místního obyvatelstva. Toto období registrují především respondentky starousedlice, pro něž je spojen se značným omezením možnosti skupinové identifikace, ztrátou řady sociálních i ekonomických (konfiskace) vazeb k místu, ale také v pozdějších letech reflektovaným ochuzením kolektivní paměti a tradic lokální kultury. Pro reemigranty bylo toto období naopak obdobím vytvářením nových identifikačních vazeb, založených na samém počátku především na ekonomickém aspektu regionální identity.

Dalším uváděným mezníkem je r. **1948**. Tento rok spojený s nástupem komunismu představuje ve vzpomínkách respondentů změny na mnoha úrovních. Jednou z nich jsou změny v lokální kultuře, jež se v letech následujících začala utvářet na základě činnosti organizací a vedoucího postavení KSČ v obci. Období komunismu vnímají respondenti současně jako prostředek oslabení duchovní kultury (lidé už nechodí tolik do kostela) a paměti místa (zničené památky – vyhořelý a zničený hrad Hartenberg). Pro venkovské prostředí ještě významnější události však přinesl r. 1949 a s ním spojená kolektivizace zemědělství. K tomuto období se vztahují všechny respondentky z hlediska pozdější reflexe změny vztahu člověka a krajiny. Tuto změnu považují za špatnou a do značné míry oslabující regionální identitu. Předmětem jejich kritiky je zejména současná podoba okolních polí, zarůstání některých cest a luk atd. Respondent F.D. pokládá v tomto směru za horší období, jež nastalo po r. 1989. Samotná kolektivizace však měla podle výpovědi respondentů značný vliv také na ekonomický aspekt vztahu k území, jehož oslabení se projevilo v tom, že

rodiny některých novoosídlenců oblast znovu opustily. Své důsledky si toto období neslo ještě dále, do let šedesátých.

60. léta byla důležitým mezníkem z hlediska sociální struktury společnosti a to zde zejména ve smyslu dobrovolných vysídlování Němců. Tuto skutečnost vnímají respondenty starousedlice znovu jako zásah do své vlastní skupinové identity a celkově z hlediska dalšího ochuzení sociálních vazeb, vnímají a registrují ji však i ostatní respondenti, neboť s těmi, kteří odešli, měli často vytvořeny určité vazby. Některým respondentům odešli do Německa také členové rodiny, s nimiž pak na dlouhý čas ztratili kontakt – tato skutečnost mohla významně ovlivnit regionální identitu.

Posledním mezníkem je zde zmiňován rok **1989**, který je vnímán jako proměna řady aspektů a to jak fyzických, tak sociálních, jež se podle respondentů promítla do větší individualizovanosti společnosti, kde nikdo moc nechodí do hospody, ale kouká doma na televizi, do celkové proměny místní kultury, kde údajně chybí vůle a aktivita k pořádání společenských akcí, a kde zároveň není vhodné místo pro toto pořádání. Období po r. 89 zároveň znamenalo změnu ekonomických vazeb k území souvisejících často se vztahem k půdě, v tuto dobu však již poznamenaném předchozí kolektivizací. V mnoha ohledech tedy znamená úplnou ztrátu půdy z vlastnictví soukromníků (prodají ji kupř. Agropodniku), či ztrátu půdy z hlediska nechání jí ladem (zarůstání bolševníky atd.).

Z analýzy rozhovorů také vyplývá, že regionální identita je v případě obou skupin respondentů vnímána v některých ohledech odlišně. U německých starousedlic jde především o určitou silnější fixaci na místo jako takové, jež mají spojené s řadou symbolů a významů, které novoosídlenci vzhledem k tomu, že do oblasti přišli až po 2. světové válce, nemohou vnímat. K těmto aspektům patří především historické povědomí o místě. Silná vazba na fyzické prostředí také kompenzuje v minulosti často oslabované sociální vazby a s nimi spojený prvek identifikace. Ztráta fyzického sepětí s půdou je pro ně v tomto ohledu ještě o poznání citlivější, neboť zde byla zároveň spjata s místní či rodinnou tradicí. Změnou sociálního prostředí z původně téměř čistě německého na převážně české by mohlo dojít i k oslabení etnické identity, ta je zde však pociťována stále jako velmi silná, přesto už však v otázce regionální identity nehraje tak silnou

roli. Silné sepjetí s místem je u starousedlic dáno také faktem, že se v daném prostředí narodily a žijí zde celý život.

V případě novoosídlenců byl v počátku jejich příchodu do Československa jako nejsilnější faktor vztahu k území pocíťován aspekt ekonomický. V současné době v samotném vztahu k fyzickému prostředí hraje důležitou roli především vnímání okolní krajiny, přičemž naopak historické sepjetí s místem stále převážně chybí. V určitých ohledech je však zprostředkováno místními německými starousedlíky. U novoosídlenců lze také pozorovat určitou silnější identifikaci s poválečnou, nově vytvořenou, lokální společností i její kulturou. Přesto však tato společnost představuje identifikační rovinu i pro starousedlíky.

Při zhodnocení dosažených výsledků této práce, lze konstatovat, že příslušnost k určitému místu představuje z hlediska respondentů velmi důležitou část vlastní identity a z hlediska regionální identity se v podstatě překrývá s pojmem domova.

Domnívám se, že přes poměrně malé množství analyzovaného materiálu, poskytly rozhovory s respondenty řadu odpovědí na výzkumné otázky. Zároveň tento materiál umožnil postihnout danou strukturu regionální identity v případě konkrétních respondentů. V případě dílčích zobecnění, provedených zejména zde v závěru, znovu podotýkám, že jsem si vědoma malého množství respondentů zahrnutých do výzkumu a skutečnosti, že z tohoto získaného materiálu nelze učinit zobecnění platná pro celou skupinu např. novoosídlenců, či starousedlíků. Zároveň si uvědomuji, že pro doplnění, byť jen dílčího obrazu, podoby regionální identity novoosídlenců, zde chybí výpovědi novoosídlenců z vnitrozemí – výběr respondentů však probíhal převážně náhodně a i mou snahou bylo zaměřit se spíše na dvě výrazně odlišné skupiny – skupinu v místě dlouhodobě usídlenou a skupinu, jež přišla do oblasti se zkušeností zcela odlišného kulturního prostředí.

7 Použitá literatura

- BERAN, P., *O zámku Hartenberk v Hřebenech*, Sokolov 1992.
- BERGER, P. L., LUCKMANN, T., *Sociální konstrukce reality*, Brno 1999.
- BLAŽEK, B., *Venkovy: anamnéza, diagnóza, terapie*, Brno 2004.
- BLAŽEK, B., *Problémy a výhledy českého venkova*, Praha 1998.
- CÍLEK, V., *Krajiny vnitřní a vnější*, Praha 2002.
- DVOŘÁK, F., *Dějiny Krajkové*, Sokolov 2001.
- FISCHER-ROSENTHAL, W., ROSENTHAL, G., *Analýza narativně-biografických rozhovorů*, Biograf 24, 2001, s. 9-20.
- HENDL, J., *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace*, Portál, Praha 2005.
- HEROLDOVÁ, I., *Novoosídlenecká vesnice*, In *Český lid* 71, 184, s. 130-139.
- JEŘÁBEK, M., *Reflexe regionálního rozvoje pohraničí České republiky*, Praha 2001.
- MURPHY, R. F., *Úvod do kulturní a sociální antropologie*, Praha 2001.
- KANDERT, J., *Každodenní život vesničanů středního Slovenska v šedesátých až osmdesátých letech 20. století*, Praha 2004.
- KAŠPAR, J., *Lokální identita ve stínu metropole*, diplomová práce FHS UK, 2003 (vedoucí práce PhDr. Ivan Rynda).
- KUČERA, J., *Odsun nebo vyhnání?: Sudetští Němci v Československu v letech 1945-46*, Praha 1992.
- MIKŠÍČEK, P., *Revitalizace venkovského prostoru postiženého diskontinuitou*, Diplomová práce FF UK, Praha 2004.
- NOSKOVÁ, H. A KOL., *K problémům menšin v Československu v letech 1945-89*, Praha 2005.
- NOSKOVÁ, H., *Slovenští reemigranti z Maďarska v Sokolovském okrese a jejich podíl na vytváření lokální společnosti novoosídlenecké obce*, *Český lid* 76, 1989,4, s. 223-230.
- NOSKOVÁ, H., *Čeští a slovenští novoosídlenci na Sokolovsku a místní německé obyvatelstvo po roce 1945*, *Český lid*, r. 78, 1991, č. 2.
- PROKOP, V.: *Kapitoly z dějin Sokolovska*, Sokolov 1994.

PROKOP, R., *České pohraničí se zřetelem na národnostní a sociálně-ekonomickou charakteristiku*, Opava, 2000.

ROUBAL, O., *Když se řekne identita ... regionální identita (I. část)*, <http://www.socioweb.cz/index.php3?disp=teorie&shw=138&lst=111>, 28.8.2006.

Roubal, O., *Když se řekne identita ... regionální identita (II. část)*, <http://www.socioweb.cz/index.php3?disp=teorie&shw=145&lst=103>, 28.8.2006.

Roubal, O., *Když se řekne identita ... regionální identita (III. část)*, <http://www.socioweb.cz/index.php3?disp=teorie&shw=149&lst=103>, 28.8.2006.

SIWEK, T., KAŇOK, J., *Vědomí slezské identity v mentální mapě*, Ostrava 2000.

SLEZÁK, L., *Zemědělské osídlování pohraničí českých zemí po druhé světové válce*, Brno 1988.

SOKOL, JAN: *Filosofická antropologie: člověk jako osoba*, Praha 2002.

SOKOL, J., *Malá filosofie člověka a Slovník filosofických pojmů*, Praha 1998.

STANĚK, TOMÁŠ: *Odsun Němců z Československa 1945-1947*, Praha 1991.

SZALÓ, C., NOSÁL, I., *Mozaika v rekonstrukci. Formování sociálních identit v současné střední Evropě*, Brno 2003.

VANĚK, M., *Orální historie ve výzkumu soudobých dějin*, Praha 2004.

Velký sociologický slovník, Karolinum, Praha 1996.

VENCÁLEK, J., *Místní regiony a územní identita*, Ostrava 2003.

ZICH, F. (ed.), kol. autorů, *Regionální identita obyvatel v pohraničí*, Praha 2003.

ZICH, F., ROUBAL, O., SPALOVÁ, B., *Mezigenerační biografická konfigurace obyvatel české části euroregionu Nisa*, Praha 2003.

ZICH, F., *Národnostní a etnické vztahy v českém pohraničí – obraz Čecha, Němce, Rakušana a Róma ve vědomí obyvatel*, Praha, SÚ AVČR 1996.

Prameny:

Heimat und Musikfest, 450 Jahre Gossengrun, Ortsgruppe Gossengrun des Bundes der Deutschen, 1935.

Kronika obce Krajková 1948-2006, Obecní úřad Krajková.

Internetové stránky mikroregionu Svatavka: <http://www.volny.cz/svazeksvatavka/>.

Internetové stránky obce Krajková: <http://www.volny.cz/ou-krajkova/>; a <http://www.geodata.cz/krajkova/>.

Internetové stránky obce Josefov: <http://www.volny.cz/ou-josefov>

8 Příloha I. – paspartizace rozhovorů

Plné znění rozhovorů viz archiv autora.

Respondentka A.R. – (I. Rozhovor 13.4.2005, II. Rozhovor 30.4. 2005)

První rozhovor s respondentkou A.R. byl sjednán prostřednictvím kastelána hradu Hartenberg pana Bedřicha Loose. Rozhovor se uskutečnil u respondentky doma a trval přibližně dvě hodiny. Po celou dobu rozhovoru jsme byly pouze samy dvě, nikdo další do rozhovoru nevstoupil. Seděly jsme v kuchyni, kde měla paní A.R. připravené menší občerstvení v podobě čaje a koláče. Bylo patrné, že připraveno měla do určité míry i povídání, jež se ale postupně dostalo do spontánnější roviny. Respondentka byla na začátku rozhovoru seznámena s obsahem výzkumu a jeho cíly, dále bylo požádána o možnost záznamu rozhovoru na diktafon – s čímž souhlasila. Zejména zpočátku však často upozorňovala na to, že neumí dobře česky. Tento fakt ji zároveň činil mírně nervózní a způsoboval to, že občas hovořila příliš tiše. Přibližně po půl hodině se však rozpovídala jistěji. Výpovědi v češtině často prokládala německými výrazy. Samotné narativní vyprávění trvalo v případě této respondentky příliš krátce (cca 5 minut) a tudíž bylo nutné přejít ke kladení podpůrných otázek. Na tyto otázky respondentka odpovídala často dlouze a přecházela tak sama do dalších témat. Důležitá byly z mého hlediska také různé spontánní mimovolné reakce, jež respondentka do rozhovoru občas vložila.

Po skončení rozhovoru jsem si vzala od respondentky telefonní číslo, abychom se mohly dohodnout na termínu dalšího setkání. Bylo však patrné, že respondentka příliš nerozumí tomu, o čem bych se s ní chtěla ještě bavit. Následovalo tedy ještě jednou mé vysvětlení záměru výzkumu. Respondentka s další návštěvou souhlasila.

II. rozhovor se konal 30.4.2006 opět u respondentky doma – tentokrát jsme však seděly venku před domem. Respondentka byla na začátku opět požádána o možnost nahrávání rozhovoru. Opět souhlasila. Oproti předchozí návštěvě však byla o něco méně vstřícná a z celkových reakcí jsem měla pocit, že už chce mít povídání za sebou. Tomuto také odpovídaly stručnější odpovědi na doplňující otázky. Určitý vliv na toto rozpoložení měla možná

skutečnost, že v domě byl přítomen také manžel respondentky, který se sice rozhovoru neúčastnil, ale přišel se na nás jednou podívat, čímž na chvíli přerušil rok rozhovoru. Sám se něj však nezapojoval. Místo konání rozhovoru nyní umožňovalo větší rozhled po krajině, čehož také respondentka využívala jako doplnění výpovědi. Rozhovor tentokrát trval pouze hodinu. Respondentka mě v závěru povídání odkázala na další možné respondenty – paní M.K.

Pan F.D. – (I. Rozhovor 13.04.2005, II. Rozhovor 25.4.2005)

Oby rozhovory s respondentem F.D. se uskutečnily u něho doma v Krajkové. Na tohoto respondenta jsem byla odkazována jak předchozí respondentkou, tak kastelánem, panem Loosem, ale také starostou obce Krajková. Při prvním rozhovoru byl přítomen také zmíněný pan kastelán Loos, což mohlo do určité míry ovlivnit způsob, jakým respondent vyprávěl o svém životě. Při srovnání s druhou výpovědí, kdy jsem byla s místností s respondentem již sama, jsem však nějaké větší změny nepozorovala.

Respondent byl na začátku rozhovoru opět seznámen s tématem výzkumu a požádán o možnost záznamu rozhovoru na diktafon. Následně jsem jej poprosila, zda by mi mohl vyprávět o svém životě. Respondent vyprávěl tentokrát o něco déle než předchozí respondentka, ale ani toto vyprávění netrvalo příliš dlouho a respondent následně spíše očekával kladení otázek. Na ně samotné však poskytoval poměrně obsáhlé odpovědi. Přístupem respondenta k rozhovoru se často prolínala určitá oficiálnost výkladu ovlivněná skutečností, že respondent je místním kronikářem. Na řadě míst se však vyskytly i spontánní reakce. Většina výpovědi byla zaměřena spíše na individuální stránku života respondenta, popřípadě jeho spojitost s místním společenstvím, či zaměstnáním. Rovina rodinného života se u výpovědi vyskytovala spíše zřídka. Samotný rozhovor trval přibližně dvě hodiny.

Na konci rozhovoru mi respondent ukázal svou sbírku mincí a četných paroží, jež získal při provozování svého hobby – myslivectví. Rozloučení proběhlo ve velmi vstřícném a přátelském duchu. Domluvili jsme se, že termín dalšího rozhovoru domluvíme telefonicky.

II. rozhovor: 25.4.2005: Před začátkem druhého rozhovoru mě respondent ještě jednou požádal o upřesnění tématu výzkumu, neboť měl

obavy, zda mi svou výpovědí může skutečně pomoci. Po tomto vysvětlení bylo možné navázat na předchozí povídání. Celé povídání se odehrálo na stejném místě jako předchozí, pouze s tím rozdílem, že tentokrát jsme byli po celou dobu sami. Jedinou výjimku představoval moment, kdy na chvíli vstoupila do místnosti manželka respondenta, s níž jsem byla seznámena. Dále rozhovor pokračoval v podobném, přestože možná ještě o trochu sdílnějším, duchu jako rozhovor předchozí. Respondent se častěji zmiňoval také o vlastní rodině. Celé povídání trvalo tentokrát dokonce tři hodiny, na jejichž konci již bylo značně obtížné udržet pozornost. Respondent však známky únavy příliš nejevil, neboť získal jakýsi zápal pro vyprávění a podle vlastních slov by pokračoval klidně ještě dále. Na konci rozhovoru přišla do místnosti opět manželka respondenta a chvíli s námi ještě povídala. Celý rozhovor byl opět zaznamenán na diktaforn.

Paní M.K. - (I. Rozhovor 27.5.2005, II. Rozhovor 2.7.2005)

Na pí Kubelákovou mě při rozhovoru odkázala paní Roedigová, Němka žijící také v Hřebenech (viz 1. rozhovor). Schůzku jsme měly domluvenu přes pana Loose a do celé věci se zapojil i pan Kubelák, který slíbil obstarat videokazetu, na které je natočena maminka jeho ženy a vypráví o svém životě (tu mi později promítli u nich doma během rozhovoru). Před mou návštěvou trávili Kubelákové dopoledne na zahradě – částečně prací, částečně povídáním se sousedem. Při mém příchodu mě oba vstřícně a hlasitě vítali, jen paní Kubeláková mě trochu ustrašeně prosila, abych ji nedávala nikam do té televize. Slíbila jsem ji mockrát, že nic takového se nestane, a přestože prosbu ještě párkrát zopakovala, bylo to, myslím, spíše kvůli vrozené ostýchavosti než z důvodu nedůvěry. Tahle drobná stará paní s čistě bílými vlasy vypadá na svůj věk neuvěřitelně čiperně a zdravě, což až kontrastuje s pozdějším vyprávěním o celoživotní dřině, kterou podstupovala. Pevný stisk upracovaných rukou mluví ale sám za sebe.

Pro povídání vybrala PK obývací, skromně ale hezky zařízený nábytek, který si pořídili už tenkrát, když v padesátých letech přišli znovu do Čech. Na jedné stěně dokonce visí obraz, na kterém je namalován zámek ještě ve své původní podobě. PK k němu říká jen: „To maloval nějaký pán z Krajkové a tak jsme si jeden koupili, abysme měli nějakou tu památku – vždyť je to

taková škoda, že se to takhle zničilo.“ Celou dobu trvání rozhovoru panovala příjemná atmosféra. Zůstaly jsme samy, jen v polovině rozhovoru nás navštívil asi na pět minut pan Kubelák a zapojil se na tu dobu do hovoru. PK vyprávěla většinu času sama bez větších podnětů či otázek. Sama si vyprávění strukturovala a spontánně se posouvala v ději. V řeči mnohde přecházela z češtiny do slovenštiny – zvláště tam, kde citovala rodiče, ale i jiné lidi, přestože šlo o Čechy, či Němce. Bylo také znát, že se na rozhovor předem trochu připravovala. Celým rozhovorem se prolínal zvláštní kontrast evidentního sepjetí s místem, kde PK už přes padesát let žije a slovy: „To já toho moc nevím, to byste se měla zeptat někoho, kdo tu žije.“ (Z dalších podobných vět vyplývá: kdo tu žije = kdo se tu narodil)

Celkově paní Kubelákové asi více vyhovovalo, když mohla vyprávět sama od sebe. Z mých otázek byla občas trochu nervózní, ale bylo to nejspíše proto, že se obávala, že nebude „znát“ odpověď. Vysvětlila jsem jí, že ji nechci zkoušet ze znalostí, a že o to v našem povídání vůbec nejde, ale příliš to nepomohlo. Naštěstí nervozita nebyla tak veliká a paní Kubeláková se ve vyprávění dostala k odpovědi nakonec často sama, třebaže později. Vzhledem k absolvování pouhých tří tříd základní školy se hodně věcí „učila“ až se svými dětmi a i tak v ní, co se týče znalostí, zůstalo velice nízké sebevědomí. Školu života si ale užila ve všech možných podobách.

Po skončení rozhovoru mi skoro ještě další jednu hodinu ukazovala fotky celé rodiny. Při úplném odchodu se mě ještě paní Kubeláková starostlivě ptala, jestli nechci aspoň šest vajíček, abych neměla hlad.

II. rozhovor s PK se konal o měsíc později o víkendu, kdy zároveň probíhala pouť v Krajkové. Schůzku jsme měly domluvenu opět přes pana Loose, neboť Kubelákoví nemají telefon. Místo, kde jsme si povídaly, bylo stejné a atmosféra téměř také. PK byla tentokrát ještě o něco otevřenější a v určitých chvílích se vyjadřovala i k obecnějším otázkám, jako je např. znárodňování majetku, vytváření státních statků atp., což byl rozdíl oproti minule, kdy se pevně držela spíše rodiny. Důraz na vlastní vyprávění ale přetrvával a z velké části mi také zopakovala příběh rodinného putování z Rumunska do Čech. Nechala jsem ji při tom, protože se postupně ukazovalo, že si vzpomněla ještě na řadu detailů, o které předchozí informace obohatila. Zajímalo mě také, zda se budou vyprávění v některých částech lišit. Na mé

otázky se dostalo později, přesto bylo ale stále za to některé ještě doplnit. Možná ještě o něco výrazněji než minule přecházela PK do slovenštiny. Na čistou češtinu se musí nejspíše stále ještě vědomě soustředit. S vyprávěním začala vlastně spontánně sama – ani jsem na začátku nestihla položit otázku.

Po skončení rozhovoru mě paní Kubeláková ještě provedla po zahradě – „jejím království“, seznámila mě se všemi zvířaty i se svým vynálezem – pařníkem kompletně vyrobeným z PET lahví od Dobré vody.

Paní P.D. (I. Rozhovor 25.4. 2005, II. Rozhovor 1.5.2005)

První rozhovor s paní P.D. proběhl u ní doma, v průběhu rozhovoru přišla na návštěvu její dcera a rozhovor se tak následně odehrával ve třech lidech. Rozhovor byl nahráván na diktafon. Část životního vyprávění shrnula paní P.D. do velmi stručného pojednání, jež podrobněji rozvíjela až při kladení otázek. Příchod dcery znamenal její větší otevření se a živější povídání. Častěji však byl prokládán němčinou, neboť s dcerou se baví pouze německy. Celý rozhovor trval přibližně hodinu a půl.

Paní Dörflerovou jsme podruhé navštívila 1. 5. 2005. Po minulé návštěvě jsme byly dohodnuté, že se mohu zastavit téměř kdykoli, protože je pořád doma. Raději jsme se ale přeci jen zastavila ještě večer předem, abych se ujistila, že jí druhý den ráno nepřepadnu nepřipravenou. Se samozřejmostí mě už zvala i ten večer, takže všechno bylo v pořádku. Večer i ráno seděla asi jako obvykle u televize s naladěným německým kanálem. Televizi musí mít puštěnou hodně nahlas, protože už špatně slyší..a pak je těžké se i dozvonit, ale ráno bylo vidět, že to má pohlídané a tak přiběhla hned.

Když jsem přišla dívala se p. D. na televizi na přenos mše ku příležitosti osvobození koncentračního tábora v Tachově. V neděli se dívá na mši vždy v televizi (německé), do kostela už nechodí, protože je tam moc velká zima. Po mém příchodu televizi vypíná, neslyšely bychom se už vůbec. Zdálo se, že z mojí návštěvy má docela radost, i když mnohokrát říkala, že na žádné návštěvy moc není a s nikým se ve vsi moc nebaví – chodí za ní jen dcera se zetěm a čas od času jedna sousedka. Vypadalo to, že nad vyprávěním sama už dopředu přemýšlela a začala v podstatě i sama povídat a vytahovat vzpomínky. Oproti minule byla trochu rozpovídanější – možná na to mělo vliv, že jsme tentokrát byly úplně samy a také to, že nakonec nebyl celý

rozhovor nahráván na diktafon. Celkově na rozdíl od první návštěvy zmínila řadu negativních poznámek na účet příchozích ze Slovenska, Rumunska a Ukrajiny a toho, jak se chovali. Rozhovor se bohužel nepodařilo zaznamenat na diktafon a tudíž byl následně rekonstruován na základě zapsaných poznámek.

Paní A.F. (I. Rozhovor 13.4.2005, II. Rozhovor 12.5.2005)

První rozhovor s paní A.F. se uskutečnil velmi spontánně na hřbitově v Krajkové a při další procházce po okolí. Respondentka mě sama oslovila, a když se dozvěděla o důvodu mého pobytu v Krajkové sama se rozpovídala o svém vlastním životě a tom, jak do oblasti přišla. Poprosila jsem ji, zda by bylo možné domluvit se dalším rozhovoru a celkovém zařazení jejího vyprávění do výzkumu. Respondentka souhlasila – rozhovor byl zpětně rekonstruován na základě poznámek. Vyprávění respondentky bylo otevřené a velmi spontánní. Výpovědi přitom často zasazovala do kontextu okolního prostředí.

S pí. Formánkovou jsem se podruhé sešla 12. dubna. Na schůzce jsme se domlouvaly o týden dříve, když jsem se zastavila u ní doma v Habartově. Oproti prvnímu setkání se mi zdála trochu zaražená a překvapená, že jsem opravdu přišla. Rozhovor se tentokrát uskutečnil u respondentky doma v Habartovském bytě, následně pak ještě cestou do Krajkové a v Krajkové. S respondentkou jsem strávila téměř celý den. Její povídání bylo stále stejně otevřené jako v předchozím rozhovoru, ale zároveň mi nebylo dovoleno rozhovor zaznamenat na diktafon. Respondentka si vyprávění strukturovala do značné míry sama a na mé otázky odpovídala až po značné době, ve chvíli, kdy se k dané věci dostala sama. Provedení rozhovoru bylo i přes zmíněnou spontánnost poměrně náročné. Příčinou toho byla jak délka doby strávená s respondentkou, tak způsob, s nímž k rozhovoru přistupovala. Přesto se však podařilo získat řadu velmi cenných výpovědí doplněných možnostmi sledovat respondentku ve vztahu k okolní krajině.

9 Příloha II. – obrazová příloha

Obr. 1: Krajinna v okolí Krajkové (foto: Veronika Endrštová, červen 2005)

Obr. 2: Taktéž krajina v okolí Krajkové, zde však značně poznamenaná místní důlní činností. (foto: Veronika Endrštová, červen 2005)

Obr. 3: Německá část hřbitova v Krajkové. Jeho zanedbaná podoba je často ve výpovědi respondentů kritizována. Popadané náhrobky velmi dobře symbolizují zapomenutou část místní historie. (foto, V. E., květen 2005)

Obr. 4: Pohlednice z roku 1941 – Gossengrun. Předválečná podoba obce je často zmiňována (zdroj: Dvořák, F, Kronika obce Krajková, s. 17)

Obr. 5: Oslavy 125 let výročí založení školy v Krajkové. U příležitosti oslav byly uskutečněny dny otevřených dveří spojené s výstavou fotek z historie školy. (foto: V. E. , červen 2005, Krajková)

Obr. 6 (dole) – Druhý den oslav výročí založení školy spojený s návštěvou místního kostela . (foto: V.E., červen 2005, Krajková)

Obr. 7: Obvyklý charakter průběhu slavnostních akcí v místě .
(foto: V.E., červen 2005, Krajková)

Obr. 8: Současná podoba pouti Sv. Petra a Pavla. (foto: V.E.,
červenec 2005, Krajková)

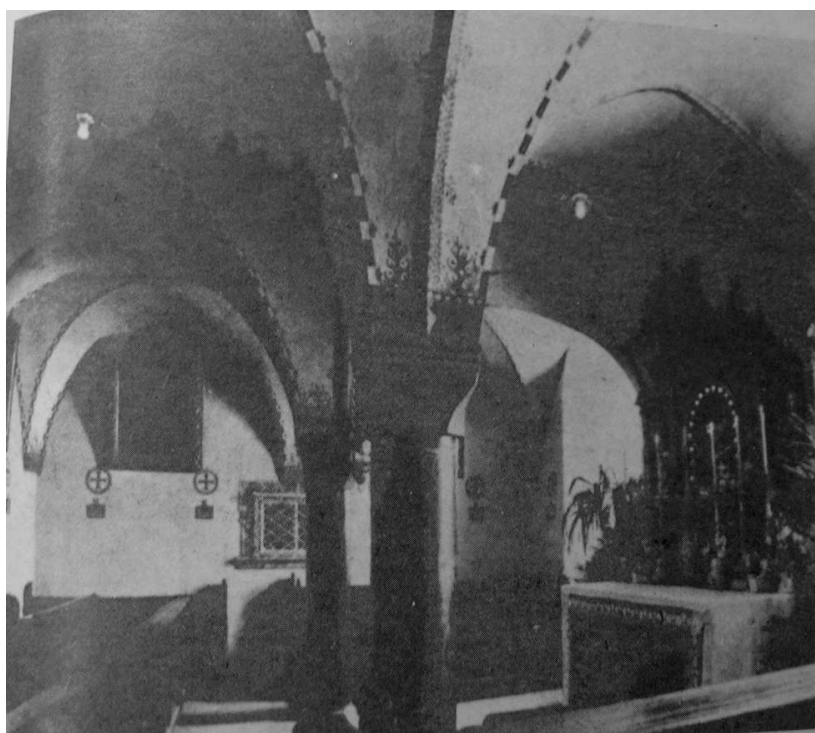
Obr. 9: Podoba hradu Hartenberg po prvním požáru v r. 1985. (zdroj: Beran, P., *O zámku Hartenberk v Hřebenech*)

Obr. 10: Současný stav hradu Hartenberg. – významné zdejší kulturní památky (foto: V.E., červenec 2005)

Obr. 11: Původní podoba hradu zachycená v malbě V. Prokopa (zdroj: Prokop, V. Kapitoly z dějin Sokolovska.)

Obr. 12: Interiér zámecké kaple, dnes zcela zničen. (zdroj: Beran, P., *O zámku Hartenberg v Hřebenech*)

Obr. 13
Barokní kostel Nanebevzetí Panny Marie v Chlumu sv. Máří – poutní místo
(zdroj: Prokop, V. , Kapitoly z dějin Sokolovska, obr. Příloha.)

restauraci „U lavičků“
Anděly Zelingerové

**NÁRODNÍ POUT
V KRAJKOVĚ
(GOSENGRÜN)**

30. červen 1946

VYSTAVĚ KRAJEK A HOUSLÍ

Restaurace a hotel „na Stělnici“

Josef Skála

Vino - liběky
a různé nápoje
jca prvotřídní jakosti

Detailed description: This is a vintage poster for a national pilgrimage in Krajkové (Gosengrün) in 1946. The poster is densely packed with text and advertisements. At the top, it lists a restaurant 'U lavičků' and a hotel 'na Stělnici'. The central part features the title 'NÁRODNÍ POUT V KRAJKOVĚ (GOSENGRÜN)' in large, bold letters. Below the title, there is a section for the dates '29. červen 1946' and '30. červen 1946', followed by a list of activities and a 'VYSTAVĚ KRAJEK A HOUSLÍ' (Exhibition of Folk Songs and Dances). The bottom of the poster contains more advertisements for local businesses like 'Josef Skála' and 'Vino - liběky'. The overall layout is typical of mid-20th-century propaganda posters, using bold typography and clear sections to convey information.

Obr 14.. Plakát k Národní pouti konané v Krajkové r. 1946. (zdroj: Dvořák, F., Dějiny Krajkové, s.30)